अनुक्रमणिका ।

काव्यमाला ।

श्रीमद्रामभद्रदीक्षितविरचितं

वर्णमालास्तोत्रम् ।

अन्तः समस्तजगतां यदनुप्रविष्ट-
माचक्षते मणिगणेष्विव सूत्रमार्याः ।
तं केलिकल्पितरघूद्वहरूपमाद्यं
[1]पङ्केरुहाक्षमनिशं शरण प्रपद्ये ॥ १ ॥

[2]आम्नायशैलशिखरैकनिकेतनाय
वाल्मीकिवाग्जलनिधिप्रतिबिम्बिताय ।
[3]कालाम्बुदाय करुणारसमेदुराय
कस्मैचिदस्तु मम कार्मुकिणे प्रणामः ॥ २ ॥

इन्दुं प्रसादमवतंसयता त्वदीयं
कोपंकरे हुतवहं वहता हरेण ।
शङ्के जगत्त्रयमनुग्रहनिग्रहाभ्यां
सयोज्यते रघुपते समयान्तरेषु ॥ ३ ॥

[4]ईदृग्विधस्त्वमिति वेद न सोऽपि वेद
शक्नोति कः स्थितमवेक्षितुमुत्तमाङ्गे ।
श्रोतुं क्षमं न तु दृशोक्षितुमप्यतस्त्वा
सर्वे विदन्तु कथमीश कथं स्तुवन्तु ॥ ४ ॥

---

१. पद्मनयनम्. २. वेद. ३. वाहनेपाय. ४. शिरसि.

गङ्गा पुनाति रघुपुंगव यत्प्रसूता
यद्रेणुना च पुपुवे यमिनः कलत्रम् ।
तस्य त्वदङ्घ्रिकमलस्य निषेवया स्यां
पूतो यथा पुनरवेऽपि तथा प्रसीद ॥ १८ ॥
घण्टाघन घनितकोटिशरासनं ते
लुण्टाकमस्तु विपदां मम लोकनाथ ।
जिह्वालतां वहति यद्भुजगो रिपूणा-
मुष्णैरसृग्भिरुदरंभरिणा शरेण ॥ १९ ॥
प्राङ्न्यवाङसि परेश तथासि तिर्यङ्
ब्रूमः किमन्यदखिला अपि जन्तवोऽसि ।
एकक्रमेऽपि कति वा भुवि न म्रियन्ते
मन्दस्य राघव सहस्व ममापराधान् ॥ २० ॥
चण्डानिलव्यतिकरक्षुभिताम्बुवाह-
दम्भोलिपातमिव दारुणमन्तकालम् ।
स्मृत्वापि सभविनमुद्विजते न धन्यो
लब्ध्वा शरण्यमनरण्यकुलेश्वर त्वाम् ॥ २१ ॥
छिन्नं निजं कुहनया[1] मृगरूपभाजो
नैक्तंचरस्य[2] न किमाविरकारि रूपम् ।
त्वत्पत्रिणापि रघुवीर ममाद्य माया-
गूढस्वरूपविवृतौ तव कः प्रयासः ॥ २२ ॥
जन्तो किल त्वदभिधा मणिकर्णिकाया
कर्णे जपन्हरति कश्चन पञ्चकोशान् ।
इत्यामनन्ति रघुवीर ततो भवन्तं
राजाधिराज इति विश्वसिम कथं वा ॥ २३ ॥
झङ्कारिभृङ्गकमलोपमितं पद ते
चारुस्तव प्रणयचारणकिन्नरौघम् ।

१ कपटेन. २. राक्षसस्य मारीचस्य.

जानामि राघव जलाशयवासयोग्यं
स्वैरं वसेत्तदधुनैव जलाशये मे ॥ २४ ॥
ज्ञानेन मुक्तिरिति निश्चितमागमज्ञै-
र्ज्ञानं क मे भवतु दुस्त्यजवासनस्य ।
देवाभयं वितर किं त्वसकृत्प्रपत्त्या
मुग्धानपि स्मर पुरैव कृता प्रतिज्ञाम् ॥ २५ ॥
टङ्कारमीश भवदीयशरासनस्य
ज्यास्फालनेन जनितं निगमं प्रतीमः ।
तेनैव राघव भवानवगम्यमान-
स्त्रास निरस्य सुखमातनुते बुधानाम् ॥ २६ ॥
ठात्कृत्य मण्डलमखण्डि यदुष्णभानो-
र्देव त्वदस्त्रदलितैर्युधि यातुधानैः ।
शङ्के ततस्तव पदं विदलय्य वेगा-
त्तैरद्भुतं प्रतिकृतिर्विदधे वयस्य ॥ २७ ॥
डिम्भस्तथास्मि रघुवीर तथा दयस्व
लभ्यं यथा कुशलवत्वमपि क्षितौ मे ।
किंचिन्मनो मयि निधेहि तव क्षतं किं
व्यर्था भवत्वमनस गृणतीः श्रुतिस्त्वाम् ॥ २८ ॥
ढक्कां त्वदीययशसामधुनापि शृण्मः
प्राचेतसस्य फणितं भरताग्रजन्मन् ।
सत्ये यशस्तव शृणोमि मृकण्डुसूनो-
र्धाताप्यतो जगति कोऽस्तु भवादृशोऽन्यः ॥ २९ ॥
त्राणं समस्तजगतां तव किं न कार्यं
सा किं न तत्र करणं करुणा तवैव
अत्यातिकार्यकरणे तव नेति या वा-
स्तुत्या न सा रघुपते भवति श्रुतीनाम् ॥ ३० ॥

१. वाल्मीकेः. २. सूर्यस्य.

तत्त्व पदे पदमसीति च यानि देव
तेषां यदस्म्यभिलषन्नुपलब्धुमर्थान् ।
सेवे पदद्वयमतो मृदुलं तवादौ
यद्वारुणोरपि ततो भवदर्थलाभः ॥ ३१ ॥
प्रोथं यदुद्वहसि भूमिवहैकदंष्ट्रं
विश्वप्रभो विघटिताभ्रघटाः सटा वा ।
रूपं तदुद्भटमपास्य रुचास्य दिष्ट्या
त्वं शम्बरारिरपि कैतवशम्बरारिः ॥ ३२ ॥
दग्ध्वा निशाचरपुरीं प्रथितस्तवैको
भक्तेषु दानवपुरत्रितयं तथान्यः ।
तस्याशरासुरसमस्य गुणैः प्रभो मे
पुर्यष्टकप्रशमनेन लभस्व कीर्तिम् ॥ ३३ ॥
धत्ते शिरांसि दश यः सुकरो वधोऽस्य
किं न त्वया निगमगीत सहस्रमूर्धा ।
मोहं ममामितपदं यदि देव हन्याः
कीर्तिस्तदा तव सहस्रपदो बहु स्यात् ॥ ३४ ॥
नम्रस्य मे भव विभो स्वयमेव नाथो
नाथो भव त्वमिति चोदयितुं बिभेमि ।
येन स्वसा दशमुखस्य नियोजयन्ती
नाथो भव त्वमिति नासिकया विहीना ॥ ३५ ॥
पर्याकुलोऽस्य किल पातकमेव कुर्व-
न्दीनं ततः करुणया कुरु मामपापम् ।
कर्तुं रघूद्वह नदीनमपापमुर्व्यां
शक्तस्त्वमित्ययमपैति न लोकवादः ॥ ३६ ॥
फल्गूनि यद्यपि फलानि न लीप्सते मे
चेत. प्रभो तदपि नो भजति प्रकृत्या ।

१. 'शम्बरारिर्मनसिजः' इत्यमरः. २. शूर्पनखा.

मूर्त्यन्तरं व्रजवधूजनमोहनं ते
जानाति फल्गु न फलं भुवि यत्प्रदातुम् ॥ ३७ ॥

बर्हिःशतग्रथितकेशमनर्हवेष-
मादाय गोपवनिताकुचकुङ्कुमाङ्कम् ।
ह्रीणो न राघव भवान्यदतः प्रतीमः
पत्न्या ह्रिया निरहितोऽसि पुरा श्रियेव ॥ ३८ ॥

भद्राय मेऽस्तु तव राघव बोधमुद्रा
विद्रावयन्त्यखिलमान्तरमन्धकारम् ।
मन्त्रस्य ते परिपुनन्ति जगद्यथा ष-
डष्टाक्षराण्यपि तथेति विवृण्वतीव ॥ ३९ ॥

मन्दं निधेहि हृदि मे भगवन्नटव्यां
पाषाणकण्टकसहिष्णु पदाम्बुजं ते ।
अङ्गुष्ठमात्रमथवात्र निधातुमर्ह-
माक्रान्तदुन्दुभितनूकठिनास्थिकूटम् ॥ ४० ॥

यज्ञेन देव तपसा यदनाशकेन
दानेन च द्विजगणैर्विपदिप्स्यसे त्वम् ।
भाग्येन मेऽजनि मृषा यदिदं यतस्त्वा
चापग्रहात्परमबुध्यत [1]जामदग्न्यः ॥ ४१ ॥

रम्योज्ज्वलस्तव पुरा रघुवीर देहः
कामप्रदो यदभवत्[2]कमलालयायै ।
चित्रं किमत्र चरणाम्बुजरेणुरेव
कामं ददौ न मुनये किमु गौतमाय ॥ ४२ ॥

लङ्केशवक्षसि निविश्य यथा शरस्ते
मन्दोदरीकुचतटीमणिहारचोरः ।
शुद्धे सता हृदि गतस्त्वमपि प्रभो मे
चित्ते यथा हर चिरोपनतामविद्याम् ॥ ४३ ॥

---

१ परशुराम. २. लक्ष्मी.
मु० पु०

वन्दे [illegible]

मार्गं [illegible] ।

यत्तं [illegible]

[illegible] ॥ ४४ ॥

ज्ञांशु. [illegible]

[illegible] ।

अर्थं भवन्तमपि [illegible]

चित्रं [illegible] ॥ ४५ ॥

यद् वै विधिप्रभृतिभि. समर्थितानि

सत्याक्षराणि कविभिर्मनुवंशकेतो ।

एकेन यानि गुणितान्यपि मानसेन

चित्रं गुणा विकसनाद्युपकल्पयन्ति ॥ ४६ ॥

स्वर्गस्थितिप्रलयकर्मसु चोदयन्ति

माया गुणत्रयमयी जगतो भवन्तम् ।

ब्रह्मेति विष्णुरिति रुद्र इति वृथा ते

नाम प्रथां दिशति चित्रमजन्मनोऽपि ॥ ४७ ॥

दृष्टोऽसि मानसचरं महतां यतस्त्वं

संभाव्यते किल ततस्तव पक्षपातः ।

सत्येतरप्ययन चेद्रघुनन्दन स्या-

जिग्यांरपि त्रिभुवने समवर्तिता ते ॥ ४८ ॥

लक्ष्मीकृतोऽजनि यथैव जलाशयाना-

मेको रुपा····तथा कृपयापि कार्यः ।

अन्योऽपि कश्चिदिति चेदहमेव वर्ते

तादृग्विधात्मपनयंशमणे किलान्यैः ॥ ४९ ॥

क्षन्तुं त्वमर्हसि रघूद्वह मेऽपराधा-

न्सर्वं महाननुवधूरपि ते पुराणी ।

१. सत्यरजस्तमोगुणाः

वासालयं च तनुभृत्कमलं मदीयं
कान्ता परापि नहि किं कमलालया ते ॥ ५० ॥
इत्थं ममास्तु वद मर्त्यनिगद्यमान
त्र्यन्तमममुखरीकृतपादपीठ ।
राजाधिराज कृपया रघुवीर वर्ण-
मालास्तवं त्वमवकर्णयितुं प्रसीद ॥ ५१ ॥

इति श्रीमद्रामभद्रदीक्षितविरचितं वर्णमालास्तोत्रं संपूर्णम् ।

श्रीमद्वादिचन्द्रनिर्मितं
पवनदूतकाव्यम् ।

राजा राज्ञीं खगपतिहृतां नामतः श्रीसुतारां
ध्यायंश्चित्ते जगति विदितां शीलसौभाग्यभाग्यैः ।
दूतं मोहात्पवनमहृदं प्राहिणोदश्रुनेत्र
प्रायो मोहो भवति भविनां बोधशून्यत्वहेतुः ॥ १ ॥
भूम्याधारा जलगिरिनगाः साप्यधारि त्वया चे-
त्किं तेऽसाध्यं भवति वद मे मित्र तेनार्थिभावम् ।
यातस्तस्मात्कथय कथितं योषितः क्षेममुच्चैः
प्रायः शक्तः सकलविषयेऽशक्तिकानां हि याच्य ॥ २ ॥
क्षित्यां नीरे हुतभुजि परव्योम्नि काले विशाले
त्वं लोकानां प्रथममकथि प्राणसंत्राणतत्त्वम् ।
तस्माद्वातोधर चलगते तान्नियोगे हि नार्या
स्तान्नैवान्तर्विपुलकरुणः सत्त्वरक्षानपेक्ष ॥ ३ ॥
एते वृक्षाः सति नवघनेऽप्यत्र सर्वत्र भूमौ
बोभूयन्ते न हि बहुफलास्त्वां विनेति प्रसिद्धि. ।
तस्मात्तांस्त्वं घनफलघनान्संप्रयच्छन्प्रगुर्या
प्रायः प्राप्तो भवनमतुलं पुष्टितामातनोति ॥ ४ ॥

[illegible]

[illegible] ।

[illegible]

[illegible] ॥ २४ ॥

[illegible]

[illegible] ।

[illegible]

[illegible] ॥ २५ ॥

यद् ते विविधवृत्तिभिः [illegible]

[illegible] ।

[illegible]

चित्रं [illegible] ॥ २६ ॥

[illegible]

नाथ [illegible] ।

[illegible] विष्णुरिति रुद्र इति [illegible] ते

[illegible] ॥ २७ ॥

हंसोऽसि [illegible]

[illegible] ।

[illegible]

[illegible] त्रिभुवने [illegible] ॥ २८ ॥

[illegible]

[illegible] ।

[illegible]

[illegible] ॥ २९ ॥

[illegible]

[illegible] ।

१. [illegible]

वासालयं च तनुभृत्कमलं मदीयं
कान्ता परापि नहि किं कमलालया ते ॥ ५० ॥
इत्थ ममास्तु वद मर्त्यनिगद्यमान
त्रैय्यन्तमन्त्रमुखरीकृतपादपीठ ।
राजाधिराज कृपया रघुवीर वर्ण-
मालास्तवं त्वमवकर्णयितुं प्रसीद ॥ ५१ ॥

इति श्रीमद्रामभद्रदीक्षितविरचितं वर्णमालास्तोत्रं संपूर्णम् ।

श्रीमद्वादिचन्द्रनिर्मितं
पवनदूतकाव्यम् ।

राजा राज्ञी खगपतिहृतां नामतः श्रीसुतारां
ध्यायंश्चित्ते जगति विदितां शीलसौभाग्यभाग्यैः ।
दूतं मोहात्पवनमहृदं प्राहिणोदश्रुनेत्र
प्रायो मोहो भवति भविनां बोधशून्यत्वहेतुः ॥ १ ॥
भूम्याधारा जलगिरिनगाः साप्यधारि त्वया चे-
त्किं तेऽसाध्यं भवति वद मे मित्र तेनार्थिभावम् ।
यातस्तस्मात्कथय कथितं योषितः क्षेममुच्चैः
प्रायः शक्तः सकलविषयेऽशक्तिकानां हि याच्य. ॥ २ ॥
क्षित्यां नीरे हुतभुजि परव्योम्नि काले विशाले
त्वं लोकानां प्रथममकथि प्राणसंत्राणतत्त्वम् ।
तस्माद्वातोधर चलगते तान्वियोगे हि नार्याः
स्वान्तैवान्तर्विपुलकरुण सत्त्वरक्षानपेक्ष ॥ ३ ॥
एते वृक्षाः सति नवघनेऽप्यत्र सर्वत्र भूमौ
बोभूयन्ते न हि बहुफलास्त्वा विनेति प्रसिद्धिः ।
तस्मात्तांस्त्वं घनफलधनान्संभयच्छन्प्रपूर्या
प्राय. प्रासो भवनमतुलं पुष्टितामाननोति ॥ ४ ॥

---

१. वेदान्त.

साधं दारैर्हसितवदनैः क्रीडनासक्तचित्ता-
ञ्शुण्डादण्डैः कलितगिरिभिर्भूरजः स्वोच्चपृष्ठौ ।
त्वं नागेन्द्रान्किरत उचितान्स्वस्य सङ्गेन कुर्व-
न्यायाः प्रायो भवति महतां संगतेः पापहानिः ॥ ५ ॥

स्वाङ्गामोदप्रसरविजिताशेषपुष्पद्रुमाणां
नानाभूषद्युतिचयहतप्रान्तनागीमणीनाम् ।
स्वर्नारीणां सुरतमभितः कुर्वतीनां स्वभर्त्रा
स्वेदाम्भस्त्वं वनभुवि हरन्सौख्यहेतुः प्रभूयाः ॥ ६ ॥

भिल्ल्याः शीर्षे भ्रमरसदृशे स्थापितां स्वस्य पत्या
तीरे नद्याः पवन रमता पुष्पमालां कुटानाम् ।
तां निर्गन्धां बहुसमयतः संप्रजानन्द्वितीयं
दूरं नीत्वा नवसुममरं स्थापयन्याहि वृक्षान् ॥ ७ ॥

वेगाद्याताः पथि तव परार्थान्विधातुः प्रकृत्या
ये संरोधं प्रततनवः कुर्वते गण्डशैलाः ।
तांस्त्वं सर्वानभिनवबलैः पातयेः स्तब्धवृत्ती-
न्केषां स्थानं भवति पुरतः स्थायिनां सद्बलानाम् ॥ ८ ॥

संतापेऽस्मिन्प्रबलतरणेः सज्वलद्वह्निकल्पे
छायाक्षेत्रं तव सुदिशतो वार्मुचो नैव नाशः ।
चेत्तत्कारी निजबलवशात्तर्हि ते ताप उच्चै-
र्वीर्यं तस्माच्चतुरमतिना नैव सर्वत्र योज्यम् ॥ ९ ॥

व्यादायास्यं कथमपि पुरो भक्षितुं त्वां स्वपन्त्यो
निर्यद्धालाहल्लवगणा दीर्घपृष्ठा गरिष्ठाः ।
तास्त्वं हन्तु निजसख्यमलं वह्निमग्रे प्रकुर्या-
स्तेषां भीतिर्न भवति यतो भेदजेया द्विपन्तः ॥ १० ॥

मार्गे श्रान्तः कथमपि लदा वाहनं चातिशोभं
सारङ्गं त्वं क्रमितगगनं शृङ्गभिन्नाम्बुवाहम् ।

आरुह्याग्रे सुखदमतुलं वेगतः संप्रगच्छेः
पादैर्गन्तुं न भवति सतां दूरमार्गो हि शक्यः ॥ ११ ॥

स्त्रीभिः शीर्षे मधुमदकृतां संधृतां पुष्पकाना-
मालिप्तानां वपुषि सरसै. केसरैश्चन्दनानाम् ।
सक्षिप्तानां श्रुतिपुटयुगे मूल्यकस्तूरिकाणां
गृह्णन्गन्धं बहुमधुरिमकान्तगेहान्तराणाम् ॥ १२ ॥

पुत्रः सीतां दशमुखहृतां तावको दूरनाथां
तत्संदेशैर्ज्ञपितकुशलैर्जीवयामास वेगात् ।
तत्किं चित्रं त्वकमिह पदे संस्थितस्तां च पैन्ये
प्रायः कार्यं लघुजनकृतं नाधिके चित्रकारि ॥ १३ ॥

रात्रौ स्त्रीणां सुरतसमये प्रेक्षितुं खेचराणां
नग्नं चाङ्गं पवन सततं नेत्रदत्तानुरागम् ।
हर्म्यान्त.स्थान्प्रहततमसो दीपकान्मा विहन्याः
प्राय॰ सन्तः सकलसमये रङ्गभङ्गे न शूराः ॥ १४ ॥

नीरं नद्या उपकृतिकरं शोषयन्तान्धवत्या-
स्तत्कंजानां परमिह भुवां यादसां च प्रहन्ता ।
तस्माद्रक्षञ्जलमविकलं येन ते धर्मराशिः
कार्ये कार्यं परमविदुषा हिसयैवात्र लोके ॥ १५ ॥

गच्छन्तीनां निशि पतिगृहं येऽन्धकारं सृजन्ति
तास्त्वं स्त्रीणां स्थगितनयनं छादयित्वाञ्जतारा ।
दूरीकुर्या विरहिविपदानम्बुवाहान्स्वशक्त्या
प्राय॰ सन्त. शिशुतरणिषु स्वार्द्रचित्ता भवन्ति ॥ १६ ॥

तस्मा शुम्भत्तटभवनगस्थायिरंसांगतापं
मन्दं यांस्त्वं वहुगिरिवरात्सनिदार्यालदिष्ट. ।
तत्पक्षैश्च द्विगुणितवपुश्चालितैश्चामरानै-
र्भूया. सन्तो न हि परकृत चोपकारं सहन्ते ॥ १७ ॥

वन्यो विन्ध्याचलकुलभवाः संनिसर्गैकरूपा
यासां साम्यं ललितनयनो याति नो नाककन्याः ।
तास्त्वं पश्यन्स्थिरतरगतिर्मा स्म भूर्विघ्न मार्गे
धीराः ख्यातास्त इह भुवने येऽन्तरागे न मन्दाः ॥ १८ ॥

ग्रीष्मातापैर्ग्लपिततनुषामध्वगानां चातकाना-
मुच्चाशानां कृषिकरनृणां संददानोऽम्बु मेघः ।
याता मार्गे प्रचलननिभा नैव हन्याम्बुगामी
भागो रक्षा. परहितकराद्भागिनो दत्तभागः ॥ १९ ॥

नीला अद्रौ बहुफलभृतो मानवानामगम्या
दानाक्रीता. सहजकृपणा ये नगा मुक्तमार्गाः ।
तास्त्वं धुत्वा हिततनुभृतस्तत्फलैरेणवर्गा-
न्कुर्वंस्तृप्तान्पवनपदवीं योपकेष्वग्रगण्याम् ॥ २० ॥

प्राणानां तत्तरुणिविरहे कुर्वतां निर्गमं द्रा-
ग्दक्षेहं तान्पुनरिति तनावाशयास्थानकं च ।
मोहादित्थं पवन गमनं ह्यागमं च प्रयातां
रक्षा कार्या विततकरुणा कुर्वतात्र त्वयालम् ॥ २१ ॥

गच्छन्द्रष्टा करिणमतुल देवराजस्य मार्गे
साधोः सारं चरणयुगलं वन्दितुं वागतस्य ।
शुण्डाघातैर्गिरितटनगान्पातयन्तं प्रचण्डै-
र्भूमौ शश्वन्निजतनुभरात्पीडयन्तं फणीशम् ॥ २२ ॥

त्वं गङ्गाया जललवकणैस्तत्तटावर्तिपुष्पै-
र्मुक्तारूपैः समदमधुपोद्भूतझङ्कारसारैः ।
भूत्वा शीतः परिमलतनुस्तन्नगैश्चात्तवेगो
हन्या ध्याने निहतमनसां योगिनां वुध्यतायम् ॥ २३ ॥

शाटी भूमेर्विपिनवसतेर्योगिन. किं जटा वा
किं निर्मोको धरणफणिनश्चागतस्यात्र लोके ।

किं निःश्रेणिः शिखरपदवीं गन्तुकामस्य चाद्रे-
गङ्गां दृष्ट्वा सुतटनटतो भाविनी तेऽत्र शङ्का ॥ २४ ॥

भूयो द्रष्टा जगदधिपतेरालयं तीर्थकर्त्तु-
स्तीक्ष्णैः शृङ्गैर्हतघनपतद्वारिसंसिक्तदेहम् ।
नृत्यच्छेका तनुकरकजोद्भूतरेणुभ्रमौघं
प्रान्तोद्यानावनिभवखगध्वानदत्तप्ररावम् ॥ २५ ॥

भीमाटव्याममरवनितास्पर्धिरूपाभिमाना
वेणीबन्धग्रथितकुसुमा भूर्जपत्रापवस्त्रा ।
गुञ्जायुक्तवृणमणिगला यत्र भिल्लादिनार्य-
स्तास्त्वं पश्येर्यदि हि भवतो दृष्टिस्तुष्टिश्च देवान् ॥ २६ ॥

गच्छेर्वन्दंस्त्वमपि शमिनः संजयं तस्य साधोः
पादौ नन्तुं निजगृहगणैः खेचरैरापतद्भिः ।
सिद्धौ यत्र वलनजटिनः साधयामास पुत्रो
ज्वालामाली खगगणनतामर्ककीर्तिर्महौजाः ॥ २७

तत्संदृष्टेर्भवतु भवतो विघ्नराशेः प्रहाणि
सद्यश्चोग्रायुधगणकराः शत्रवो यान्तु नाशम् ।
भूयाद्भूय प्रतिपदमलं मङ्गलं मञ्जुलं च
प्रासोदन्तः पुनरिह मया सौख्यदः संगमस्ते ॥ २८ ॥

दुःखानि त्वं समगतवधोर्मित्र जानासि सम्य-
ग्विश्वप्राणः श्रिततनुमतां वृद्धकारुण्यभावः ।
तस्मात्तेऽहं पदमुपगतः सर्वलोकानपेक्षः
कृत्यं ते यद्भवति सदयं तत्त्वयापादनीयम् ॥ २९ ॥

सद्यः कार्यं कृतमिह नृणां दत्तमाह्लादकारि
तस्माच्छीघ्रं पवन मनस साधयेः प्रणम्य ।
स्वतः कार्यं न भवति पुनर्नेति चित्तप्रतीतिः
कालं नीत्वा विहितमिह तन्नैव चित्तं धिनोति ॥ ३० ॥

श्रान्तो गच्छन्निजविधिवशात्संपतज्जीर्णकूपे
तृण्यां दोष्णा धरति पथिकस्तं च सालं न पातुम्।
तद्दुःखार्तो निजतनुमलं प्रक्षिपेत्तेन साकं
तर्हि त्वं किं जगति विदितो मेऽत्र कार्ये न कुर्याः॥ ३१॥

नार्यो वह्व्यः सुकुलजनुषः सन्ति मे मित्र गेहे
सैकैव स्त्री निजवरगुणैश्चकरीति प्रशोभाम्।
नानादिक्को रविरपि तरां न प्रभात्यम्बरेऽस्मि-
न्पूर्वां काष्ठामुदयमतुलं सददानां विहाय॥ ३२॥

नार्यस्तारामनु च भुवने भाग्यसौभाग्यवत्यो
नार्यस्तारामनु च भुवने शीलसपन्निवासाः।
नार्यस्तारामनु च भुवने भर्तृभक्त्येकरागा
नार्यस्तारामनु च भुवने दीनदानप्रदात्र्यः॥ ३३॥

साक्षाद्योगस्तव शुभतनोः पापतश्चातिदूरं
तर्हि स्वप्ने भवतु स पुनः सोऽपि मे सौख्यहेतुः।
क्षीराभावे क्षुधितवपुषा तक्रकं किं न पेयं
प्राप्तिर्भद्रं कथमपि चिरान्नैव मूलप्रहाणिः॥ ३४॥

संस्मर्तुर्मे सुरतसमये पादयोस्ते नटन्तं
सन्मञ्जीरैः श्रिततनुदवं लीलया नीलकण्ठम्।
तत्पक्षैर्वा तनुसुखकरं स्वेदबिन्दुप्रमार्ज
कान्ते रात्रौ कथमपि चिरान्नेत्रयोर्नैव निद्रा॥ ३५॥

गत्यास्ते वा स्मरणमसकृद्विप्रयोगे गजेन्द्रो
गच्छन्वेण्याः प्रविपुलवने कारयेश्चोत्फणो हि।
चित्तं कान्ते प्रततमदनं केवलं नो दुनोति
वैसाः कञ्जोऽवधृतमुकलेश्चक्षुषोः संमुखोऽस्य॥ ३६॥

गौरे कण्ठे विजितजलजे तद्वियोगस्य भीत्या
क्षिप्तो हारोऽसुरसुरमतो विद्ययाप्तो मया न।

कुर्वे किंवा विधिविलसिताच्चाधुना दुर्निवारा-
द्वृक्षाः शैलाः परमसरितो ह्यन्तरे संगता मे ॥ ३७ ॥

पादौ दृष्ट्वा वनभुवि तवानन्ददौ प्रेमबन्धा-
दात्मानं स्वप्रणतमभितो यावदीहे प्रकर्तुम् ।
तावत्पुष्पैस्तरुकपिगतैः संच्युतैश्छादितौ तौ
पापं तस्मिन्नपि न सहते संगमं सौख्यहेतुम् ॥ ३८

कृत्वा भूषां तव न च तनौ लोकयन्रूपमुच्चै-
र्लोकेऽत्यन्तं नयनरुचिरं लोकदृष्टिप्रदोषम् ।
हन्तुं स्वच्छे कनकसदृशे कज्जलं तत्कपोले
सद्यो दोषाकृतमिह मया संस्मरामि त्रिसंध्यम् ॥ ३९ ॥

हस्ताङ्घ्री ते वरमुखि सुखं नालकेल्यौ वनेजं
वक्षोजौ वा कटितटमलं श्यामकेशाः शिरस्याः ।
चक्रौ सिंहं फणिरिपुकुलं निर्जयन्ति स्म येशा(?)-
स्तेषां सर्वैर्मम च विरहे रात्रयो वर्षकल्पाः ॥ ४० ॥

घोरारण्यं विपुलनगरं कन्दरा स्वर्णगेहं
शय्या पौष्पी पृथुतरशिला व्यालरत्नानि दीपाः ।
पर्णाधो वा विमलमशनं त्वक्करोर्देववासो
जानीथास्त्वं कमलनयनादर्शने भो ममापि ॥ ४१ ॥

अस्यां पुर्यां मुरजजनिताः कर्णरम्या निनादाः
प्रोत्सङ्गेहा. कनकघटिता. सूच्चजोत्तम्भिकुम्भा' ।
सा मेऽत्यन्तं सजलपरिखां तां विना दु खबीजं
किं वारण्यं विविधविषमा भीतिदा यत्र भावा. ॥ ४२ ॥

मा देयास्त्वं जगति सरिता देहिनां जन्म मार्त्ये
देयास्त्वं चेत्कथमपि पुनस्तर्हि मा सम्प्रयोगम् ।
दत्त्वा तं भो प्रदयनिलयं मा विधेया वियोगं
भूयो भूयस्तव पदपुरश्चेदमभ्यर्थयामि ॥ ४३ ॥

जाने प्राणान्पवनकलितान्प्रामकालद्वियोगे
याता नो चेत्कनकनृपतेश्चन्द्रकान्तेरिवाशु ।
वित्तान्भूयः स्वजनहरणे ये प्रयान्त्युचराशां
सत्सौम्ल्यानां मनसि सततं चिन्तितानां हि मिथ्या ॥ ४४ ॥

विना विद्या परमविदुषां जीवनं मेघमाला
वृक्षालीनां कृपिरथ नृणां वारिभिर्यादसां च ।
भृत्यौघानामतुलनृपतिर्ब्रह्मज्ञिनां भूरि वित्तं
सूर्योऽजाना जगति धनदश्चार्थिनां सा तथा मे ॥ ४५ ॥

न चिन्तान [illegible] शून्यमार्गान्मनो मे
तस्माज्जाने न [illegible] किं प्रकुर्वे [illegible] ।
नो वा बुद्धिः प्रसरति [illegible] किं प्रजल्पामि [illegible]
[illegible] ॥ ४६ ॥

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ४७ ॥

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ४८ ॥

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥

[illegible]
[illegible] ।

तां त्वं पूर्णां कुरु निजवलै. पापविद्याधरेशं
हत्वा युद्धे प्रवलबलिनो नो सहन्ते पराकम् ॥ ५० ॥

पात्रे दानाद्भवति विपदः संप्रहानिश्च केषां
केषां चोग्राद्गुरुमुखकृतासद्व्रताद्वाञ्छितातिः ।
इष्टाद्देवाद्भवति भुवने शत्रुनाशश्च केषां
भूयादेतत्त्रितयमचिरादेकतस्त्वत्सुमित्रात् ॥ ५१ ॥

सा मे सेना मदनविजये सारसर्वाङ्गयुक्ता
सा मे मित्रं परमहितकृत्सर्वलोकेऽप्यनूनम् ।
सा मे भूषातनुरुचिकरा सा च केल्यास्तडागः
संतापानां सहजहरणात्सा च दृष्टिः प्रवृत्तेः ॥ ५२ ॥

सा निःश्रोणिः परपदगतौ सार्गला दुःखरोधा-
त्सा मे मन्त्रो नगरवनितादृष्टिदोषं प्रहन्तुम् ।
सा मे वल्लिर्विपुलफलदा सा सरित्त्रण्धिनाशा-
त्सा मे लक्ष्मीर्विविधविभवानन्दसंसाधनाच्च ॥ ५३ ॥

चन्द्रश्चायं दहति विरहे योषितोऽङ्ग क्षपायां
त्वद्यानं तत्प्रकृतिपुरुपस्तेन सवोधयाब्जम् ।
ससारे भो मम विरचित. केवलं नैव दु.खं
सर्वेषां स्या' कृततनुमतां चक्रनेमिक्रमेण ॥ ५४ ॥

चन्द्रश्चैको न दहति परं दुःखदस्ते मृगोऽपि
नीचाः प्रायो विपमगतयो मानिता. सज्जनैश्च ।
नाहं चैको रघुपतिरपि श्रीशनाथोऽपि नेमिः
के केऽनेन प्रवरमनुजाः कष्टमार्गे न नीताः ॥ ५५ ॥

गोपः कामं जनयति शठो लोकसंतापहेतो-
र्धीमानीशो जगदुपकृतौ तं प्रहन्ति स्म शुभ्रदा ।
चन्द्रं चैपा परपिकलता दृन्त तत्र प्रजाता
प्रायः कार्ये क्वचिदपि पुनर्योगिनोऽपि प्रमोदाः ॥ ५६ ॥

कंसो ध्वस्तो मधुरपि हतो मारितो मल्लवर्गः
किं त्रैलोक्ये विहितमशुभं घातिता विष्णुनाम्नी ।
नैतद्युक्तं कृतमिह पुरा तत्सुलोका हितेषु
कामे चन्द्रे सरसविपिने कोकिले सद्वसन्ते ॥ ५७ ॥

भार्या दूरं मधुरपि न वा चाक्षुषो नैव रम्यं
हर्म्यं गेहं न भवति वने सर्वशस्या च सस्या ।
[illegible]कः पापो दहति शशभृन्मे तनुं नेत्रगम्यः
कृष्णो पक्षो यदि च भगतो भाग्यतो नास्य दृष्टिः ॥ ५८ ॥

[illegible] नीरं पिबति जलधेः पङ्कमश्नाति भूगो-
[illegible] कठिना[illegible] राशचया ।
[illegible] चन्द्र [illegible] देहपितापहारं
[illegible] जनगशानुम ॥ ५९ ॥

[illegible] देतो शतुरेण
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ६० ॥

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ६१ ॥

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ६२ ॥

[illegible]
[illegible] ।

वाणान्नेत्रे मदननृपतेः खञ्जनं किं च खेट
ओष्ठावबन्धे रमणमभितो विद्रुमं किं च बिम्बा ॥ ६३ ॥

भृङ्गः पुष्पं जलधरजलं चातको गां प्रवत्सः
आम्रं पक्वं पिक इव वने राजहंसस्तडागम् ।
चक्रश्चक्रीं तरुकिसलयं नागराजस्तटिन्या-
स्तद्वत्कान्ताकलितकमला चिन्तयेद्यत्र शून्यः ॥ ६४ ॥

पुण्ये लक्ष्मीधनविकलतां पापपाके निदानं
संयोगेऽस्या इह न हि परं संप्रपश्यामि लिङ्गम् ।
मुक्त्वा त्वां भो जगति बहुनो किं प्रवच्मि प्रवाक्यं
कार्यो यतो भवति कियता येन तस्याश्च योगः ॥ ६५ ॥

दानं नो मे सकलजनतारोरदावापहारि
तीव्रं नो वा करणदमनं सत्तपोऽपि प्रसिद्धिम् ।
शुद्धा नो मे परमकरुणा यत्प्रभावाच्च तस्या
योगासारः पवन सुखदस्त्वां विनेति प्रजाने ॥ ६६ ॥

भाग्यं लक्ष्म्याः सकलशशिनः सत्कलां श्रीजिनेशा-
त्क्षान्तिं कीर्तिं मदनजनकाह्वलणो भारती च ।
शीलं साधोः परमकरुणां ध्यानिनः कर्म पुंसां
संप्राप्यालं नयनदयितं तच्छरीरं व्यधायि ॥ ६७ ॥

केषां श्लाघ्या विभवसहिता भारती वाथ लक्ष्मी-
र्वन्द्या गङ्गा जलधिजलगा गौः प्रमान्या हि केषाम् ।
दुर्गा ध्येया हरतनुगता शाक्तिकानां च शक्ति-
स्तुल्या वन्द्या मम विरहिणः सैव मान्या प्रचिन्त्या ॥ ६८ ॥

अन्यस्त्रीणां हृदयहरणे वर्धितात्माभिमानः
फल्लारायामसनिखगयो मुक्तलज्जो वराकः ।
भूमेरूर्ध्वान्तरमधिवसन्भूधरस्यापि काकः
किं वा जायात्सुरगिरिशिरः क्षुद्रजीवाप्यगम्यम् ॥ ६९

कंसो ध्वस्तो मधुरपि हतो मारितो मल्लवर्गः
 किं तैलोकि त्रिहितमशुभं घातिता त्रिष्णुनामी ।
नैतद्युक्तं कृतमिह पुरा तत्तुलोका हितेषु
 कामे चन्द्रे सरसविपिने कोकिले सद्वसन्ते ॥ ५७ ॥

भार्या दूरं मधुरपि न वा चाक्षुषो नैव रम्यं
 हर्म्यं गेहं न भवति वने सर्वशस्या च सस्या ।
एकः पापो दहति शशभृन्मे तनुं नेत्रगम्यः
 कृष्णो पक्षो यदि च भवतो भाग्यतो नास्य दृष्टिः ॥ ५८ ॥

क्षीरं नीरं पिबति जलधेः पङ्कमभाति भूमे-
 र्नानामाहान्यगति कठिनान्वाडवाग्निः रारात्या ।
एकः चन्द्र [illegible] देहपितापहारं
 [illegible] जगतगुम् ॥ ५९ ॥

[illegible] ॥ ६० ॥

[illegible] ॥ ६१ ॥

[illegible] ॥ ६२ ॥

[illegible]

बाणान्नेत्रे मदननृपतेः खञ्जनः किं च खेट
ओष्ठावन्धे रमणमभितो विद्रुमं किं च बिम्बा ॥ ६३ ॥
भृङ्गः पुष्पं जलधरजलं चातको गां प्रवत्सः
आम्रं पक्वं पिक इव वने राजहंसस्तडागम् ।
चक्रश्चक्रीं तरुकिसलयं नागराजस्तटिन्या-
स्तद्वत्कान्ताकलितकमला चिन्तयेधत्र शून्यः ॥ ६४ ॥
पुण्ये लक्ष्मीधनविकलतां पापपाके निदानं
संयोगेऽस्या इह न हि परं संप्रपश्यामि लिङ्गम् ।
मुक्त्वा त्वां भो जगति बहुनो किं प्रवच्मि प्रवाक्यं
कार्यो यतो भवति कियता येन तस्याश्च योगः ॥ ६५ ॥
दानं नो मे सकलजनतारोरदावापहारि
तीव्रं नो वा करणदमनं सत्तपोऽपि प्रसिद्धिम् ।
शुद्धा नो मे परमकरुणा यत्प्रभावाच्च तस्या
योगासारः पवन सुखदस्त्वां विनेति प्रजाने ॥ ६६ ॥
भाग्यं लक्ष्म्या सकलशशिन सत्कलां श्रीजिनेशा-
त्क्षान्तिं कीर्तिं मदनजनकाद्ब्रह्मणो भारतीं च ।
शीलं साधोः परमकरुणां ध्यानिन. कर्म पुंसां
सम्प्रार्थ्यालं नयनदयितं तच्छरीरं व्यधायि ॥ ६७ ॥
केषां श्लाघ्या विभवसहिता भारती वाथ लक्ष्मी-
र्वन्द्या गङ्गा जलधिजलगा गौ. प्रमान्या हि केषाम् ।
दुर्गा ध्येया हरतनुगता शाक्तिकानां च शक्ति-
स्तुल्या वन्द्या मम विरहिणः सैव मान्या प्रचिन्त्या ॥ ६८ ॥
अन्यस्त्रीणां हृदयहरणे वर्धितात्माभिमान.
फलारामसनिरुगयो मुखालज्जो वराक ।
भूमेरूर्ध्वान्तरमधिवसन्भूधरस्यापि काकः
किं वा जायात्सुरगिरिशिरः क्षुद्रजीवाधगम्यम् ॥ ६९

सन्नीश्रक्ती भरणफणिभृन्नैव गन्तुं समर्थ-
स्तस्याः शीलं किमिह सगणेशोऽपगं मोहशङ्का ।
त्वं तच्छङ्कामपनय चलत्तांनिधिं संप्रगम्य
प्रायो दृष्टं भवति सकलं वस्तुमात्रं प्रमाणम् ॥ ७० ॥

आश्वास्यैवं कथितवचनैस्तच्छुतं संप्रहृत्य
पश्चाद्दत्वामरपुरपतिं वानमित्थं हि जल्पन् ।
किं चाज्ञातं विहितममुना कोऽपदे तेऽनुराग.
प्रायो लोको भवति विकल. प्राक्च मृत्योरनित्यात् ॥ ७१ ॥

गर्जत्यभ्रे विलसति सदा चक्रचापेऽतिदीर्घे
वाणीं मुञ्चत्यथ कलगिरा कोकिलानां समूहे ।
शीतोद्गारे प्रसरति वने मार्गपक्षिव्रजे च
त्यक्तुं को वा प्रभुरिह हृदो वस्तुतो वामनेत्राम् ॥ ७२ ॥

उष्णान्वातान्क्षिपति दुरसा संहरत्यम्बुचक्र-
मन्तस्तापं जनयति परं बाधयत्यम्बुचारात् ।
ग्रीष्मस्यालं तपति तपने धारयत्यम्बुतृष्णां
ता योगीवानिशमजपदं चिन्तयामि त्रिकालम् ॥ ७३ ॥

नो वा हन्ति द्विरदमतुले शीतकाले मृगेन्द्रो
नो वा दूर्वां चरति समजोऽप्यत्र क्षुद्रः पशूनाम् ।
यत्र प्रातर्न पतति रुचः संनिधानेऽपि वह्ने-
र्विप्रस्तस्मिन्मम मनसिजस्तां विना बाधतेऽङ्गम् ॥ ७४ ॥

गत्या हंसीं कुवलयदलं चक्षुषा निर्जयन्त्याः
शुभ्रत्स्वर्णद्युतिचयतनोस्तर्जितानन्तलक्ष्म्या. ।
भो तारायाः विषमविरहे वैरिणां बाणतुल्ये
मृत्योर्गेहं यदि नहि गतः सप्तवन्मेऽमरत्वम् ॥ ७५ ॥

विश्वं कुर्वन्विधिरथ वरं चन्द्रमध्ये गृहीत्वा
चक्रे तारामुखसरसिजं तेन छिद्राण्यभूवन् ।

तत्र व्योमावनिजनगणैर्दृश्यते चापरस्थं
भूमेश्छाया न मृगशशकौ नापि देहस्वभावः ॥ ७६ ॥

लोके वह्नेर्विरहदहनं सम्प्रजाने गरिष्ठं
कस्मात्प्रश्ने कृत इह जनस्तद्विशेषं ब्रवीमि ।
एकश्छेद्यो विपुलसलिलैर्मन्मवर्णैश्च कैश्चि-
दन्यः पापो विहितविधिरप्यत्र वर्धिष्णुभावः ॥ ७७ ॥

तेजोराशि जगति दहनस्ते सखा मेऽतिदूरां
नार्यां प्रेक्षानयति यदि नो किंनिमित्तं हि तेजः ।
प्राप्तं द्रव्यं परजनकृते नो भवेदुन्मुखं य-
त्तस्यावश्यं किमिह महता सर्वथा चात्मतापम् ॥ ७८ ॥

यस्या दृष्टेर्भवति विमदः शत्रुवर्गोऽभिमानी
वक्रः पन्थाः सततसरलो वारिधिः स्वल्पकूपा ।
खड्गो माला स्तभति करिराट् दस्युसंघो हि सार्थ-
स्तां तन्मुद्रां मम करगतां तत्कराब्जे धरस्व ॥ ७९ ॥

उष्णोच्छ्वासैः शुषितवदना शीलरक्षार्तचित्तां
त्यक्तस्नानामसितवसनां नेत्रयुक्ताश्रुपातैः ।
त्वं तां दूना खगपरिचितेर्मद्वपुः क्षेमवाचा
संतोष्यारं व्यपगतशुचं सर्वथा सम्प्रकुर्याः ॥ ८० ॥

स्मर्तव्योऽहं पथि च सरता येन मे भद्रमुच्चै-
र्नैवाहं त्वा कथमिति पुनः सम्प्रयुक्तोऽस्तमित्रे ।
स्वाने चित्ते भवति भविना सस्मृतिश्चित्तवृत्ति-
स्त्वच्चित्त ने चलितचपलं किं स्मरामि त्वयैव ॥ ८१ ॥

दूर्वाटव्यां भवतु कुशलं सर्वदा चाशिषा मे
वेगादस्मिन्विजनविपिने तेऽस्तु ने पुण्ययोगः ।
कारं कारं रिपुगदरति साधनीयं स्वकार्यं
किं दाम्यन्ते वहुवल्यतो ज्ञातसर्वाङ्गवृत्तेः ॥ ८२ ॥

शक्रीश्चक्री धरणफणिभृन्नैव भङ्क्तुं समर्थ-
स्तस्याः शीलं किमिह खगराण्मेऽपरं मोहशङ्का ।
त्वं तच्छङ्कामपनय बलात्संनिधिं संप्रगम्य
प्रायो दृष्टं भवति सकलं वस्तुमात्रं प्रमाणम् ॥ ७० ॥

आश्वास्यैवं कथितवचनैस्तच्छुचं संप्रहृत्य
पश्चाद्गत्वामरपुरपतिं वाचमित्थं हि जल्पन् ।
किं चाज्ञातं विहितमधुना कोऽपदे तेऽनुरागः
प्रायो लोको भवति विकलः प्राक्च मृत्योरचिन्त्यात् ॥ ७१ ॥

गर्जत्यब्धे विलसति सदा चक्रचापेऽतिदीर्घे
वाणीं मुञ्चत्यथ कलगिरा कोकिलाना समूहे ।
शीतोद्गारे प्रसरति वने मार्गपक्षिव्रजे च
त्यक्तुं को वा प्रभुरिह हृदो वस्तुतो वामनेत्राम् ॥ ७२ ॥

उष्णान्वातान्क्षिपति दुरसा संहरत्यम्बुचक्र-
मन्तस्तापं जनयति परं बाधयत्यम्बुचारात् ।
ग्रीष्मस्यालं तपति तपने धारयत्यम्बुतृष्णां
ता योगीवानिशमजपदं चिन्तयामि त्रिकालम् ॥ ७३ ॥

नो वा हन्ति द्विरदमतुले शीतकाले मृगेन्द्रो
नो वा दूर्वां चरति समजोऽप्यत्र क्षुद्रः पशूनाम् ।
यत्र प्रातर्न पतति रुचः सनिधानेऽपि वह्ने-
र्विप्रस्तस्मिन्मम मनसिजस्तां विना बाधतेऽङ्गम् ॥ ७४ ॥

गत्या हंसीं कुवलयदलं चक्षुषा निर्जयन्त्याः
शुभ्रत्स्वर्णद्युतिचयतनोस्तर्जितानन्तलक्ष्म्याः ।
भो ताराया विषमविरहे वैरिणां बाणतुल्ये
मृत्योर्गेहं यदि नहि गतः सत्वन्मेऽमरत्वम् ॥ ७५ ॥

विश्वं कुर्वन्विधिरथ वरं चन्द्रमध्ये गृहीत्वा
चक्रे तारामुखमरसिजं तेन छिद्राण्यभूवन् ।

तत्र व्योमावनिजनगणैर्दृश्यते चापरस्थं
　　भूमेश्छाया न मृगशशकौ नापि देहस्वभावः ॥ ७६ ॥
लोके वह्नेर्विरहदहनं सम्प्रजाने गरिष्ठं
　　कस्मात्प्रश्ने कृत इह जनस्तद्विशेषं ब्रवीमि ।
एकश्छेद्यो विपुलसलिलैर्मन्त्रवर्णैश्च कैश्चि-
　　दन्यः पापो विहितविधिरप्यत्र वर्धिष्णुभाव ॥ ७७ ॥
तेजोराशि जगति दहनस्ते सखा मेऽतिदूरा
　　नार्यो प्रेक्षानयति यदि नो किंनिमित्तं हि तेज ।
प्राप्तं द्रव्यं परजनकृते नो भवेदुन्मुखं य-
　　त्तस्यावश्यं किमिह महतां सर्वथा चाल्पतापम् ॥ ७८ ॥
यस्या दृष्टेर्भवति विमद. शत्रुवर्गोऽभिमानी
　　वक्रः पन्था. सततसरलो वारिधि. स्वल्पकूपा ।
खङ्गो माला स्त्रभति करिराट् दस्युसंघो हि सार्थ-
　　स्तां तन्मुद्रां मम करगता तस्कराज्जे धरस्व ॥ ७९ ॥
उष्णोच्छ्वासैः शुषितवदना शीलरक्षार्तचित्तां
　　त्यक्तस्नानामसितवसना नेत्रयुक्ताश्रुपातैः ।
त्वं तां दूनां स्वगपरिचितेर्मद्वपु. क्षेमवाचा
　　सतोप्यारं व्यपगतशुचं सर्वथा संप्रकुर्या. ॥ ८० ॥
स्मर्तव्योऽहं पथि च सरता येन मे भद्रमुच्चै-
　　र्नैवाहं त्वां कथमिति पुनः सम्प्रयुङ्क्तेऽस्तमित्रे ।
स्थाने चित्ते भवति भविना सस्मृतिश्चित्तवृत्ति-
　　स्तच्चित्तं मे चलितचपल किं स्मरामि त्वयैव ॥ ८१ ॥
दूर्वाटव्यां भवतु कुशलं सर्वदा चाशिषा मे
　　वेगादलिन्विजनविपिने तेऽस्तु मे पुण्ययोग. ।
फारं फार रिपुमटरति साधनीयं स्वकार्यं
　　किं वाच्यन्ते चटुलवतो ज्ञातसर्वाङ्गवृत्तेः ॥ ८२ ॥

गीतं श्रुत्वा नृपतिनिनदं संनतागारि गेहा-
स्मरन्नासान्ननगिरितटारामभूदेशभागान् ।
दृष्ट्वा सतोऽभ्युत्थितनयनः पवनं भूमिशेषं
प्रायो दृष्टं जगति भविनां विस्मयादेश्च हेतुः ॥ ८३ ॥
दृष्ट्वा तारां प्रमुदितमनाः संजपन्ती जिनेशं
भिकुर्वाणा स्तनरचनितां शीलरत्नप्रभाभिः ।
विद्याभीशं स्मरशरवशं चन्दुनन्मानयन्ती
चित्ते भूयो विरहविधुरं स्वं पतिं चिन्तयन्तीम् ॥ ८४ ॥
दूतं मा श्रीविजयनृपतेश्चेतरा मानसस्त
पत्या दत्ता निजकरकजे मुद्रिकां त्वं धरेमाम् ।
जानीथा भो कतिपयदिनैर्निर्जितं खेचरेशं
जेयः शक्रो यदि हि वलिनस्ते प्रभोः कोऽन्यलोकः ॥ ८५ ॥
दीपे वह्नौ रविमणिकृते प्रोच्छलद्विस्फुलिङ्गे
क्षेप्तुं जीवं विषमविरहादुद्यतोऽरण्यमध्ये ।
तावद्दैवादमितगतिना जानता ते हृतिं च
प्रोक्तोदन्तं निखिलमचिराद्रक्षितः खेचरेण ॥ ८६ ॥
तस्मात्क्षेमं शशिमुखि वने वर्तते स्वामिनस्ते
योगो भावी गणितदिवसैर्नास्ति हेतुर्विलम्बे ।
तस्माद्भुक्तिं कुरु च सुभगे भूपयाङ्कं स्वकीयं
न स्युर्दुःखे परमगुणिनः कातराः संप्रजा ते ॥ ८७ ॥
अन्या भार्या सहज सुतनो क्रीडतो भूमिनाथा-
ज्जातः कोपो मनसि परमप्रीतितस्तेषु चित्ते ।
तस्माज्ज्ञात्वा विमुखवदनां त्वां प्रसन्नां प्रकर्तुं
नम्रो यावद्भवति चरणे सहतः स त्वया के ॥ ८८ ॥
पादाघातं कुसुमसदृशं मानयित्वा महीशः
कृत्वा तेऽग्रे शपथमतुलं चान्यगेहं प्रयातुम् ।

भूयो भूयस्तव पदकजे किं न लग्नोऽत्र पातः
स्वार्थं कर्तुं चतुरमनुजा मन्यते नापमानम् ॥ ८९ ॥

अन्तर्गूढं वचनमतुलं वायुतः संनिशम्य
सीयां स्मृत्वा कृतचविकृतिं गद्गदामश्रुपातम् ।
नीचेऽवज्ञां सृजति गुणिनश्चेत्स्वपीडां कदाचि-
त्किं वा पूज्ये प्रणयिनि जने सर्वतश्चोत्तमे च ॥ ९० ॥

स त्वद्दुःखादशनमतिशं नात्ति न स्नाति नैति
विद्यां नो संस्मरति कुलजां पैतृकं नापि चापम् ।
आदत्ते नो रुचिरवचनं वक्ति पश्येन्न मृत्युं
मृत्युं कर्तुं प्रभवति परं बन्धुभिर्वारितोऽपि ॥ ९१ ॥

गेहे तेऽसौ विरहघटिकां नैव सोढुं समर्थो
मासं किंवा परकरगतायास्तवातिप्रसक्ता ।
नीराद्दूरं स्थलमिह भुवो यादसां दु खहेतु.
किं वा तत्र ह्यनलवशतो मुर्मुरा भानुराज्ञाः ॥ ९२ ॥

तारे नारी विषमविषयासक्तचित्तप्रचारः
किं तद्दु.खं जगति कथितं यन्न चाप्नोति जीवः ।
वाक्यं चेदं विशदमतुलं योगिनो यद्वदन्ति
तत्ते भर्ता नयनविषयं मे कृत भुङ्क्ष्व पाकम् ॥ ९३ ॥

तद्वत्त्वं भो हृदयसरले मा स्म युमन्यरेधा(?)
दुःखेऽवश्यं तनुरपि तरां तानवं संप्रयाति ।
सपश्यंस्तत्तव च दयितः सोऽपि दीनाङ्गदीप्ति-
स्तस्मात्त्वं चेत्स्वपरसुखदा तर्हि मुञ्चात्मपीडाम् ॥ ९४ ॥

चित्ते तेऽसौ प्रवसति नृपस्तर्हि किं चर्करीषि
मिथ्याश्रूणा स्नपितवदनं सन्निपात ह्यसम्यक् ।
चेत्कान्तीशो हृदयवसतौ प्रेमभारः कुतस्ते
तस्याभावे किमिति सुभगे निर्निमित्तोऽत्र शोक' ॥ ९५ ॥

स्वस्थीकृत्वा तरुणितिलकं संययौ खेचरेशं
न्यक्कुर्वन्तं चमरपवनैरात्मनो धर्ममार्गम् ।
प्रत्यागच्छन्वननृपशिरोमौलिमाणिक्यभाभिः
पादाब्जे स्वे मधुपरचनां संदधानं सभान्ते ॥ ९६ ॥

नत्वावोचच्छृणु खगपते मामकीं सारवाचं
तारां हृत्वा कथमिह हृदि स्वास्थ्यमाप्नोति मूढ ।
कुक्षौ कृत्वा विषमगरलं जीवितुं कोऽप्यधीश-
स्तस्मात्त्याज्या परकुलवधूर्वाञ्छता स्वात्मभद्रम् ॥ ९७ ॥

नो क्रीडातो न हि धनमदान्नापि चाज्ञानभावा-
त्कामान्नो मे गजपतिगमाः सन्ति गेहे खचर्यः ।
ज्ञातुं तेजोऽप्रमितमहसो भर्तुरस्यां च युद्धे
तेनानीता प्रवसति भुजे तत्तदा यान्तु शीघ्रम् ॥ ९८ ॥

श्रुत्वा चैतत्खगपजननी संनिवार्य स्वसूनुं
युद्धं कर्तुं विधृतधनुषं सार्पयत्तां च तस्मै ।
साध्यासाध्यं निजमतिवशाद्ये प्रगम्य स्वकार्यं
कुर्वन्तोऽमी क्वचिदपि जना नापमानं प्रयान्ति ॥ ९९ ॥

तां त्यक्त्वा श्रीविजयनृपतेः सम्मुखं चागतस्य
योद्धुं सैन्यैर्जिनखगरिपोः श्रीप्रभाचन्द्रकीर्तेः ।
गर्वश्चक्रीशिवविरहिणे चक्रवाकाय दत्ता
दृष्टो वायुर्न भवति धृति कस्य चेष्टं प्रकर्तुः ॥ १०० ॥

पार्श्वौ नत्वा जगदुपकृतावर्धमागर्थ्यवन्तौ
विश्वख्यातप्रगमनरणे शान्तिनाथस्य भक्त्या ।
श्रोतुं चैतत्सदसि गुणिना वायुदूताभिधानं
काव्यं चक्रे विगतवसन मल्लधीर्वादिचन्द्रः ॥ १०१ ॥

इति श्रीवादिचन्द्रकृतं पवनदूताभिधं काव्यं समाप्तम् ।

पण्डरीविट्ठलाख्यकविविरचितो
दूतीकर्मप्रकाशः ।

गणेशं भारतीं नत्वा रसिकानन्दवृद्धये ।
पण्डरीविट्ठलाख्येन दूतीकर्म प्रकाश्यते ॥

दूती पारंगमा दौत्यव्यापारे संनिवेदनम् ।
विरहस्य च तस्यास्तु कर्म संघटनादिकम् ॥ १ ॥
सखी विश्रम्भिका चेटी स्वयंदूती च शिल्पिनी ।
विचित्रवचना गानवती धात्री कुमारिका ॥ २ ॥
प्रासङ्गिनी मालिनी च स्खलिता प्रतिवेशिनी ।
परचित्तविशेषज्ञा चेष्टासंकेतकोविदा ॥ ३ ॥
रजकी सौचिकी वेषधारिणी मणिहारिणी ।
कथिनी नापिकी चेति सैकविंशतिधा मता ॥ ४ ॥
एताः साधारणा दूत्यो नायिकास्वखिलास्वपि ।
तच्चरित्रमिति ज्ञातुं ब्रह्मणापि न शक्यते ॥ ५ ॥
तथापि लौकिकश्रेष्ठरसिकानन्दकारणम् ।
दूतीकर्मैकदेशेन लक्ष्मोदाहरणं ब्रुवे ॥ ६ ॥

सखी विश्वासविश्रामकारिणी पार्श्वचारिणी ।
मण्डनोपालम्भशिक्षापरिहासादिका यथा ॥ १ ॥

चक्रे चन्द्रमुखी प्रदीपकलिका धात्री धरामण्डले(?)
तस्या दैववशाद्दशापि चरमा प्रायः समुन्मीलति ।
तद्भूमः शिरसा न तेन सहसा श्रीकृष्ण निक्षिप्यतां
स्नेहस्तत्र यथा तथा न भवति त्रैलोक्यमन्धं तमः ॥

(इति सखी ।)

ज्योतिःसामुद्रिकाभिज्ञा मालिनी चेति भाषिणी ।
तव योग्योऽपरः कामो भवेद्विप्रश्निका यथा ॥ २ ॥

---

१. [illegible]

स्वीकृत्या तरुणितिलकं संगतौ सोनरेशं
[illegible] नमस्यन्नैरात्मनो धर्ममार्गम् ।
[illegible]शिरोमौलिमाणिक्यभाभिः
पादाब्जे तौ मधुरवचनां संदधानं सभान्ते ॥ १६ ॥
[illegible] सारदानं
[illegible] कथमिव हृदि साम्यमाप्नोति मूढ ।
[illegible] कोऽपीश-
[illegible] ॥ १७ ॥
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ १८ ॥
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ १९ ॥
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ २० ॥
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ २१ ॥
[illegible]

पण्डरीविठ्ठलाख्यकविविरचितो

दूतीकर्मप्रकाशः ।

गणेशं भारतीं नत्वा रसिकानन्दवृद्धये ।
पण्डरीविठ्ठलाख्येन दूतीकर्म प्रकाश्यते ॥

दूती पारंगमा दौत्यव्यापारे संनिवेदनम् ।
विरहस्य च तस्यास्तु कर्म संघटनादिकम् ॥ १ ॥
सखी विप्रश्निका चेटी स्वयंदूती च शिल्पिनी ।
विचित्रवचना गानवती धात्री कुमारिका ॥ २ ॥
प्रासङ्गिनी मालिनी च स्खलिता प्रतिवेशिनी ।
परचित्तविशेषज्ञा चेष्टासंकेतकोविदा ॥ ३ ॥
रजकी सौचिकी वेषधारिणी मणिहारिणी ।
कथिनी नापिकी चेति सैकविंशतिधा मता ॥ ४ ॥
एताः साधारणा दूत्यो नायिकास्वखिलास्वपि ।
तच्चरित्रमिति ज्ञातुं ब्रह्मणापि न शक्यते ॥ ५ ॥
तथापि लौकिकश्रेष्ठरसिकानन्दकारणम् ।
दूतीकर्मैकदेशेन लक्ष्मोदाहरणं ब्रुवे ॥ ६ ॥

सखी विश्वासविश्रामकारिणी पार्श्वचारिणी ।
मण्डनोपालम्भशिक्षापरिहासादिका यथा ॥ १ ॥

सक्रे चन्द्रमुखी प्रदीपकलिका धात्री धरामण्डले(१)
तस्या दैववशाद्दशापि चरमा प्रायः समुन्मीलति ।
तद्भूमः शिरसा न तेन सहसा श्रीकृष्ण निक्षिप्यतां
स्नेहस्तत्र यथा तथा न भवति त्रैलोक्यमन्धं तमः ॥

(इति सखी ।)

ज्योतिःसामुद्रिकाभिज्ञा मालिनी चेति भाषिणी ।
तव योग्योऽपरः कामो भवेद्विप्रश्निका यथा ॥ २ ॥

---

१ [illegible]

निर्माय स्वयमेव विस्मितमनाः सौन्दर्यसारेण यं
स्वव्यापारपरिश्रमस्य कलशं वेधाः समारोपयन् ।
कंदर्पं पुरुषाः स्त्रियोऽपि दधते दृष्टे च यस्मिन्सति
द्रष्टव्यावधिरूपमाप्नुहि मतिं स्वस्त्यस्तु ते सततम् ॥

(इति विप्रश्निका ।)

संधानमधुरा चेटी स्वरतो गुप्तचारिणी ।
छादयन्ती भोगचिह्नं तत्कार्यवचनैर्यथा ॥ ३ ॥

नीरङ्गाधरता कथं तव वचः संजल्पतस्तत्पुरा
किं भ्रष्टालकपत्रकं तव पतेर्मानप्रणामान्मुहुः ।
दीर्घोच्छ्वासतरं कथं द्रुततरादाधावतस्तेऽन्तिकं
युक्तं चेटि किमत्र तस्य वसनं विश्वासहेतोस्तव ॥

(इति चेटी ।)

ग्रावादिशकलक्षेपाद्वचनच्छलभेदतः ।
सूचयन्ती स्वयंदूती तत्कार्यवचनैर्यथा ॥ ४ ॥

मध्याह्नेऽथ घने निदाघसमये तापो घनो वर्तते
कुञ्जे शीतवटे सुशीतलतटे भो पान्थ विश्रामय ।
एकाकी च भवानहं च तरुणी शून्या प्रपा विद्यते
लज्जा मे गदितुं त्वमेव चतुरो जानासि कालोचितम् ॥

(इति स्वयंदूती ।)

तत्तद्रूपगतं भावं पटे रूपं प्रदर्श्य च ।
विजानन्त्युभयोः प्रीतिं चतुरा शिल्पिनी यथा ॥ ५ ॥

सा त्वं मन्मथमञ्जरी स च युवा भृङ्गस्तवैवोचितः
श्लाघ्यं तद्भवतोः किमन्यदपरं किं त्वेतदाशास्महे ।
भाग्यैर्योग्यसमागमेन युवयोर्मानुष्यमाणिक्ययोः
श्रेयानस्तु विधेर्विचित्ररचनासंकल्पशिल्पश्रमः ॥

(इति शिल्पिनी ।)

सामभेदतिरस्कारश्लेषान्योक्तिभयादिभिः ।
चतुरोपायसंपन्ना विचित्रवचना यथा ॥ ६ ॥

गङ्गाशेपमधुव्रताब्जधनुषां पङ्केरुहस्य श्रियं
वेणीपोतककीरकोकिलकपोताधीशकोकार्जितम् ।
हत्वा काञ्चनमेरुसिंहकरिणां लक्ष्मीं तथा तस्करि
त्वं गच्छ प्रभुकृष्णदेवनिकरं संयान्ति यावन्न ते ॥

(इति विचित्रवचना ।)

मानविद्याच्छलेनेति गायन्ती तद्गुणश्रियम् ।
तुलितौ विधिना साम्यं युवां गानवती यथा ॥ ७ ॥

ससाराम्बुनिधौ तदेतदजनि स्रीपुंसरतद्वयं
नारीणा भवती नृणां पुनरसौ सौभाग्यसीमा हरिः ।
सा त्वं तस्य कुरङ्गशावनयने योग्यासि लक्ष्मीपते-
रेतत्ते कथितं किमन्यदधुना यास्याम्यहं श्वस्तने ॥

(इति गानवती ।)

धनाभिलाषिणी मिथ्या पुत्रीति च्छलभाषिणी ।
गुप्तशिक्षी विशेषज्ञा धात्री धूर्ताधिका यथा ॥ ८ ॥

पुत्रि त्वत्पतिरद्य चत्वरतटे दृष्टो मया कूर्चवा-
न्सतालाङ्गपलाण्डुपङ्कजकरः प्रायः पयोष्णीपशुः ।
त्वं सौन्दर्यतरङ्गिणी च युवयोर्योगावयोगो वरं
कामोऽन्योऽस्ति समर्पयामि सुभगे तस्मै चल त्वामहम् ॥

(इति धात्री ।)

कुमारी शुकवच्छिक्षावाक्यमन्योन्यसूचिका ।
क्रीडापुत्तलिका लोभाद्राक्षेक्षुफलतो यथा ॥ ९ ॥

दत्तेयं कमनीयपुत्तलितरा येन त्वया पश्य मे
रे रे सुन्दरि सोऽपि तिष्ठति बहिस्त्वत्सौख्यमापृच्छति ।
त्वं द्राक्षास्तबकं गृहाण सुमुखि त्विक्षुपरं दीयतां
मद्गेहाङ्गणपृष्ठकण्टकितरोर्मूलेऽतिकटं निशि ॥

(इति कुमारिका ।)

भराङ्काद्येन केनापि पत्री वचनचातुरी ।
प्रेक्षता सा तदा प्रोक्ता तज्ज्ञैः प्रासङ्गिनी यथा ॥ १० ॥

भो वृद्ध क्व च गच्छसि प्रभुवर श्रीगोकुले नूतने
तत्र त्वं मम पत्रिका प्रियतरं संदेशमाश्रावय ।
यस्याः पङ्कजकुड्मलस्तनयुगं चन्द्राननं सस्मितं
नेत्रापाङ्गबहिर्गतश्रुतितटं द्वारे कदम्बद्रुमः ॥

(इति प्रासङ्गिनी ।)

पुष्पशिल्पातिचातुर्यराजमालाधिपस्तव ।
कण्ठयोग्य इति श्लेषं गदन्ती मालिनी यथा ॥ ११ ॥

कण्ठालम्बितचम्पको बकुलवद्यूथीभुजः पृष्ठभा-
ग्मल्लीपाण्डरबन्धकुन्दरचनावर्णस्वनामाङ्किता ।
सेवन्ती कजपारिजातकगुलालोरस्थलामण्डितः
सोऽयं पुष्पसुशिल्पकश्च किमये ज्ञातस्त्वया वल्लभः ॥

(इति मालिनी ।)

अष्टसंधानिका पश्चादुपालम्भनतत्परा ।
अथवा स्थीयते तूर्णीं सा दूती स्खलिता यथा ॥ १२ ॥

हे मुग्धे प्रिय मा व्रज, त्यज रुषं, वर्षानिशा वर्तते,
हा कष्टं कलकण्ठचातकगणा गर्जन्ति रोलम्बकाः ।
तत्काले स्वयमागतः प्रियतमो द्वारान्तरात्तद्गृहं
सा दूती स्खलिता तदोपसि महोपालम्भमालम्भते ॥

(इति स्खलिता ।)

यदा कदा समायाता सूचयन्ती मुहुर्मुहुः ।
स्वगृहे गुप्तसंकेतं प्रतिवेशिनिका यथा ॥ १३ ॥

रे रे काञ्चनकञ्जकुड्मलकुचे फुल्लारविन्दानने
रक्ताम्भोजदलाभपाणिचरणे नीलोत्पलालोचने ।

नो जानासि तवाङ्गसङ्गिचरितं ज्ञातुं यदिच्छास्ति चे-
त्सायं क्लेशमुपास्य भर्तृसदनादागच्छ होऽस्मद्गृहम् ॥
(इति प्रतिवेशिनी ।)

तत्तद्वदनचातुर्यभावं दर्शनमात्रतः ।
जानाति परचित्तस्य विशेषज्ञा तदा यथा ॥ १४ ॥

नाथेनाधरखण्डनं निशि कृतं ज्ञातुं न शक्ता मुदा
प्रातर्यातृषु मध्यगातिचतुरा भिक्षोः शिशोर्भावनम् ।
ज्ञात्वा सान्तरलज्जितातिसहसा गच्छेति मुक्ताकणां-
स्तस्मै चार्पति कण्ठलग्नसगुणान्सा ते कथं यास्यति ॥
(इति परचित्तविशेषज्ञा ।)

फलपुष्पादिसंकेतं कथंचिदपि यत्कृतम् ।
तज्जानाति च या चेष्टासंकेतकोविदा यथा ॥ १५ ॥

कर्पूर सितपर्णचूर्णसहितं सुश्वेतपूगीफलं
क्षिप्त्वा कञ्जकरण्डके स्मितहरिर्दूतीकरे न्यस्तवान् ।
सा लक्ष्मीं समुपेक्ष्य सस्मितमुखी तस्या. पुरं स्थापय-
न्त्यश्रान्त स्मितपूर्वकं मृगमद दत्त्वा पुन प्रेषिता ॥
(इति चेष्टासंकेतकोविदा ।)

वदन्ती मधुरं मन्दं वसनादानदानतः ।
नृरतमद्य दृष्टं मे त्वद्योग्यो रजकी यथा ॥ १६ ॥

रे रे रे रजकि त्वयाद्य वसनं धौतं न किंचित्कथं
सत्यं स्वामिनि कारणं शृणु तथा वक्तुं न शक्तास्म्यहम् ।
यं दृष्ट्वा प्रमदा भवन्ति विमदा सोऽस्मिन्पुरे वर्तते
त्वद्योग्य कियती त्वहं युवतय. सर्वाश्च तन्मोहिता ॥
(इति रजकी ।)

.... ।
................................सौचिकी यथा ॥ १७ ॥

कामतन्त्रकलावेदी भवेद्विटवरो यथा ॥ ४ ॥

आयातः कुमुदेश्वरो विजयते सर्वेश्वरो मारुतो
भृङ्गः स्फूर्जति भैरवो न निकटं प्राणेश्वरो मुञ्चति ।
एते सिद्धरसाः प्रसूनविशिखो वैद्योऽनवद्योत्सवो
मानव्याधिरसौ कृशोदरि कथं त्वच्चेतसि स्थास्यति ॥

(इति विटः ।)

संधानप्रचुरश्चेटः कलहंसादिको यथा ।

सा चन्द्रसुन्दरमुखी स च नन्दसूनु-
र्दैवान्निकुञ्जभवनं समुपाजगाम ।
अत्रान्तरे सहचरस्तरुणौ कठोरे
पानीयपानकपटेन सरः प्रतस्थे ॥

(इति चेटः ।)

विदूषको हास्यकारी विकृताङ्गादिभिर्यथा ॥ ५ ॥

आनीय नीरजमुखीं शयनोपकण्ठ-
मुत्कण्ठितोऽस्मि कुचकञ्चुकिमोचनाय ।
अत्रान्तरे मुहुरकारि विदूषकेण
प्रातस्तनस्तरुणकुक्कुटकण्ठनादः ॥

(इति विदूषकः ।)

कचचिबुककुचाग्रे पाणिषु व्यापृतेषु
प्रथमजलधिपुत्रीसंगमेऽनङ्गभूमौ ।
ग्रथितनिबिडनीविग्रन्थिनिर्मुक्तिहेतो-
श्चतुरतरविलासः शार्ङ्गिणो वः पुनातु ॥

इति श्रीकार्णाटकजातीयदूतीकर्मप्रकाशः ।

श्रीधनदराजकविविरचितं
शतकत्रयम्[1] ।

शृङ्गारधनदाभिधानं प्रथमं शतकम् ।

सिद्धार्थो कनकाक्षरेण कलिता यस्य प्रशस्तिः स्वयं
देवी शैलसुता महेशरजतप्रस्फारपट्टेऽभवत् ।
लक्ष्मीर्वा मुरवैरितन्मरकतप्रासादवक्षःस्थिरा
दाम्पत्यं रतिकामयोस्तदवतादानन्दजीवास्पदम् ॥ १ ॥
मेरुर्मानितया धनैर्धनपतिर्वाचा च वाचस्पति-
र्भोगेनापि पुरंदरः शुचितया दानेन चिन्तामणिः ।
गाम्भीर्येण महोदधिः करुणया कोऽपीह तीर्थंकरः
श्रीमालो धनदः कृती वितनुते शृङ्गारपूर्वं शतम् ॥ २ ॥
जात्या दोषपराङ्मुखाः परगुणप्रीत्या कृति सज्जनाः
पश्यन्तु प्रतिवासरं निजधिया संपादयन्तो रसान् ।
यज्जानन्ति वदन्तु तत्खलु खला नाभ्यर्थना तेषु य-
द्घूकैस्तावदनादृते दिनमणौ प्राप्तोऽर्थलाभ. कियान् ॥ ३ ॥
आरब्धा शतकत्रयी पृथगिह प्रायः स्थितिर्मादृशां
शान्ते वर्त्मनि कर्मणां नयविदां तोषो भवेज्जातुचित् ।
शृङ्गारः प्रथमं तथा रसवतां हेतुः प्रवृत्तौ यतो
बालाना कटुकौषधप्रणयने देय पुरस्ताद्गुड. ॥ ४ ॥
माधुर्यं स्मितमीक्षितं चपलता यूनो कथासंभ्रमो
व्याजेन श्रुतिमुक्तिमालिवचने स्वाभाविको वक्रिमा ।
आलस्यं गतिचातुरी मनसिजो रत्या सम खेलनी
बालायाः करतालिकामुपगतं सख्योरिदानीं मनः ॥ ५ ॥

---

१. इदं शतकत्रयमनेन धनदेन संवत्सरे १४९० (A. D. 1434) [illegible] प्रणीतमिति 'वर्षे व्योमाङ्क[illegible]क्षितिपरिगणिते [illegible]' इति [illegible] [illegible]ऽवगम्यते. पुस्तकं [illegible] २७ [illegible] [illegible]।

[illegible]

[illegible] ॥ ६ ॥

[illegible]

[illegible] ॥ ७ ॥

[illegible] नाभिह्र[illegible]-

[illegible] हृदि ।

[illegible]-

[illegible] रोमावलिः ॥ ८ ॥

[illegible] कुण्ड[illegible]स्थलीचुम्बनं

[illegible] परं न गुणवानन्तर मना[illegible] ।

अस्माकं नु खलेन केन विधिना स्थाने स्थितिर्निर्मिता

हन्तेत्थं रटतीव खेलदचलापादे रणन्नूपुरः ॥ ९ ॥

दीर्घाभ्यर्थनया कथं कथमपि न्यस्तं पुरो वीक्षसे

जानीषे न किलालसा न वृणुषे मग्नं दुकूलाञ्चलम् ।

[illegible] स्थितो हृदि निजं नाथ कपोले यश-

स्तावत्तन्वि विधीयतां प्रतिकृतिस्त्वादृक्स्वयं दुर्लभ ॥ १० ॥

छत्रं वक्त्रसुधानिधिर्ध्वजविधौ मत्स्यौ चलच्चक्षुषी

लावण्यामृतनिर्झरा तनुरियं पीना नितम्बस्थली ।

रे(?)सिंहासनमुन्नतं कुचयुगं कुम्भौ करौ पल्लवौ

सानन्दा जलहारिणी रतिरहो कामाभिषेकोऽधुना ॥ ११ ॥

साध्वी गायति किङ्किणी स्तुतिपटुर्वैतालिको हंसको

वाणाः पञ्च विलोचने सितमिदं दन्तच्छदो नासिका ।

चापो भ्रूरिति पञ्चबाणसमयो यस्यामिदानीमहो
सा त्वं वक्षि न जातु किं सुवदने चेतोऽनुरागास्पदम् ॥ १२ ॥

तल्पे पल्लवकल्पिते सुनयना शेते निधायोपरि
स्वच्छन्दं करपल्लवं स्तनयुगस्यारामरम्योदरे ।
लक्ष्मी वीक्षितुमागतस्य सुहृदः कामाभिषेकोत्सवे
रक्ताशोकनवप्रवालकलितं हैमं नु कुम्भद्वयम् ॥ १३ ॥

अद्याश्लिष्य निपीय गाढमधरं नीत्वा च वक्ष स्थली
प्रक्ष्यामि स्मितपूर्वकं प्रतिदिनं माऽसौ यथा पृच्छति ।
निर्धार्येति दिने न चेतसि निशि प्राप्ता गृहं प्रेयसो
बाला न क्षरमुत्तरं वितनुते पृष्टा प्रियेणादरात् ॥ १४ ॥

कान्तो नर्मणि नैपुणेन विदितस्त्वं शैशवद्वेषिणी
क्रीडाशैलशिरोमणिर्गृहमिदं रम्यो वसन्तोत्सव ।
सख्यः कामकथोपचारचतुरा सभोगकालेऽधुना
मानो वा कलहोऽथवा यदि कदा तच्चेतसो निर्वृति ॥ १५ ॥

जन्मारभ्य न यावदद्य सुभगंमन्याक्रमो हापित'
स्वैरं तिष्ठतु कान्तया स रमतां मा मा नयध्वं बलात् ।
इत्थं जल्पति यावदेव सुमुखी तावत्क्षणादागतः
कान्तस्तल्पमलंचकार च वदन्कस्येदृशी सगति· ॥ १६ ॥

अज्ञास्ते सुहृदालयोऽतिपिशुनास्त्वं कर्णयोर्दुर्बला
दृष्टे सागसि वल्लभे मृगदृशां मानः स्वयं जायते ।
लोको हासरसाकुलः परगृहे प्रेमोपभेदोद्यतो
द्याखुर्दन्तमुखेन खण्डयति सत्यद्गाम्बरं हेलया ॥ १७ ॥

पृष्ट· कातरता विहाय शयने मानापराधौ कदा
जायेतामिदमुत्तरं कथितवान्स्मित्वा चिरं चिन्तय ।
बाले स्मरति नैनयोस्तु समय· श्रुत्वेति हासच्छला-
दालीभि· समकालमेव समयं दृष्टा चिरागर्जनी ॥ १८ ॥

स्निग्धे तादृशि नौचिती परुषता दृष्टेऽवहित्था कथं
  धीरं सस्मितमालपत्यनुदिनं निर्हास्यमास्यं कुतः ।
निद्राणं तनुरोम तिष्ठति पुरा तत्संनिधावादरा-
  त्सख्यो मानमुदाहरन्तु कलहे बालेयमः कीदृशः ॥ १९ ॥
धैर्यं मुञ्च कुरुष्व मानममलं तद्गौरवस्यास्पदं
  मानादेव गुणोदयः किमधिकं दासायते वल्लभः ।
उक्ते धेहि मनो निशम्य सकलं तूक्ता वयस्यास्तया
  दत्तं नाम मनोऽन्यतो न विदितं दत्तं कथं दीयते ॥ २० ॥
याम पूर्वनिशोपभोगकथया नीतोऽपरो निद्रया
  नीतः कोऽपि वयस्यया सह रताम्नायोपदेशक्षणात् ।
नानाकल्पविकल्पकल्पनविधेरन्यो दिनस्य क्षणा-
  तन्ये यामक्रमजाया युगसमो यामो निशायाः कृत. ॥ २१ ॥
आकल्पं विरचय्य तल्पममलं सज्जं विधायादरा-
  दालीभिः कथया कयापि समयं वारान्बहून्पृच्छती ।
द्वारे निश्चललोचना परपदध्वाने तमेवागतं
  मन्वाना निजमन्दिरे रसवशाद्धन्यस्य बाला वसेत् ॥ २२ ॥
[illegible] गरि वाचिकं लघुपदं नीत्वा नयेनं शठं
  कुर्वाणे नु वदन्निजेन सुहृदा केनापि तत्तद्वचः ।
[illegible]ऽसौ यदि लाघवं ननु परा हासाय दीर्घानना.
  [illegible] वा गौरवलाघवादिकलना वश्ये तथा वल्लभे ॥ २३ ॥
आ[illegible] मन्दिरो भविष्यति मनाग्भूयोऽधुना धीयते
  [illegible] च सहसा सख्यः परिम्लीयतेनाम ।
[illegible] पुन-
  [illegible] प्रतिपदं प्राणा[illegible] मर्यते ॥ २४ ॥
[illegible]
  [illegible] ।

लीलातामरसं मलीमसमभूदुच्छ्वासतोऽधः पत-
त्संकेतालयतल्पकल्पनपरा तेऽध्वानमन्विष्यति ॥ २५ ॥

मानश्चेतसि नाथ वासकलहो नालिङ्गने मेति न
स्वैराभाषणमौनिता न शयने वैमुख्यबुद्धिश्च न ।
सीत्कारोऽधरखण्डने न सुरते मुग्धाक्रमो नेति ना
पुंभावं गतया हठादभिहितः सीत्वं गतः पुण्यवान् ॥ २६ ॥

धूपेनागुरुजन्मनाथ सुमनोमालाभिरत्यादरा-
द्दीपं दैवतमामनन्ति सुदृशामानर्च पत्युः पुरः ।
ज्ञानोन्मेषदृढप्रकाश भवतः कुर्वे प्रणामाञ्जलिं
सद्य कज्जल(?)मुद्गमायमधुना कान्तो रतायोत्सुकः ॥ २७ ॥

मानेनासि सखि क्षमा शिशुरयं न प्राणनाथोऽपि ते
नाल्लाभि. सखि वञ्चितासि कतमस्ते खण्डितायाः भ्रम. ।
भुक्तासीति न कथ्यते कथय तत्का नाम ते चातुरी
पत्त्राली न मलीमसा न मलिनो जातोऽङ्गराग' क्वचित् ॥ २८॥

युष्मासु स्वयमुत्थितासु शयने लुप्ते चिरान्मण्डने
मा लज्जस्व नवं लिखाम दयितो मा याचते स्मासकृत् ।
भावैरष्टविभागतोऽनु रचनाः प्रत्यूहमासादिता
प्राप्तेयं नवमी कथं कथमपि प्रातस्ततोऽभूद्रहः ॥ २९ ॥

स्वादङ्गादवतार्य नूपुरयुगं न्यस्तं सखीपादयो-
र्मध्ये दीर्घनिनादिनी मणिमयी बद्धा दृढ मेखला ।
ज्योतिःपूरमुर स्थले कृतनवं हार प्रियप्राप्तये
मुग्धा गच्छति मन्दमन्दमुदितत्रासा जनावेक्षणात् ॥ ३० ॥

तल्पे जल्पितमल्पमेव तदनु व्याख्यातमन्तर्गृहे
पारेङ्गारमुदाहृतं प्रतिपदं व्यावृत्तमाराद्धृतिः ।
सीमान्ते प्रतिरुद्धमध्वनि रटादाशङ्कितं प्रौढया
कान्तोऽसङ्गमने तथाखिलमलं तत्सत्त्वं वाचिकम् ॥ ३१ ॥

कण्ठे चेद्दधि कोकिलस्य कुरुते तत्कण्ठकुण्ठस्तदा
नोच्चैः पञ्चममातनोति सुदती जीवेत्कथंचित्तदा ॥ ३८ ॥
प्रालेयाचलनिम्नगाभिरभितो मार्गे निरुद्धेऽधुना
प्रावृण्येति न यक्षराजककुभस्तन्वी कथं जीवति ।
इत्यालापपरम्परां श्रुतवती त्वासां सखीनां मिथो
बाला पृच्छति साधु रावणपुरीद्वारध्वनो वासरान् ॥ ३९ ॥

आकर्णाञ्चितधन्वनः करिवरव्यापादनायोद्यता-
न्विन्ध्यालेख्यमहाटवीषु मृगयोत्साहे सखीनां पतीन् ।
कोदण्डाञ्चलबद्धनिर्मदशिखिप्रस्फारपिच्छध्वजं
प्राप्त स्वं पतिमालिलेख सुदती गर्वाज्जहासोच्चकैः ॥ ४० ॥

यस्मात्पीनपयोधरद्वयमिदं कृत्वोपधानं सुखं
स्नातौ दर्पकदम्पती मृदुतनावस्यां शयाते चिरात् ।
किंचिच्छ्यामलमग्रतस्तदुभयं पाण्डुस्वभावादहो
धम्मिल्लाङ्कनिमग्नतैलशबलच्छायां ततो लक्ष्यते ॥ ४१ ॥

मञ्जीरद्वयमेतदङ्गदयुगं ग्रैवेयकं कुण्डले
सख्येतानि विलोकय प्रभुरसि स्वैरं सपत्न्याः पुरः ।
किं ब्रूमः पतिदेवता वयमिति व्याहृत्य पत्युर्ददौ
सीमन्ताचलपद्मरागशकलं बाला बलादञ्जलौ ॥ ४२ ॥

लीलातामरसं विपक्षरमणीहस्ते निरीक्ष्यादरा-
दावेशादुपविश्य सानि सहसोड्डीनैरलीनां गणै ।
गुञ्जत्सौरभलम्पटालिपटलीश्यामं तदेवात्मनो
मा दृष्टेति ललज्ज कापि रमणी तत्याज दूरेऽम्बुजम् ॥ ४३ ॥

प्रेयस्ताडनकर्मणीन्द्रमुचित निर्वापक तेजसो
रज्ज्ञानर्मणि लोचनाञ्जनरुचं सौभाग्यसम्पादकम् ।
प्राप्ते प्रेयसि मन्दिरं तदपरं लीलारविन्दं पुनः
शय्योत्थापनमाचचार रमणी सौभाग्यहीः सत्वरम् ॥ ४४ ॥

क्रीडासद्मनि कापि कौतुकवती क्षीरोदपूरोदरे
  निद्राणं हरिमालिलेख निखिलप्रारम्भमुद्रागुरुम् ।
पूर्वं दक्षिणमीक्षणं भगवतो ध्यात्वा हसन्ती क्षणं
  पश्चाद्वाममलीलिखत्किमु निशा यस्यां न गाढं तमः ॥ ४५ ॥

मात्रा चित्रविशेषलेखनविधावादिष्टपूर्वा चिरं
  विष्णोर्जागरणोत्सवाय सुदती रेखामधादग्रतः ।
कैलासाचलगामिमानससरः स्वच्छं लिखेत्यादृता
  क्रीडाशैलसरश्चकार विकसज्जाम्बूनदाम्भोरुहम् ॥ ४६ ॥

नष्टे तेजसि बान्धवे विधिवशाद्द्यावापृथिव्यौ मिथो
  कुर्वाते सलिलाञ्जलिं मरुदगावयापि नोत्तिष्ठते ।
आक्रान्तेन महौजसा च वियता क्षिप्तं यदन्धं तमः
  प्राप्त. पीनमनिच्छया तदधुना नि[illegible]गेन्मेदिनी ॥ ४७ ॥

[illegible]गुणोपशमिते भास्वत्प्रदीपेऽधुना
  किं [illegible] नवाञ्जनं गगनमिदं शृङ्गारमा[illegible]वः ।
किं वा [illegible] व्योम[illegible]दरे
  [illegible] यान[illegible] ॥ ४८ ॥

[illegible] कुर्वीत[illegible]
  [illegible] न घटते [illegible] ।
[illegible]
  [illegible] ॥ ४९ ॥

[illegible]
  [illegible] ।
[illegible]
  [illegible] ॥ ५० ॥

[illegible]
  [illegible] ।

दृश्यन्ते कलुषा निशा मुखपतत्कान्ताङ्गरागादिति
त्वत्कान्तानुचरीषु वञ्चनकथापाण्डित्यमभ्यागतम् ॥ ५१ ॥

लुप्तश्चन्दनबिन्दुरञ्जनरसः पीतोऽनुलेखो गतो
निःशेषेण कपोलयोः कुचयुगे शेषो मकर्याः कृतः ।
दग्धेयं सखि मध्यभागतनुता पङ्कभीरुः प्रियो
गाढाश्लेषपराङ्मुखो रतविधौ लुब्धः कदाचिद्यदि ॥ ५२ ॥

सौधस्योरसि मन्मथप्रतिकृतिः प्रासादपृष्ठे शशी
क्रीडाकाननवेदिकासु च पिकस्तद्दीर्घिकायां मरुत् ।
इत्थं त्वद्विरहेऽधुना कृशतनोः शय्यासमासादन-
व्यग्राणामितरेतरं मधुमुखे तस्याः सखीनां मिथः ॥ ५३ ॥

आगच्छेति मया श्रुतं जिगमिषोर्यामीति तूष्णीं मतं
पाथेयं निजपाणिना विरचितं पृष्टोऽवधिः सस्मितम् ।
प्राणा येन तदा तदा किल गता वक्षो न दीर्णं च य-
त्तेषां तस्य च का कथा यमधुना दम्भाय कार्यो विधिः ॥ ५४ ॥

किं निन्दन्ति सुधानिधिं मलयजं किं नाद्रियन्तेऽथ किं
श्रीखण्डानिलमावृणन्ति सहजामुज्झन्ति किं धीरताम् ।
किं काम विलपन्ति किं पिकरुतात्त्रस्यन्ति मूर्च्छन्ति किं
तल्पे पल्लवकल्पितेऽपि सुहृदस्तद्ब्रूत किं कारणम् ॥ ५५ ॥

वाल्यादद्य विनिर्गतं तव वयः कान्त स्वयं दक्षिणो
वृद्धाधीतबहुच्छला वयमिमा या कामजीवातव ।
क्रीडाकाननसौधशैलशिखरे श्रीखण्डशैलानिल-
स्वाचान्तश्रमवारिबिन्दुरधिकप्रेम्णा मधुर्नीयताम् ॥ ५६ ॥

सा पत्युः शयनं गतेति मुदिता श्रुत्वा सखीभाषितं
पर्यानः प्रियसख पिब न वयं कीदृक्षमन्तर्भवेत् ।
लाक्षालक्ष्मतलप्रपादयुगलं तल्पे दृशा विन्यती
चित्रस्थे च निरीक्षिता सहचरीवृन्देन मन्दाक्षत ॥ ५७ ॥

मुग्धे बोधय सारिकामियमदः प्रेमास्पदं सीदति
प्रीत्या पाठय चाटु पाठकवटुं वा पीठमर्दं शुकम् ।
आलीर्हासरसोचिताः सितलवेनाभापयेथा इमा
दृष्टेनानुगृहाण वल्लभमिमं पादानतं भीतवत् ॥ ५८ ॥

तादृक्कण्टकलम्पटापि करभी मा हासतां दूरतो
नाङ्गाराशनगर्विता सुनयना निन्द्या चकोरी पुनः ।
उद्यत्कण्टकदन्तुरेऽतिकठिने पङ्काकुले पिच्छिले
निद्रामो यदि संयतास्तदपरं नानन्दकन्दास्पदम् ॥ ५९ ॥

गुल्फग्रन्थिमणिप्रभावचलतः पादाङ्गदं प्रेयस-
श्चूडारत्नपदं मदात्समगमन्मानापनोदादरात् ।
मागान्मन्त्रपदाददादपि पदं कार्याकुलोऽपि प्रिय.
कर्णाशोकदनाहतश्चिरतरं मानं समूलं जहौ ॥ ६० ॥

कातर्यं तु न कार्मणं न न परं दम्भो न किं योषिता
यच्चित्ता तनुचापलं मधुविधुद्वेषस्तनुत्वं तनोः ।
अस्माकं सखि पश्य संप्रति तनू रोमापि वक्रायते
सद्यः प्रोषितनाथयाभिनवया पान्थस्त्रियो हासिता ॥ ६१ ॥

द्वारे नूपुरमुच्चगोपुरमुखे काञ्ची रणत्कारिणी
हारो द्वारचतु.पथे पथि परे कर्णोत्पलं भृङ्गमत् ।
प्रेयो मन्दिरमित्यवेत्य मुमुचे तन्व्या शिरोभूषणं
व्यालोके तु परस्परं विगलिता नीवी स्वयं वन्धनात् ॥ ६२ ॥

पूर्वं यत्र विशेषकक्षितिरिति प्राय. कपोलस्थलीं
चक्षुः सिञ्चति जागरूकमसकृद्भ्रूयोऽञ्जसा तद्भवेत् ।
चाप्यक्षारतया तयाभवदियं पाण्डुश्चिरायोषरा
तन्मन्ये मकरीनिकेतनधिया तत्रैव सिन्धुः कृतः ॥ ६३ ॥

हासः कोऽपि महाशुचिः स्थितिमतां प्रेयःसमक्षं क्षणा-
द्वारंवारमुपैति तस्य विरहे दृष्टः कदाचिन्न यः ।

चाप्यः किं व्यभिचारिणां न गणितः प्रायः पुरस्तादयं
दीनाया निजवल्लभस्य विरहे यश्चक्षुषी चुम्बति ॥ ६४ ॥

साहाय्याय मलीमसाः समुचिताः प्रायश्चकोरीदृशा-
मुत्कानामभिसारसाहसरसे गाढोऽन्धकारः सुहृत् ।
धन्यं कज्जलमुज्ज्वलं जिगमिषोरग्रेऽगमल्लोचना-
त्संयम्य स्वयमात्मना सुमनसो नाजिघ्रतीदं कचः ॥ ६५ ॥

नापेक्षैव विभूषणस्य सहजा यस्यास्ति गम्भीरता-
स्तद्वृत्तं यदि पार्श्वतोऽपि सहजः कीदृग्वलिप्रक्रमः ।
मध्यस्थस्य च कोमलस्य विषये कुण्ठो भवेदायुध
दृष्टान्तोऽत्र मनोभवेन कलितो नाभिः कुरङ्गीदृशः ॥ ६६ ॥

रोहिण्याधरसंपदा मुखविधोरिष्टाश्चतस्रः कला
बीजानीह निरूपितान्यतनुना हासद्रुमस्यादरात् ।
भारत्याः कठिनीलवा घटयितुं रीतीरुदाराक्षरा
राजन्ते सुतनोर्मनोरमतमास्ते राजदन्ताः पुरः ॥ ६७ ॥

सुप्ता कञ्चुकगह्वराञ्चलमुखे दत्त्वा नरं वीटिकां
प्राप्ते संप्रति तस्करेऽथ सहसा जातं कपाटे चटत् ।
रुद्धा वागथ निद्रया नयनयोरन्ते स्थितं लज्जया
क्लीबे रोमभिरुत्थितं पतिरिति ज्ञात्वा पुनर्मीलितम् ॥ ६८ ॥

सिद्धस्त्वं पुरुषोत्तमोऽसि विदिता सा सत्यभामा न किं
वाचा बोधयितुं सखीभिरधिकं नापारिजातग्रहः ।
व्याख्याता स शुकः परं गिरि पटुः संतापचिन्तातति
नूनं निर्जरदैवतप्रतिभटो भर्ता समाश्वासय ॥ ६९ ॥

जानासि क्रममञ्जसा विरचय द्रागङ्गमङ्गं परि
प्रेयो मोहनमस्य मण्डनविधौ प्रौढा नियुञ्ज्यादरात् ।
तुष्टे यावनपमादरेण ददती तन्व्या सखी वारिता
मुग्धे पूर्वमरंगुरण्य फणीनेत ततो रञ्जय ॥ ७० ॥

नैनं वारय कामकर्मकुशयं(?) स्वच्छन्दतश्चुम्बना-
वशाकर्षणकौतुकेन रमतां प्रत्यङ्गमालिङ्गतु।
अन्योन्यं तनुतां नितान्तनखरव्यापारतो विग्रहं
कावेरीतटकाननेऽध्वनि पुरः कुञ्जस्तरुस्तिष्ठति॥ ७१॥

प्रातर्मन्दिरमात्मनो जिगमिषोः कान्तेन यन्मण्डनं
दूरं कल्पितमादरेण बहुना निर्जित्य कम्पादिकम्।
बाहोर्मूलनखाङ्कलेपनविधौ जातः स कोऽपि क्रमो
येनैतावदशेषतोऽपि गलितं जाता तथैवोषसि॥ ७२॥

नीचैर्निश्वसिहि स्फुरत्वनुदिशं चन्द्रातपः किं ततो
गच्छामस्तव वल्लभोऽयमधुना दून' प्रसूनेषुणा।
मल्लीमुच्चिनु चन्दनं च कलय क्षौमं तनावातनु
स्वच्छं मौक्तिकहारमुल्ललय तत्स्वैरं प्रिय प्राप्नुहि॥ ७३॥

राकायाः शरदः सुधावधिरभूद्यद्याननं रोहिणी
श्रीरेखाधरपल्लवस्य सुदती लावण्यवापी यदि।
रोमालिर्जलनीलिका च चरणं पद्मे चलच्चक्षुषी
मीनद्वन्द्वमुपान्त एष मुखरो न स्याद्युवा हंसकः॥ ७४॥

श्यामाया मुखमिन्दुमण्डलमिदं पाण्डुद्युतिप्रोषिते
दूरं भर्तरि वासरे मृगतया लम्बालकाग्रच्छविः।
उच्चैरम्बरकेलिशैलशिखरादालोकते मेदिनी
पन्थानं विरहज्वरातुरतनुस्तद्वासरस्यादरात्॥ ७५॥

रक्तं किंचिदुदेति वासवदिशि श्यामामुखं लोहितं
रोषेण प्रतिवासरं स भजते नाथो दिनं वारुणीम्।
विख्यातो द्विजराजनामभिरयं मौलौ भवानीपते-
स्तिष्ठत्कि न हि लज्जतेऽरुचि····त म्लानिर्निजाङ्कच्छलात्॥७६॥

शृङ्गाराद्वयवादिनो रतिपतेर्निःसा(?)णपात्रीमुखं
तन्मार्दङ्गिकपुंस्विक(?)प्रतितनुच्छायान्तरुज्जृम्भते।

कि वा वासवदिग्वधूकरतलादानेय दिग्वल्लभा
कान्तस्याध्वनि पत्य(¹)पातमलिनस्तच्चन्द्रम:कन्दुक: ॥ ७७ ॥
नायातः सखि निर्दयं स समय: प्रायो गतो गम्यतां
नष्टं किं यदि नागत: सशपथं रुद्धः क्वचिद्बन्धुभि: ।
आयास्यत्यथ दुर्जनः परवधूगाढोपगूढाङ्कित
प्रातर्दृष्टिमुपागतेन वटुना वक्षो विदारिष्यते ॥ ७८ ॥
मा गा: कान्त निशामुखे परगृहं मा गास्ततोऽहर्मुखे
वेश्मास्माकमिदं द्वयं वितनुते चायुःक्षतिर्योपिताम् ।
मा भूत्काञ्चनवञ्चितेति रमणी मा भूदहो खण्डिता
मुग्धा भावमपाचकार रमणीत्थं वारयन्ती पतिम् ॥ ७९ ॥
प्रेय: प्रेममहाधना स्मितलवोल्लास रसे मज्जती
सृष्टा केन खलेन वा परवशा योषिद्वराकीयती(²) ।
मा भूत्काञ्चनवञ्चिता निशि निशि प्राणेश्वरेणाबला
पश्येयुर्न च खण्डिता मुखमपि प्रातर्वयस्याश्चिरम् ॥ ८० ॥
आयातेव निवारितः स्मितमुखो यातः समीपं बला-
दाबद्धो वलया हठेन सरुषा कर्णोत्पलेनाहत ।
आविद्धो नखरायुधेन हृदये लाक्षारसेनाङ्कितः
कान्तः कामपि तृप्तिमापदुचितं कामस्य वामा गति ॥ ८१ ॥
मा मां कलय लम्पटेषु भवती मा भू त्वय खण्डिता
भूयोऽन्यत्र न जातु यास्यति निशा तुभ्यं शयेय स्फुटम् ।
कस्यास्तीह न मन्दिरे परिमलः कस्याङ्गरागो न वा
को नालिङ्गति बान्धवं त्यज वृथा तापं प्रसीदाधुना ॥ ८२ ॥
पादालक्तकलाञ्छनं निजमुरो(¹)माच्छाद्यालोक्यते
प्रेयासो रसपेशला मृगदृशामानन्दपूर्णानना ।
रागाशोकशरीरलग्नचकितस्तत्साऽपमाहतः
लग्ने वक्षसि दाम्भिन्न परितरञ्जनकेनहारि ॥ ८३ ॥

लाक्षामुज्ज्वलयाधुना चरणयोर्नीवीं च संभावय
प्रातः कोऽपि निगद्यते मृगदृशा रुष्या चिरं तुष्टया ॥ ९० ॥

सीत्कारेण विना श्रमादपि विना धम्मिल्लबन्धं विना
नीवीग्रन्थिविमोचनेन च विना गाढोपगूढं विना ।
दन्तेनापि विना विना करतलाघातेन दीपं विना
यत्किंचित्[illegible] तदेव सुरतं [illegible] ॥ ९१ ॥

[illegible] सुरतं [illegible]-
[illegible] ।
[illegible]-
[illegible] ॥ ९२ ॥

[illegible]

[illegible]मुक्तमेत्य खण्डनसहो धन्योऽधरो रागवा-
न्कि नागात्कि पयोधरेण गुरुणा वक्षःशिलाताडनम् ।
न त्यक्तं जघनेन पौरुषमितो यावन्न जातो जये
[illegible] भूषणमधः क्षिप्तं स्थितेनैकतः ॥ ९७ ॥
[illegible] कञ्चुककर्मणीन्दुशकलं दृष्ट्वा कुचोपान्ततो
[illegible] निभृतं प्रच्छादयन्ती मुहुः ।
[illegible] ते नयनयोरान्नेकरं पश्यतो
[illegible] बाहू रणत्कङ्कणः ॥ ९८ ॥
[illegible] रणन्ती कलं
[illegible] बद्धा [illegible] ।
[illegible] चरन्ती मुहु-
[illegible] नदीवागमत् ॥ ९९ ॥
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ १०० ॥
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ १०१ ॥
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ १०२ ॥
[illegible]

दृश्यन्ते [illegible] पुर कतिपये व्योम्नि प्रकीर्णाः क्वचि-
दृष्टा मण्डलमध्यगोऽपि भवता त्वत्कक्षा [illegible] ॥ १०३ ॥

इति [illegible]
[illegible]
[illegible] ।

[illegible] ।

[illegible]
[illegible] सुधियः
[illegible] ।
[illegible]
न [illegible] ॥ १ ॥

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

सूते संसदि संमदं वितनुते युद्धं विनैव श्रियं
रुन्धे दुर्जनचेष्टितं द्यति परं तेजांसि वैरात्मनाम् ।
बन्धून्वर्धयति प्रसज्य सुहृदः संतोषयेदेकतो
नीतिः कस्य न वल्लभोपकरणं नानाविधं तत्त्वतः ॥ ६ ॥
भूपैर्भूपसुतैः प्रधानपुरुषैरन्यैश्च सेवापरैः
सेव्यं नीतिविवेचनं तत इतो न स्यात्प्रमादः क्वचित् ।
हन्तुं वैरिणि सोद्यमे नयविधिः कुण्ठं करोत्यायुधं
शस्त्रेणापि विना करे नयविदां बुद्धिर्भवेदायुधम् ॥ ७ ॥
परिणतजनसेवा संगतिः सज्जनानां
कविगुरुमनुशास्त्रावेक्षणं सभ्यगोष्ठी ।
नृपसदसि नितान्तासत्तिरध्यात्मचिन्ता
गुरुनगरनिवासः कारणं नीतिवित्तेः ॥ ८ ॥
ज्ञेया नीतिर्भूमिपालेन यत्नाद्योगक्षेमौ यद्वशौ यत्प्रजानाम् ।
कार्याधीने यस्य मैत्री विधत्ते प्राणापायः पुत्रतोऽपीह नीयः ॥ ९ ॥
बालः पुत्रो नीतिवाक्योपचारैः कार्ये कार्ये यत्नतः शिक्षणीयः ।
लेखा लग्ना यामपात्रे विचित्रा नामा नाशं पाककालेऽपि याति ॥ १० ॥
प्रकृतिभिरनुवेलं चिन्तनीयः कुमारो
नयविनयकुलीनाचारचातुर्यशौर्यैः ।
नरपतिकुललक्ष्मीर्हंस्मिनी यत्र बद्धा
जयजुषि युगबाहौ चञ्चलत्वं जहाति ॥ ११ ॥
मद्यासक्तिश्छद्मवादः परस्त्रीसेवा दाने कातरत्वं प्रमादः ।
लोकावज्ञैकान्ततो वामबुद्धिर्होमप्रीतौ राजपुत्रस्य दोषः ॥ १२ ॥
प्रकृतिवचसि जातप्रत्ययोऽर्थानविद्यः
समविकवहुशस्त्रः शिल्पविद्यागुरुश्च ।
प्रथममधिगतार्थो विद्विपाचारगीत्या
नरपतिरिति भुङ्क्ते राज्यमव्यग्रमेकः ॥ १३ ॥

[illegible]गुणा [illegible]-
[illegible] [illegible]यम् ।
[illegible]
योगिप्राप्य[illegible]नि हि पदं भूगीभृत[illegible]णात् ॥ १४ ॥
[illegible] परेण बलिनाक्रान्ते रणप्राङ्गणे
भीरु कोऽपि निवर्तते यदि ततो धन्या प्रसूस्तस्य तु ।
एकैकस्य महाकृतो. प्रतिपदं यस्य प्रशस्तं फलं
भीतत्राणफलातिरेकमहिमा लोके भवेत्तस्य वा ॥ १५ ॥
आरब्धस्यापवर्गे स्फुरदमलमतिर्मुक्तमानो नताना
वित्तायत्तात्मवर्गे. प्रतिकृतिकुशल' सेवकानां कृतेषु ।
विज्ञानस्यैकसीमा गुरुगुणमहिमा धर्मकार्ये प्रवीणः
सेव्यो नाथो वदान्य सहजकरुणया दीनवत्तावधानः ॥ १६ ॥
मर्मस्पृग्नर्मवाचा कथितपरगुणः प्रस्तुते चोपकारे
दीने हानावधानो विदितमपि सकृद्दूषणं श्रोतुकामः ।
काले काले धनाना सरति च समये सेवकत्राकृताना
तादृक्सेव्यो न सेव्यो यदि धरणिरिय राजशून्यापि जाता॥१७॥
बाडात्तस्करतोऽपि साहसिकतो वैधर्मिकात्कामुका-
द्धूर्तादिक्षविनोदतोऽथ रजनीवीराच्च धात्रीसुतात् ।
कायस्थान्निजमन्त्रिण स्वपुरुषाद्ग्रामीणपुत्रादित
प्रौढस्थानिकशासनाद्दूरदतो रक्षन्प्रजाभूपति ॥ १८ ॥
परयुवतिकथाविदूषकानां वचसि न हासरसः सता विधेय. ।
ऊपरजति जनस्तथा कथाया पदमपरागपदं महद्विपत्ते ॥ १९ ॥
किं नान्तर्मलिन शशी न कुटिल शेषो द्विजिह्वो न किं
शक्र. किं न बहुच्छलो ननु रवि सन्मार्गसतापकृत् ।
मार्गः किं न मलीमसो हुतभुजो लोकैरिमेतादृता(?)
इत्थं चेतसि सनिधाय पिशुनो द्वेषे प्रवृत्तः सताम् ॥ २० ॥

तूष्णीमास्ते प्रसन्नो वितरणविमुखः सङ्गयोत्साहकारी
दैवाज्जातेऽपराधे कथयति सहसा शासनं प्राणहारि ।
विज्ञप्तः कोपमेति प्रसभमभिहितो हासमन्त्रोत्तरो वा
गर्वाखर्वप्रमादो रणगणितकुलः सेवनीयो न भूपः ॥ २१ ॥

अविगतजगतार्थो नीतिमार्गोपदेशा-
ज्जनपदहितहेतुः सामदानप्रवीणः ।
बहुसचिवकुलेभ्यो दृष्टशिष्टोपचारः
स्थिरयति किल मन्त्री राज्यलक्ष्मीं चिरेण ॥ २२ ॥

सहायाः संग्रामे प्रथितकुलमाना मदमुदः
प्रवीणा बाणासे स्मरसमरभेदं विदधतः ।
वशं नीता वित्तैर्विगलितभिदा नापि मिलिता
जयश्रीसीकारे तृणमिव निजासून्विजहतः ॥ २३ ॥

पापालापजडाः कलासु कुशलाः प्रेम्णा परं कोमला
भूभृत्कर्मणि निर्मलाः शुचितया लोकोपकारोद्यताः ।
लोभातीतधनार्जना जनमनःसंतोषकारीहिता
सभ्या दम्भपराङ्मुखाः प्रतिपदं वाचा मृषा भीरवः ॥ २४ ॥

न्यायादेव धनार्जनं वितरणं पात्रेषु तस्य स्वयं
कान्ता रूपवती सती पुनरदः सङ्गः कदाचिद्यदि ।
लब्धो दीर्घतपस्ययापि तनयः प्रेष्यो रणे विद्विषां
केनायं विधिरङ्ग दुष्करतरः सृष्टः सतां शीलहृत् ॥ २५ ॥

वृक्षः सीमारजनिरवनीजातसीता नितान्तं
बाहुः पन्था नगरमुदितं सगरे सङ्कटानाम् ।
कोशः केशो नयनमलसं सशये वाग्विचारो
दीर्घा रम्या नगरमटवीवीचयो नीतयश्च ॥ २६ ॥

दक्षः शूरो धर्मबुद्धिः कलाविद्भक्तौ निष्ठः शक्तिसिक्तो विविक्तः ।
स्वामिप्रेष्ये निर्भयः प्राणनाशे पाल्यो यत्नात्सेवको भूमिपालैः ॥ २७ ॥

[illegible] नगाग्गना [illegible]पगाणो भवे
[illegible] [illegible]नो [illegible] पुनापितो [illegible]ः ।
[illegible]ोऽनिशुग[illegible] पानपितोऽङ्कुरः
[illegible]ोः [illegible] प्रतिबन्धोऽनाना च नो सेवक. ॥ २८ ॥
[illegible]तिर्मिन्[illegible] [illegible]दिनी
[illegible]क्तिप[illegible] करणया सतोषयन्ती जनम् ।
नानाप[illegible]विचारचतुरा दाक्षिण्यभूषणा
योग्या पुत्रवती महोदनगुणा पट्टाभिषेकोचिता ॥ २९ ॥
नानाम्भोभिरगन्त्य कल्मषविपुलच्छेदभेदे कुठारः
स्वातन्त्र्यं हासरसीमा मदनरसवनप्रेयसीसत्वविघ्नः ।
दैत्या हीनोक्तिपाठप्रबलचलगुरुर्लाघवस्यैकबन्धु.
सेवा केय जनाना परगुणमहिमायासभावैकहेतु. ॥ ३० ॥
सिक्त सेवासुधाभि फलति नृपतरुर्वाञ्छितैरर्थजातै-
र्दैव हत्वा नितान्तं वितरति विविधा सपदः संगतात्मा ।
प्रौढाहंकारवैरिक्षितिधरशिख(ख)रे हन्त वज्रायमाना
सद्य प्रोत्साहयन्ती त्वहमहमिकया निन्दनीया न सेवा ॥३१॥
विज्ञानं नयकौशलं च शुचिता शूरत्वमन्त क्षमा
सर्वोपाययथोचितप्रणयनं वक्तृत्वमन्त.सभम् ।
सत्यत्व च परोपयोगि सकलं जीवादिकं यद्वशा-
त्ता सेवा मनसापि मा स्पृश सखे दु खैकपात्रं महत् ॥ ३२ ॥
भूयो भूयो नमति शिरसा पादयोरीश्वराणां
वाञ्छन्नुच्चै पदमधिफलं साधयन्नात्ममानम् ।
जीवं मुञ्चेच्छरशतहतो जीविकामीहमान.
प्रायो दु खं सहति सुखिताहेतवे सेवकोऽज्ञ. ॥ ३३ ॥
हीने तेन कुलेन लक्षणलवेनापृष्ठकाये तथा
पुण्यानामपि भाजनेन निपुणे नीतौ जने निर्गुणे ।

[illegible]

[illegible] ॥ ४७ ॥

[illegible]

[illegible] न पुन[illegible] ।

[illegible]

[illegible] ॥ ४८ ॥

रोहिण्या निजवल्लभस्य हृदये कस्तूरिकालेपनं

यद्दृष्टं [illegible] न तु प्रेमतः ।

[illegible] कलितं [illegible]

त्प्रेक्षाकौतुकतो विनिश्चितमिदं पाप महादुर्जनैः ॥ ४९ ॥

श्रोता चेत्खलजल्पितस्य पुरतो हुंकारदाता भवे-

देकः कोऽपि न सज्जनस्य चरिते दोषाः कियन्तस्तदा ।

संभाव्या यदि सज्जनस्य पुरतो दोषैकभूमिः कृते

दुष्टानामपि नो गुणाः कति कति स्युर्दोषजाते तदा ॥ ५० ॥

सिन्धो रत्नाकरोऽस्मावितिं मुदितमनाः कोऽपि लुब्धो धनी न.

ग्रासस्त्वत्तीरमाराज्जलमुपरसनं थूत्कृत तृप्यतापि ।

दृष्टास्ते ते सहाया मकरविषधरा मज्जतो ग्रामरारो(?)-

र्भिन्नो मूर्धा क रत्न चिरनिबिडमिलत्पङ्कमग्नं नु दृष्टम् ॥ ५१ ॥

कोपारोपे चेतना धर्मभाजां दीने दृष्टे दीनतैवान्तरात्मे ।

कामासक्तावेकदारोपसेवा पर्वप्राप्तौ शीलनीयास्ति(?)रेव ॥ ५२ ॥

सुमतिभिरुदिता समाधिगम्या

परिणतपुरुषैः कृता समासा ।

नहि परिणतिभाजा येन जानन्ति शास्त्रं

न हि तदपि सदेतद्यत्र धर्मो न नीतः ॥ ५३ ॥

कोऽयं लोकेऽपवादः स्तुतिनिकरपदे यद्यशीले चला श्रीः

साधूनुन्माद्य सद्यस्तरलयति चिरं भूयसा छद्मना यः ।

[illegible] नि मनसा वानुसन्[illegible]या
दाने भोगोपभोगे व्ययकरणमहो दोषनिर्यातनाय ॥ ५४ ॥

उत्पत्तिः क्षीरसिन्धो. सहजगुणिरुचैरेष पीयूषमूर्ति-
र्वन्धुर्देवस्त्रिलोकीरतिकलितजनुर्दु खभारेऽपि भर्ता ।
पद्मे केनोपदिष्टो भगवति कुलजा निन्दितो मगपाठो
यत्ते दृष्ट्वा जनानां मुखनयनमहो वैकृतं याति तूर्णम् ॥ ५५ ॥

गुरोर्वचनकारिता विधिषु दत्तभूरीक्षण·
पुरो भवति तेजसो वशितदर्पक कर्मणि ।
कणादकृतसंमतिः प्रथितमन्युमानोदय.
सुराधिप इवोद्यतो भवति लोकपानाग्रणीः ॥ ५६ ॥

शुचि. स्फुरति नाम नो सदसि यज्वनामग्रणी-
र्निजाशनविधौ कृतप्रचुरवर्गतृप्ति क्षणात् ।
धनजयमहोजसोस्तमसि चित्तजातस्मृते.
पुरंदरकृतान्तयो. समतयेव मध्यस्थिति. ॥ ५७ ॥

धर्मविक्षणकौतुकेन गणितप्राणिप्रमोदादय
शक्तिप्रापितदण्डनीतिमहिमा वाहद्विपत्प्रेरणः ।
आयुर्मर्मविवेचन. स्मृतिजुषामेकः परासो रसा-
प्रायोपायवशीकृताखिलजगत्कोऽपीह धन्यो जनः ॥ ५८ ॥

नाम्ना पुण्यजनोऽयमाधिकपदो दृष्टप्रचेत.स्थितिः
खड्गाधीतिविचक्षण· क्षणदया जाग्रद्विहारोदया ।
वाञ्छामात्रसुसिद्धकार्यगरिमा वीभत्सितो निर्भयो
धीर. कोऽपि चतुर्थदिक्पतिसमो मन्युप्रदद्वेषणः ॥ ५९ ॥

प्रतिजलनिधिजाग्रन्नामधामाभिराम.
शरणगतमहीभृत्पक्षसवर्धनश्च ।
परिचितबहुशब्दो नागराजोक्तिबोधा-
द्वरुण इव विनीतो नायकः साध्यवक्र· ॥ ६० ॥

भूयो भूयो मृदुः सन्स्पृशति सुमनसः कम्पयञ्जानुशाखा-
माशामेकां च गृह्णन्कवलयति दिशो वेगतः स्यादृशापि ।
तोषं तोषं निजांशैरपि कुटिलगतीन्राजसंभावमाप्तः
सद्यस्त्व्धान्नितान्तं नमयति तरसा स्यादकम्पो रुषापि ॥ ६१ ॥

वहुविधधनरक्षासिद्धवित्ताधिपत्रः
शुचिविततगतापन्मानसोऽपीशमित्रम् ।
नरपतिकरयानः सर्वविज्ञानसीमा
नरपतिरिति चेष्टस्त्यक्तवन्धूपतापः ॥ ६२ ॥

सर्वज्ञोऽनन्तशक्तिः क्षितिभृदधिपतेः कन्यया दत्तरागो
नित्यं स्निह्यत्कुमारो गुणिगणपरिपद्गीततत्संपरायः ।
उद्यन्नेत्रः प्रकोपे रजनिचर संहक्रीडया शीलिताङ्गः
सर्वाधीशैकमान्यः क्वचिदपि विषये विद्यमानो नरेश ॥ ६३ ॥

भूभारोद्धरणैकसाहसरसो नानेक्षणः कार्यतो
विश्वाधीतवचःक्रमः कुटिलतामाप्तां जहत्सेवया ।
निःशङ्को वलिना परेण निलये कान्तेन गोपायते
मित्रीयत्पुरुषोत्तमो विजयते नागेशवद्भूपतिः ॥ ६४ ॥

नाम। निर्माणलीलागमितदिननिशो वेदवेदान्तसिद्धौ
शश्वद्दत्तावधानो विविधविधिकथाकौतुकाक्रान्तचित्तः ।
य।त्रामात्राग्रसस्थप्रकृतिकृतवचो राजहंसप्रचारो
धातेश सप्रजाना प्रसरति सततं वाञ्छितार्थं वितन्वन् ॥ ६५ ॥

सौजन्येन सुखं ननाम मनमः सत्तापसत्ता क्वचि-
त्कीर्तिः कौतुकिनी विलोकयति सद्वस्तु स्वय विश्वतः ।
सर्वेम्याशयवामसाहमरसश्चेदम्ति तत्सेव्यता
जिह्वे तद्वद कोमलं परगुणं कल्याणि मैत्रास्पदम् ॥ ६६ ॥

भेदो वा पाण्डुता वा सहजपरिणतौ भूषणे स्यात्फलानां
पङ्को वा दारणं वा भवनि च सुभगं शालिकेदारभूमेः ।

पातो वा दृष्टो वा तरणमनुनदं निम्नगानां विलोक्यो
दोषो जातेत्र चैषः क्वचिदपि विमले वस्तुजातिस्वभावात् ॥ ६७ ॥

नानामानप्रकारे प्रसरति विषयव्यापिनीनामशक्ता
वायोरेकः पुरस्तान्नरपतिकुलजैः शिक्षणीयो गणोऽसौ ।
स्वार्थभ्रंशानपेक्षापरहितनिरतिः श्रान्तसंवाहनं य-
ह्रिश्च तेनोपदिष्टा जगति तु मरुता कार्यमिष्टं परस्याः ॥ ६८ ॥

नीचत्वे निम्नगाः स्युर्जगदुपकृतयेवौषधिः काननत्वे
शैलत्व राजदुर्गं लवणसमुदयः स्वादसीमोपरत्वे ।
शालेयं स्यात्समत्वे सलतरभवने राजधानी मनोज्ञा
तत्किं सर्वसहायाः परहितनिरतं यन्न जातं विशेषात् ॥ ६९ ॥

नीचैरुच्चैः पदव्या घटयति नितरामुच्चमत्यन्तनीचं
ज्ञात्वा भूयः प्रयोगं रचयति नयतो तोयमन्यस्य कुर्वन् ।
रिक्तं पूर्णं वितन्वन्समुदयतितरां रेचयन्पूर्णमन्तः
कुम्भी यन्त्रोपजीवी परपरचलनोपायविज्ञो नरेशः ॥ ७० ॥

यद्यात्येकं विचार्य स्वगुणघटनया मालयान्यन्नियुङ्क्ते
एकत्रैवोपविश्य भ्रमयति सकलं मण्डलं गोचरेण ।
एकं कृत्वा प्रधानं दृढमधिकतरायामयुक्तं मनस्वी
तस्मिन्नारोप्य शेषं प्रकटयति धनं यन्त्रजीवीव भूपः ॥ ७१ ॥

नानाकार्योपयुक्तं लघुमपि च गुरुं तुल्यमानं गृहीत्वा
ज्ञातुं वस्तुस्वरूपं बहुषु परिगतेष्वेकमेकं क्रमेण ।
संबोध्य स्वस्थचित्तः समुचितविहितस्वार्थलाभो विचारा-
दन्यच्चान्यद्गृहीतुं नियमयति धनं भूमिनाथो वणिग्वत् ॥ ७२ ॥

भिन्नं सदधदावरेण सहसा भिन्दन्परं संहतं
वृद्धं साम्यमुपानयंश्च बहुना हीनं गुणैर्वर्धयन् ।
योगे कस्य च नोपपाद्य दृढतां रक्षन्दशामग्रतो
गाढं पीडयति प्रधानमसकृत्कश्चित्कुविन्दो यथा ॥ ७३ ॥

चन्द्रः पूर्णकलः फणी कृतफणः शाखी प्रसूनाञ्चितः
शूरः संगरसंमुखोऽध्वरमुखे विप्रः पुरः पूजितः ।
शुश्रूषाकृतगौरवोऽपि कथको वाजी तु पर्याणितो
निद्राणो गजनायको वहुरसः प्रेक्षावतां जायते ॥ ८७ ॥

यदि सदसि पुरस्ताद्वक्ति वाचस्पतिः किं
वहुवुधकविमध्ये वर्तमानस्तदेतत् ।
स्फुटतरमनुकूलं वान(?)वित्रं तु वृद्ध-
श्रवसि कृतकथाया जायते तत्स्वभावात् ॥ ८८ ॥

विश्वस्ते स्वोपकारिण्यवितथवचने शुद्धवुद्धिप्रकारे
शूरे धर्मप्रमाणे तपसि कृतमतौ वेदविद्याप्रमाणे ।
सद्य. कामोपपत्तौ परयुवतिकथा पापवृद्ध्यैव भीते
मास्तां पाप कदाचित्परहितनिरतं भक्तिनम्रे स्वभावात् ॥ ८९ ॥

दूरं कृत्वापमानं प्रभुगुणगणनापेशलो मानमग्रे
तिष्ठन्त सविभाव्य प्रकटयति निजं साधयत्कार्यमेकः ।
स्वार्थभ्रंशेन किंचित्फलमधिकमदो मानिनो मानपोषे
काले मानोऽपि कार्यः सपदि परिभव चिन्त्यमाने परेण ॥ ९० ॥

लक्ष्मी नाभेयनामाजयमजितमुनिः सद्भवं संभवोऽसा-
वानन्द सोऽभिनन्दो मतिमपि सुमतिः सद्मपद्मप्रभुः सत् ।
पापापायं सुपार्श्वो वितरतु सतत धामचन्द्रप्रभुश्च
प्रत्यूहस्यान्तराय सुविधिजिनपति शीतलः शान्तभावम् ॥ ९१ ॥

श्रेयांसि श्रेयसाना विधिमथ नितरा वासुपूज्यश्च पूजां
वैमल्यं चेतसोऽन्तर्मुनिरपि विमलोऽनन्तनाथो यशोऽपि ।
धर्मो धर्मोत्तमो वा धनमधिधनद शान्तिनाथ. सुसार्थं
काव्यं श्रीकुन्थुनाथो रिपुमथनमरो मल्लिनाथः कथास्ता ॥ ९२ ॥

सुव्रतो व्रतसपत्तिं नमिनेमीनयाभये ।
पार्श्वनाथ. सुपार्श्वत्वं महावीरो वली वलम् ॥ ९३ ॥

चिन्तामणिः संपदि भक्तिभाजां नयनाया नागिनन्देननागः ।
तस्योऽत्र श्रीजिनवर्धनोकः शिष्यो गरीयाञ्जिनभद्रसूरिः ॥ ९४ ॥

जगति विदितनामा धर्मकर्माधिकारी
कुलनलिनदिनेशो भगविङ्गुज्जणाख्यः ।
घनसमयविरामे स्फारकान्तिः शशाङ्क-
स्तुलयति यदि कीर्तिं यस्य नष्टकलङ्कः ॥ ९५ ॥

अमुष्य तनया जाता सौभ्रात्रविनयाश्रयाः ।
षडमी लोकपालाः किं यमराक्षसवर्जिताः ॥ ९६ ॥

श्रीचाहडस्तदनु वाहडसंघपालो
धीरस्तृतीय इह देहडनामधेयः ।
पद्माकरस्तदनु पञ्चम आल्हनामा
षष्ठः समस्तगुणराशिरभूच्च पाहू ॥ ९७ ॥

दुर्गं मण्डपनामधेयमखिलक्ष्मामण्डलीमण्डनं
दृप्यद्गुर्जरपातिसाहिमहसामस्ताचलाभ्राञ्चलम् ।
तृष्णाव्याकुलकुम्भसम्भवमुनिखाचान्तरिक्ताार्णव-
स्फारापारगभीरसीरिपरिखाप्रेङ्खालसन्मेखलम् ॥ ९८ ॥

गोरीवशैकरते यवननरपतौ श्रीमदालंमसाहि-
माद्यद्दन्तावलौघक्षतरिपुनगरद्वारदीर्घोऽर्गलाग्रे ।
नीत्या तृप्यज्जनान्तः स्थिरतरचरिते शासतीद्धप्रतापे
सतक्षारातियोपिद्धिनयभरगलद्भूरिसंग्रामयासे ॥ ९९ ॥

तन्मन्त्री देहडः सन्दिनमणिविरुदोऽशेषतीर्थंकराणां
चारित्रश्रोतृवृत्तिः खरतरमुनितो लब्धतत्त्वोपदेशः ।
गङ्गादेवी च साध्वी सुचरितकुलजासूत यं सूनुरत्नं
धीरः सोऽयं धनेशो यतत बहुतमः कौतुकेन त्रिशल्याम् ॥ १०० ॥

शृङ्गारनीतिवैराग्यशतकत्रयमञ्जसा ।
धनदाभिधया यातु प्रसिद्धिं विद्भिरादृतम् ॥ १०१ ॥

वर्षे व्योमाङ्कवेदक्षिति(१४९०)परिकलिते विक्रमाम्भोजबन्धो-
वैंशाखे मासि वारे त्रिदशपतिगुरोः शुक्लपक्षेऽहितिथ्याम् ।
जीवाब्दे सौम्यनाम्नि प्रगुणजनगणे मण्डपे दुर्गकाण्डे
ग्रन्थस्यास्य प्रतिष्ठामकृत **धनपति**र्देहडस्यैकवीरः ॥ १०२ ॥
यावत्कल्पकथाकुतूहलकरी यावच्च जैनागमः
शेषं सादरमादधाति धरणीं शीर्षेण यावच्चिरम् ।
यावत्सन्ति पयोधयोऽपि निखिला मर्यादयोद्यन्मुदो
विद्वत्सु त्रिशती विराजतुतमां तावद्धनेशाज्ञया ॥ १०३ ॥

इति तप सिद्धतरखरतराम्नायसोनवंशावतंसश्रीमालकुलतिलकस्वपालश्रीमद्देहडात्मजविविधविरुदराजीविराजमानश्रीधनदराजविरचिते शतकत्रये नीतिधनदाभिधानं द्वितीयं शतकं समाप्तम् ।

वैराग्यधनदाभिधानं तृतीयं शतकम् ।

सिद्धो व्योम्नो द्वितीयस्तदुदितमरुतः संपदो यस्तृतीय-
स्तेजस्तोऽस्माच्चतुर्थो भवति च पयस पञ्चमस्तन्निमित्तात् ।
षष्ठः सर्वसहाया जलकलितजनैरेकरूप. समन्ता-
दाभासेनैव नाना जयति लयजनुःकारणं सोऽन्तरात्मा ॥ १ ॥
श्रीमालः श्रीविशाल. खरतरमुनितोऽधीतधर्मोपचार·
पारावारान्यतीरप्रचुरदुरयशा दानसतानबन्धु· ।
नानाविद्याविनोदस्फुरदमलशमः कामरूपाभिरामो
जीयाद्धन्यो **धनेशः** शमशतकमिदं यस्य नाम्ना विभाति ॥ २ ॥
ससारे सारवस्तुप्रथममुपगतं पुण्यमस्य प्रकारा-
द्दानं शीलं तपस्या त्रितयमभिहितं साधुसघैर्विविच्य ।
स्वर्गस्तस्यापवर्गं सुखयति स च नो कंचन प्राप्तबोधं
वैराग्यं तस्य हेतुस्तदखिलमधुना कथ्यते मोक्षसिद्ध्यै ॥ ३ ॥
आलापो वीतरागैर्विषयपरिणतेरेकचित्तेन चिन्ता
साक्षात्कारो रुजाया जननमरणयोरागमेषु प्रमाधीः ।

धातः के तेऽपराधाः कथय गतिमतामिन्द्रियाणाममीषां
संसृज्यन्ते मुनीनामलमिह वपुषामूनि येषां बलेन ।
बद्धेव श्वाससिद्धे मनसि परिणते पञ्च नो वञ्चयित्वा
सिद्धे साध्ये कथंचित्सपदि परतरं ब्रह्म शुद्धं प्रयान्ति ॥ २४ ॥

चत्वारो योगभेदा द्विविधमिह मनो वायवः पञ्च पञ्च
द्विप्वः(?)साध्ये समाधिस्त्रिविधमुपगतं ध्यानमेकः परात्मा ।
सिद्धावस्थाश्चतस्रोऽप्यवयवघटनाकीर्तितेहाष्टसंख्या
योगारम्भेऽयमुक्तः परमपरिचयः संतताभ्याससाध्यः ॥ २५ ॥

कामाक्षामेतरेषु ज्वलनकचलिते मानिता नक्रचक्रे
कान्ता कान्तेक्षणश्रीसरभसलहरीमग्नशीलोरुशैले ।
ससारक्षारसिन्धौ प्रविशति पुरुषः किं न रत्नद्वयं चे-
द्गोष्ठी विद्वज्जनानां परिषदि नृपतेर्भीतसत्त्वोपकारः ॥ २६ ॥

ससारस्यास्य मोके विधिरतिसुकरो वर्णितोऽय विचारा-
न्नात्रापेक्ष्याः सहाया धनमपि न हितं वाससा नापि चिन्ता ।
नाहारारम्भदम्भो वसतिरपि तथा नो न शय्योपतापः
पाल्याः पुत्रा न दारा मणिकनकमयैर्भूषणैर्नार्चनीयाः ॥ २७ ॥

केयं बाला वराकी तरलयति दृशौ मन्दमानन्दहेतू
सशेते चेति चित्ते भवति न पुरुषः कोऽयमन्यः प्रकारः ।
आनन्दानाममैषा सततमलवतो पीतरास्यानिकृष्टा-
स्तत्किं कुर्मोऽनभिज्ञाः शिथिलयति मदं नाधुनापीदृगेतत् ॥ २८ ॥

न त्रस्ता भूपतिभ्यो मृगपतिकुहरे निर्विशन्तोऽपि धीरा
लीला येषां कदाचिद्द्विपधरवदने साङ्गुलिक्षेपणेन ।
क्षुभ्यत्पञ्चास्यविभ्रद्गजकुलकलहे ये च मध्ये भवन्ति
स्फीतास्ते शान्तभावाः शिशव इव जिता लीलया वाणिनीभिः २९

दृष्टं यद्दृष्टमुच्चैरुदयति सुतरां मङ्गलाभावहेतु-
र्दृष्टे(?)यत्रापवित्रं युवतिरपि भवेद्धर्मकर्मैकबन्धुः ।

शीलं शीलं दिधक्षोः कलिदवदहनाद्बिभ्यतः पुण्यमेरो-
रन्तः सन्तो विशन्ति ध्रुवमिह जगती जन्मधूमोपतापः ।
तत्किं नाराधयन्ति त्रिपुररिपुपदद्वन्द्वमेघं(?) य एष
ज्ञानापासारसेकाच्छमयति सपदि ज्वालजालं क्षणेन ॥ ३७ ॥

नाहं कस्यापि कश्चिन्न च मम ममता नाशमूलं किलैत-
न्नित्यं चित्ते भ्रियध्वं यदि जगदखिलं नाम मिथ्येति बुद्धिः ।
एतस्याहं ममैतद्यदि मनसि तदा जन्मकर्माद्रियध्वं
मन्यध्वं गर्भचर्मावृतिमभयपदं किंतु पुण्यं कुरुध्वम् ॥ ३८ ॥

मूकीभावो गरीयान्यदि गिरि भविता दोषवादः परेषां
किं वा स्वेषां गुणानामनुकथनमदो भूयसा गौरवेण ।
दृष्टे वा साधुवादस्खलनमधिगुणे स्वापकर्षे तथोक्ते
मित्रा मित्रोपकारा प्रकृतिविमुखता भूपतीनां सभासु ॥ ३९ ॥

धीरे का कोकिलानां प्रसवममतया या न लीढा कदाचि-
द्धूर्तानामेव मोहः शिशुकविधिवशाज्जायते वायसानाम् ।
एवं ज्ञात्वाभिमानं मनसि विजहता जायते बुद्धिरेका
संसारक्षारवारांनिधिरपि मधुरो मुक्तिभाजां जनानाम् ॥ ४० ॥

कस्येदं सद्म मृत्योः किमिति कलकलो भीषणोऽसौ जनानां
शाम्यन्ते पापवृत्त्या खलु धरणितलेनोपपन्नाः किमेते ।
गङ्गानङ्गारिमङ्गात्स्खलदमलजलाकर्मकारुण्यपूर्णा
स्वाधीना यत्र जिह्वा गिरिपतितनया यानि नामानि यत्र ॥ ४१ ॥

यत्राज्ञानात्ममस्माच्छलमयपदवी यान्तिकादन्यतोऽमी
सिद्धे मार्गे कथंचित्तपसि तु रविना चन्द्रता चैगमोभिः ।
नाशङ्का यत्र कस्मादपि यदि पदवी कापि दूरेऽपि दृष्टा
तन्यामस्या रमन्ते हृदि कृतपरमज्ञाननत्या मुनीन्द्राः ॥ ४२ ॥

मा जायेरन्कदाचिज्जगति कृतधियो जातुचिज्जन्म दैवा-
दन्यादृक्स्वोपकारं वितरतु भगवान्कर्म तत्पत्रिगार्ही ।

विज्ञाय ज्ञानदम्भो गिनरणमगिकं नापि दम्भो मनानां
 मानेनैकेन हीनं निखिलमिदमहो दम्भमुद्रां वहन्ति ॥ ७६ ॥
विज्ञा गङ्गेन ...कोगजानेन पुण्यं
 तीर्थे तीर्थे तपस्याशनिनदिननिश जायते यत्तु किञ्चित् ।
कुर्वद्भिर्वापि नारान्वितमनुषु ननं क्लेशनं पाल्यद्भि-
 र्ध्यानेनैकेन सद्यः फलमधिकतरं जायते योगभाजाम् ॥ ७७ ॥
नो मौनं नापि दैन्यं न गुणगुणकथा नापि कन्था न पन्था
 न त्यागो बान्धवानामनशनमपि न स्नानमेकान्ततो न ।
मातर्मानर्वचनो न क्षितितलशयनं नापि न(?) क्लीबता वा
 वैराग्यं नाम बोधो यमदमकलनामात्रया स्वप्रकाशः ॥ ७८ ॥
साक्षात्कारोऽप्यणूना प्रसरति पुरतो योगिना यत्समाधा-
 वन्तर्यामीति चक्षुस्तदिदमिह महो को न वेदप्रसिद्धम् ।
पुंसोऽधीनो विहारः करणपरिकरस्येति सिद्धं न विघ्नः
 पापे पत्यौ सहाया. कलुषमतिजुषस्तन्न मा निन्द जीव ॥ ७९ ॥
शब्दादानोपयोगं श्रवणमिदमहो तस्य लोकेऽपराध
 कोऽयं पापप्रवृत्तौ प्रभवति करणं नाम भोगाय पुंस. ।
सुप्ते मत्ते प्रमत्ते जलरयपतिता याति नौः कर्णधारे
 जात्यैवाचेतनाया· खलु कलुपलव. कोऽपि सभावनीय. ॥ ८० ॥
आकाशस्यात्मसिद्धेरपि रविशशिनो. पर्वते या नितान्तं
 सायं प्रातः प्रकाशक्षतिरिह विदुषा कारणं चिन्तनीयम् ।
जातो वातो यदस्माद्दहनसमुदयोऽभूत्ततोयास तस्मा(?)
 त्ताभ्योऽभून्मेदिनीयं सदुरितपुरुपासङ्गिनी कर्म तस्याः ॥ ८१ ॥
अव्यक्तं नाम किंचित्प्रकृतिरिति महाञ्जायतेऽस्माच्च तस्मा-
. ज्जातोऽहंकारनामा प्रकृतिमहदहंकारतः पञ्च तत्तत् ।
तेभ्यः पञ्चेन्द्रियाणि त्रिगुणगुणलवप्राप्ततत्तद्ग्रहाणि
 प्रायस्तैरेव भुङ्क्ते निजविषयरस पूरुषः कर्मबद्धः ॥ ८२ ॥

आयाताय नृपाय पत्रमपरे चित्क्रीडितारः पृथ-
ग्दत्त्वा स्वीयजयान्यपत्रनिकरायन्निन्द्यदूराश्रयम्।
क्रीडन्त्यत्र नृपप्रयाणसमयादूर्ध्वं तु तन्मन्त्रिणे
दत्त्वाग्रे क्रमतः पृथक्पृथगमी क्रीडन्ति निन्दन्ति च ॥ ९ ॥

तत्र क्रम.—

एकत. क्रमगता जयकर्त्र्यश्चाङ्गमोहक्कुमाचवराताः।
उत्क्रमं दशयुताज्जयपत्रात्ताजरूपसमसेरगुलामा. ॥ १० ॥

नृपति. प्रथमं ततोऽस्य मन्त्री क्रमत' खेलति सर्वदत्तपत्रैः।
इति तन्निजजातिपत्रयूथक्रमखेलोऽत्र मया विचार्य चोक्तः ॥ ११ ॥

भ्रमान्मन्त्री क्रीडितश्चेद्भूपात्प्रागेव भूपतिः।
तदानीं च त्वमायाति तथा सर्वत्र कल्पना ॥ १२ ॥

स्ववामगो य' स नरोत्तमः स्याद्दले नरो हीनबलः स उक्तः।
नरोत्तमक्रीडनयोग्यकालात्त्वक्रीडनस्यावसरो यतोऽस्ति ॥ १३ ॥

नरोत्तमेनार्पितखेलपत्रे विधिर्यथोक्तः खलु खेलनस्य।
स हीनवीर्यार्पितखेलपत्रे पत्रद्वयस्यापि भवेत्कदाचित् ॥ १४ ॥

निजखेलमनुसरन्क्रमादुपपत्रेष्वखिलेषु दत्तदृक्।
मतिमान्सुविचार्य सर्वतोऽधिकजेता भवति स्वपत्रतः ॥ १५ ॥

स्वसंनिधौ यस्य नृपस्य मन्त्री परत्र भूपो यदि को विधिः स्यात्।
स मन्त्रिमर्त्येन नृपस्य जात्या पत्रं तदा निःसरणाय देयम् ॥ १६ ॥

पूर्वपत्रविनिःसृत्यैर्जितपत्रगणाद्दलम्।
जात्या नेयं यतस्तत्र त्यक्त्वा निन्द्यं दलं निजम् ॥ १७ ॥

एवं स्वपत्रादिमपत्रमेकं निष्कास्यतेऽत्र द्वितयं तथा न।
खेलक्रमादष्ट दलानि यावदिहावशिष्यन्ति विधिस्तु तावत् ॥ १८ ॥

निष्कासने चेत्स्वसमीपपत्रमेकं तु तात्कालिकखेलयोग्यम्।
तर्ह्येवमसौ विधिः स्यान्नो चेत्तदा याचितपत्रदानम् ॥ १९ ॥

इति प्रायोनानाविधपरिभवोद्भ्रान्तहृदयः
सवैलक्ष्यो दुःखात्किमपि च विधातुं न निपुणः ।
स भीमेनाक्षिप्तः परिकलितहास्येन सुभृशं
निवृत्तः संतापं हृदि दधदसाधारणमहो ॥ १७ ॥

इतीति । सवैलक्ष्य. सलज्ज ॥

तथा दृष्ट्वा सपद्मरमनुपमं तत्क्रतुवरे
वशीभूतान्भूपान्विपुलतरकीर्तिं च जगति ।
महत्त्वं पार्थस्यातिशयितमथालोक्य कुरुराड्
विषण्णो वैलक्ष्यं निरतिशयमागान्मनसि सः ॥ १८ ॥

तथेति । महत्त्वमिति दुर्योधनेन धृतराष्ट्रस्य पुरतोऽग्रे वक्ष्यमाणमित्यर्थः ॥

समागत्यागारं निजमतिशयेर्ष्याकुलमना
मनागप्याधातुं मनसि न च शक्तः शमविधिम् ।
दधन्मौनं पृष्टोऽप्यथ शकुनिना हेतुमवद-
न्निजे दुःखे चिन्ताजलनिधिनिमग्नोऽभवदसौ ॥ १९ ॥

समागत्येति । ईर्ष्यया परोत्कर्षदर्शनजनितया । मनागीषदपि शमविधिमाधातुं न शक्तः । हेतुं अवदन् अकथयन् ॥

यदासौ निर्बन्धात्सुबलतनयेनातिशयितं
निरुद्धस्तत्सर्वं परिभवभवं दुःखमवदत् ।
कृतं पार्थैराशाविजयमथ यज्ञस्य विभवं
नृपाणां वश्यत्वं तदिति सकलं कारणगणम् ॥ २० ॥

यदेति । निर्बन्धादाग्रहेण । निरुद्धः कथयितुमुपयाचितस्तदा तत्सर्वं पार्थैः कृतं दिग्विजयादि सर्वं परिभवभवं ख्यातिरस्कारजनितं दुःखमवदत् ॥

सखे वारंवारं किमिह मम दुःखस्य शकुने
निदानं ज्ञात्वापि स्वयमनभिजानान इव माम् ।
समापृच्छस्येवं ननु विदित एवास्ति भवतः
समस्तोदन्तोऽयं मम हृदयदाहेऽधिकपटुः ॥ २१ ॥

सखे इति । निदानं हेतुं अनभिजानानोऽनभिज्ञ ॥

अथ दुर्योधनदुःखोपशमार्थं पाण्डवानां सहायसंपत्तिमर्जुनपराक्रमं भगवत्साहाय्यं चाह पद्यानि —

शराणां प्रक्षेपैर्गगनमनुकीर्णं रचयतः
सुनासीरं वीरं गतमदमधीरं कृतवतः ।
करालात्कालाग्नेः स्वतनुमभितो रक्षितवतो-
ऽर्जुनस्यातिप्रीत्यै व्यरचि मयतक्ष्णाद्भुतसभा ॥ २७ ॥

शराणामिति । अनुकीर्णं व्याप्तम् । सुनासीर इन्द्रम् । 'वृद्धश्रवाः सुनासीरः' ॥

गिरीन्द्रस्योद्धर्ता परमदहर्तामरपतेः
समुद्धर्ता स्वेषां सततहितकर्ता प्रणमताम् ।
निराकर्ता भास्वन्महस इति भर्ता त्रिजगतां
स कर्ता कार्याणां यदि वद किमेषामसुलभम् ॥ २८ ॥

गिरीन्द्रस्येति । गोवर्धनस्योद्धर्ता स चेत्तेषां पाण्डवानां कार्यकर्ता तदा किमसुलभम् । न किमपीत्यर्थः ॥

स कर्तुं चाकर्तुं प्रभुरपरथा कर्तुमपि चे-
त्समर्थः पार्थानामभिलषितसिद्ध्यै धृतमतिः ।
नमेयुस्तान्देवा अपि विहितसेवादरभरा
नृदेवाः स्युः के वा जगदखिलमेवास्ति वशगम् ॥ २९ ॥

स इति । अपरथा अन्यथा कर्तुमकर्तुमन्यथा कर्तुं समर्थः स भगवान्यदि पार्थानामभीप्सितसिद्ध्यै धृतमतिस्तदा सर्वं तेषां सुलभमित्यर्थः ॥

हुताशात्सुप्रीतादधिगतवतः स्यन्दनवरं
तथा दिव्यान्यस्त्राण्यपि च धनुरक्षय्यमिषुधिम् ।
गुडाकेशस्याहो क इह तुलनां यास्यति स चे-
द्द्विषां जेता वीरो भवति किमु ते विस्मय इह ॥ ३० ॥

हुताशादिति । तुलना साम्यम् ॥

विधेयं पार्थानां परिकलय दैवं यदिह ते-
ऽभ्युपायाः प्रारब्धाः क्षयमुपगताः पूर्वविहिताः ।
स लाभो द्रौपद्या द्रुपदनृपतेरभ्युपगमः
सभमाया भूमेर्विजय इह सख्यं भगवता ॥ ३१ ॥

विना युद्धं पार्थानभिभवितुमिच्छन्तमचिरा-
दिद प्राह स्वैरं शकुनिकितवोऽन्धस्य तनयम् ।
अयं ज्येष्ठः कुन्तीसुत इह यदि द्यूतसदने
समाहूयानेयस्त्वरितमथ जेष्यामि तमहम् ॥ २७ ॥

विनेति । कितवोऽक्षदेवी । 'स्यादक्षदेवी कितवः' इत्यमरः ॥

समाहूतो द्यूते ध्रुवमिह समायास्यति पृथा-
तनूजः संपश्यन्ननभिगमने धर्मविरहम् ।
ततो राज्यं कोशं मणिवसुगजाश्वादि सकलं
हरिष्याम्यद्धाहं तव हितकरोऽस्म्यक्षकुशलः ॥ ३८ ॥

समाहूत इति । धर्मस्य विरहं अभावं अधर्मम् । वसु धनम् । 'वसु स्वर्णे रत्ने वृद्ध्यौषधे धने' इति हैमः ॥

इति श्रुत्वा दुर्योधननरपतिर्मातुलमथो
जगाद त्वं प्रज्ञानयनपुरतो ब्रूहि सकलम् ।
स मत्स्नेहाधीनो यदि तव वचः श्रोष्यति तदा
करिष्यत्युद्योगं त्वयि निहितभारः कुरुपतिः ॥ ३९ ॥

इतीति । धृतराष्ट्रस्य पुरतस्त्वं ब्रूहीति मातुलं जगादेति संबन्धः ॥

तथोक्तोऽसौ दुर्योधननृपतिना साकमवनी-
पतेः पार्श्वे गत्वा शकुनिरवदद्वाक्यकुशलः ।
महाराज श्रीमन्कुरुकुलशिरोभूषणमणे
न जानीषे पुत्रं कथमिह विवर्णं कृशतरम् ॥ ४० ॥

तथोक्ते इति । साकं सहेत्यर्थः । 'साकं सत्रा समं सह' इत्यमरः । वाक्यकुशल इत्यनेन पश्चात्स्य मनसि क्षोभं स्यादिदानीमुत्पन्नं च न दर्शितमथोक्तवानिति सूच्यते । न्य इत्यार्षपदमिति स्फुटम् ॥

इति प्रज्ञाचक्षुः शकुनिवचसावेव सहसा
प्रतोदेन प्रायो हत इव सदाक्षः समभवत् ।
अपृच्छच्चाप्येनं किमिति हरिणस्त्वं कृशतरो
विवर्णः पुत्रासि स्फुटतरमथावेदय मम ॥ ४१ ॥

न कान्ता नो हर्म्याण्यपि रिपुपरीहासजनित-
प्रतीकारस्याद्य प्रमदमुपधातुं पटुतराः ॥ ४६ ॥

नेति । प्रतीकारस्तिरस्कारः ॥

निकारो मच्चित्ते नृपतिवर कुन्तीसुतभवः
पदं चित्ते धत्ते स्मृतिमुपगतश्चेदनुलवम् ।
तदा लेखाधीशप्रभृतिसुरसंपत्परिभव-
प्रचण्डोऽपि प्रायो मम सुखसमूहो गरलति ॥ ४७ ॥

निकार इति । 'निकारः स्यात्परिभवे' इति धरणिः । लेखाधीश इन्द्रः । गरलति गरलमिवाचरति । 'क्ष्वेडस्तु गरलं विषम्' इत्यमरः ॥

विभो दृष्टे तस्मिन्क्रतुवरमहे तस्य तपसः
सुतस्य क्षौणीन्द्रैर्य इह धनरत्नार्पणविधिः ।
कुतः प्रायो जिष्णोरपि न स भवेदेव किमतः
परं वाच्यं दुःखं किमिह मम हृत्कृन्तनविधौ ॥ ४८ ॥

विभो इति । क्रतुवरस्य महे उत्सवे । 'मह उद्धव उत्सवः' इत्यमरः । तपसः सुतस्य युधिष्ठिरस्य ॥

अथ राज्ञ उत्तेजनार्थं स्वनिश्चितद्यूतकार्ये राजानमनुकूलयितुं राजसूयशोभां त्र्यर्धिरात्पद्यैराह—

कलिङ्गाः सौराष्ट्रा मगधमरुमत्स्याधिपतयः
परं चौलाः पाण्ड्याः क्रकथशकहूणाङ्गवरटाः ।
अथान्ध्राः पौण्ड्राश्च द्रविडवसुधानाः शिविभवाः
प्रतीक्षन्ते धर्मात्मजनयनपातं सकरुणम् ॥ ४९ ॥

कलिङ्गा इति । स्पष्टम् ॥

तुरङ्गा मातङ्गा अपि रथवरा वस्त्रनिचयाः
सुवर्णं प्रावाराजिनविविधसत्कम्बलचयाः ।
अनर्घा रत्नौघा अपि वसुमतीपालभृतकै-
रुपानीता यत्नान्नृपतिनयनातिथ्यमभजन् ॥ ५० ॥

तुरङ्गा इति । भृतकैर्भृत्यैः ॥

तुरङ्गानिति । उपरीकृत्य उपायनीकृत्य ॥

इति द्वाःस्थैरुच्चैरधिगमितनत्यादरविधी-
निरुद्धान्द्वार्येव प्रततविविधोपायनयुतान् ।
समायातान्राज्ञः कथमपि निविष्टान्नृपतिना
कृतायामाज्ञायामहमिति तदापश्यमखिलान् ॥ ५६ ॥

इतीति । उच्चैरिति यथा द्वारि स्थितास्तेऽपि विज्ञप्तिं शृण्वन्ति तदर्थं अधिगमितः प्रापितो नत्यादरविधिर्येषाम् । निरुद्धानिति । आज्ञां विना प्रवेष्टुमशक्यत्वात् । अपश्यमिति त्रयाणामन्वयः ॥

अथ तत्र वेदशास्त्रसंपन्नानां ब्राह्मणानां समाजं तत्तच्छास्त्रप्रमेयैकदेशनिरूपणपूर्वकं च शास्त्रस्वरूपकथनं सुबोधनोक्त्या निरूपयति 'ऋच' इत्येकादशभिः । तत्र वैदिकानां पठनप्रकारमाह—

ऋचः शिक्षाभ्यासाधिकललितकण्ठादिनियत-
स्थलप्रोद्यद्वर्णस्वरमधुरतारा श्रुतिसुखाः ।
यजूंषि स्वच्छन्दं क्रमपदजटाजूंषि सुनयः
सुसामान्याथर्वाण्यपि किल पठन्तः क्रतुवरे ॥ ५७ ॥

ऋच इति । शिक्षाया 'अथ शिक्षां प्रवक्ष्यामि पाणिनीयं मतं यथा' इत्युपक्रमायाः 'शिक्षा कल्पो व्याकरणम्' इति वेदाङ्गभूतग्रन्थविशेषस्य योऽभ्यासो गुरुमुखात्संप्रदायानुसारेण पठनं तेनाधिकं ललिता मनोहराः कण्ठादीनि यानि नियतस्थलानि तेभ्यः प्रोद्यन्त उच्चार्यमाणा ये वर्णा अकाराद्यास्त्रिषष्टिः स्वराश्चोदात्तादयस्तैर्मधुरास्तारा उच्चैः पठ्यमानाः । ततः कर्मधारयः । अतएव श्रुत्योः कर्णयोः सुखकारिण्यः ऋचः पठन्तः । ऋक्प्रधानं वेदम् । ऋग्वेदमित्यर्थः । क्रमपदजटायूंषि तद्युक्तानि यजुःसामाथर्वाणि च पठन्तः । क्रमपदेत्यादि त्रयाणां विशेषणम् । लिङ्गविपरिणामेन ऋचामपि विशेषणम् । ऋग्विशेषणं च लिङ्गव्यत्ययेन यजुरादीनां विशेषणम् । त्रिषष्टिवर्णास्तु ह्रस्वदीर्घप्लुतभेदेन अचो नव दीर्घाभावात् । ऌवर्णैचश्चत्वारः ह्रस्वाभावादेचाम् । विसर्गानुस्वारजिह्वामूलीयोपध्मानीयाश्चत्वारः । एवं पञ्चविंशत्यावन्तस्थ स्पर्शाः, यमाः सानुनासिका निरनुनासिकाश्च षट् । एको रेफः । शषसहलक्षा षट् । एवं त्रिषष्टिः । शिक्षाप्रकारस्तु—'आत्मा बुद्ध्या समेत्यार्थान्मनो युङ्क्ते विवक्षया । मनः कायाग्निमाहन्ति स प्रेरयति मारुतम् ॥ मारुतस्तूरसि चरन्मन्द्रं जनयति स्वरम् । सोदीर्णो मूर्ध्न्यभिहतो वक्त्रमापद्य मारुतः ॥ वर्णाञ्जनयते तेषां विभागः पञ्चधा स्मृतः । स्वरतः कालतः स्थानात्प्रयत्नानुप्रदानतः ॥ उदात्तश्चानुदात्तश्च स्वरितश्च स्वरास्त्रयः । ह्रस्वो दीर्घः प्लुत इति कालतो नियमा अचि ॥ अष्टौ स्थानानि वर्णानामुरः कण्ठः शिरस्तथा ।

भवतीत्येकेनापरस्य बाधो वक्तव्यः । स च बलवता दुर्बलस्येति स्थितिः । तदु-
—पारदौर्बल्यमिति । यदपेक्षया यत्परं तद्दुर्बलम् । तत्र हेतुः—अर्थविप्रकर्षादिति ।
पेक्षया विलम्बेनार्थप्रत्यायकत्वात् । तत्र निरपेक्षो रवः श्रुतिः । यथा व्रीहीनवह-
ति । अत्र क्रियाजन्यफलभागित्वं कर्मत्वं बोधयन्ती द्वितीया निरपेक्षैव व्रीहीणामवघा-
पित्वं प्रतिपादयति । अर्थविशेषप्रकाशनसामर्थ्यं लिङ्गम् । यथा बर्हिर्देवसदनं दामीति ।
लवनार्थप्रकाशतया बर्हिर्लवने विनियोगः । परस्पराकाङ्क्षावशात् विवक्षितार्थे
वसितानि पदानि वाक्यम् । यथा देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो
भ्यामग्नये जुष्टं निर्वपामीति । अत्र लिङ्गेन निर्वापे विनियुज्यमानस्य समवेतार्थभागस्यै-
कवाक्यताबलेन 'देवस्य त्वा' इत्यादिभागस्यापि तत्र विनियोगः । लब्धवाक्यभावानां
[illegible] सम्बन्धः । आकाङ्क्षापर्यवसानं प्रकरणम् । यथा स-
धो यजेतेत्यादि । अस्य हि दर्शपौर्णमासवर्धमा[illegible] पाठ[illegible] । [illegible]
[illegible] । न चानेकस्यानान्य [illegible] । यथा दधिग्रहस्य [illegible]
ग्नीषोमीययोरुपांशुयाज क्रमेण ब्राह्मणेषु पठितः, मन्त्रभागेऽपि क्रमेण [illegible] पठि-
त, [illegible] विनियोगसिद्धिः । दधिग्रहस्य तु न [illegible]
[illegible] । किंतु [illegible] ब्राह्मणे उपांशुयाग[illegible] पद [illegible]
[illegible] विनियोगः । समाख्या यौगिकत्वम् । यथा [illegible]
[illegible] । [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥

[illegible] —

ञ्जलसूत्राणि । स्वरे. षड्जादिसप्तभिर्वितते विस्तीर्णे सगीते कुशला । नाटकाना भिदा दशविधत्वम् । अभिधानं नामलिङ्गानुशासनम् । भरतसूत्रं रसशास्त्रम् । स्पष्टमन्यत् ॥

धनुर्वेदाभिज्ञाः सकलमनुशास्त्रोक्तविविध-
प्रकारैर्विष्णवीशद्विपवदनसूर्याद्रिपभुवाम् ।
उपास्तिं जानन्तः कविगुरुसमा बुद्धिविभवै-
र्ये नानादेश्याः क्रतुसदसि दृष्टा द्विजवरा. ॥ ६५ ॥

धनुर्वेदेति । मनुशास्त्रं मन्त्रशास्त्रम् । हरौ मध्यगते शंकरेभास्येनागसुता इति विष्णुमुख्यत्वेनात्रोक्तं विष्ण्वीशेति । नानादेशेभ्य आगता नानादेश्या ॥

अथ निर्गुणब्रह्मस्वरूपं विशेषणद्वारा कथयंस्तच्छास्त्रविषयमाह—

निराकरं नित्यं गुणरहितमद्वैतममल-
प्रकाशं स्वानन्दानुभवसहितं नाशरहितम् ।
परं ब्रह्म स्वान्ते सततमुपशान्ते कलयतः
समाधिस्थान्ब्रह्मात्मजशुकमुखानैक्षिपमहम् ॥ ६६ ॥

निराकारमिति । 'अपाणिपादो जवनो ग्रहीता' 'अविनाशी वारेयमात्मा', 'एकमेवाद्वितीयम्' इत्यादिश्रुतिप्रतिपाद्य ब्रह्म ध्यायन्तः ब्रह्मात्मजा सनकाद्या ॥

स्फुरद्बर्होत्तंस श्रुतमुरलिकानादविवश-
स्मराक्रान्तस्वान्तव्रजयुवतिनेत्रान्तकलितम् ।
त्रयीमृग्य ध्यानात्परिकलयतो भक्तिसुभगा-
न्कृतार्थाञ्शाण्डिल्यप्रभृतिमुनिवर्यानकलयम् ॥ ६७ ॥

स्फुरदिति । श्रुतो यो मुरलिकानादस्तेन विवशा स्मराक्रान्तास्वान्ता या व्रजयु- वतयस्तासां नेत्रान्तेन कलितम् ॥

रणद्घण्टाभोगैर्मधुकरकलध्वानसुभगैः
समन्तान्नाकीर्णं गिरिवरनिभोपायनगजैः ।
सदश्वैः काम्बोजैर्जवजितसमीरैर्बहुविधै-
स्तथा नानादेश्यैर्निचितमभवत्पाण्डवसदः ॥ ६८ ॥

रणदिति । [illegible] ॥

ययौ [illegible] बहुविध
तथा [illegible] ।

पुनस्तस्यैवासाधारणान्कतिपयगुणानाह—

न यच्छक्यं दानैर्बहुविधविधानैरसुलभं
तपोभिर्दुष्प्रापं जपयजनपूजादिसहितैः ।
अलभ्यं धाम स्वं दिशति दयया यः प्रभुरसौ
स्वभक्तानां तस्मात्क इह परिपूज्योऽपरबुधः ॥ ७४ ॥

न यच्छक्यमिति । स्पष्टम् ।

स्मृतिं यातः सद्यः शमयति मनोमोहपटलं
हृदि ध्यातो भक्तैर्दलयतितमां दीर्घदुरितम् ।
वचः प्राप्तो विघ्नानपनयति सर्वांस्तनुभृतां
तमीशं हित्वान्यः क इह परिपूज्योऽस्ति जगति ॥ ७५ ॥

स्मृतिमिति । स्पष्टम् ॥

इतीदं तद्वाक्यं श्रुतिपुटसुधासेकसदृशं
निपीय प्रेमार्द्रो सुरमनुजससत्त्वमभवत् ।
विहायैकं चैद्यं भगवति कृतद्वेषमतुला-
भिमानं सस्पर्धातिशयकलुषीभूतहृदयम् ॥ ७६ ॥

इतीति । चैद्य शिशुपालम् ।

ततः पार्थः प्रीतिप्रसरविवशः प्रेमपुलका-
चिताङ्गो भीमाद्यैर्मुदित इह सर्त्विक्परिवृतः ।
शुभे हैमे पीठे स्थितमखिलकान्तं बहुविधै-
र्विधानैरानर्चाखिलविबुधवन्द्यं यदुवरम् ॥ ७७ ॥

तत इति । प्रीतेः प्रसर आधिक्यं तेन विवशः ॥

सदूर्वाश्यामाकं सरसिजसुगन्धाद्यविविध-
प्रसूनौपम्यं सलिलकुलकलध्वानसुभगम् ।
स्थितं विष्णुक्रान्तायुतकनकपात्रे भगवतः
पदाम्भोजद्वन्द्वेऽर्पितममलपाद्यं नृपतिना ॥ ७८ ॥

सदूर्वेति । [illegible]
[illegible] ॥

स्थितस्य द्रौपद्याः परिजनयुतायाः सहसितं
वचः प्रज्ञानेत्रात्मज इति मनो विह्वलयति ॥ ८३ ॥

प्रतीहारेति। प्रतीहारस्य द्वारस्य भ्रान्त्या । 'स्त्री द्वार्द्वार प्रतीहारः' इत्यमरः । भित्तिप्रदेशे गच्छतो द्वारभ्रान्त्या हृतिरभूत् । अथ द्वारि पूर्ववद्विपरीतभ्रान्त्या भित्तिरेवेयमिति स्थितस्यागच्छतः । प्रज्ञानेत्रस्यान्धस्यात्मज इति वचो दुःसबीजम् ॥

इमे ससीकाश्चेत्कुटिलहृदयाः पाण्डुतनयाः
परीहासं चक्रुर्विविधमदमत्ता बहुविधम् ।
प्रतीकारं कर्तुं यदि च न भवेयं क्षम इह
स्वयं धिङ्मे जन्म ध्रुवमनुचितं जीवनमपि ॥ ८४ ॥

इमे इति। प्रतीकारं प्रत्यपकारम् ॥

इति प्रज्ञाचक्षुर्निजतनयदुःखौघमखिलं
निपीय श्रोत्राभ्यां मनसि विदधे खेदमतुलम् ।
अवोचच्चाप्येनं शममुपदिशन्वाक्यमनघं
स्थितिज्ञो लोकानामतिविशदबुद्धिर्धृतिपरः ॥ ८५ ॥

इतीति। अनघं शमप्रधानत्वान्निर्दोषम् ॥

तदेवाह—

सुखं दुःखं दैवादुपनमति गच्छत्यपि परं
न धीरस्तत्र स्याद्व्यथित इह हृष्टोऽपि न भवेत् ।
ध्रुवं पश्यन्बुद्ध्या सततमनिवार्यं विधिगते-
र्जगत्यां पर्यायागतमखिलसाधारणमपि ॥ ८६ ॥

सुखमिति। [illegible] ॥

यदा यत्नाधेन स्वयमिह विना यत्नमनघ-
स्वभाग्यात्तत्प्राप्तं यदतिबहु चाल्पं च सुधिया ।
विधेयः संतोषो निजमनसि चेत्सौख्यमतुलं
न दुःखं तस्य स्यात्क्वचिदपि न तापो न च [illegible] ॥ ८७ ॥

यदेति। [illegible]

त्वयेति । सरलमतिनेति साकूतोक्तिः । आरण्यानां वानप्रस्थानां यः प्रगुणविधि-स्तद्भाजाम् ॥

कारणबाहुल्यात्त्वां प्रतीदं दुःखं श्रावितम् प्रतीकारस्त्वलसदर्शन इत्याह—

पिता वृद्धो मान्यस्त्वमसि मतिमान्कृत्यविदिति
स्वदुःखं प्रोक्तं ते तदिह बहुभिर्हेतुभिरिह ।
अहं कर्णो दुःशासनसुबलजौ चापि नियतं
समर्थाश्चत्वारो ह्यभिलषितसिद्ध्यै किमपरैः ॥ ९३ ॥

पितेति । स्पष्टम् ॥

ननु कथं चत्वार एव भीष्मद्रोणादीना सत्त्वात्तत्राह—

गुरुर्द्रोणः स्नेहं वहति कपिकेतावतितरां
स भीष्मोऽपि प्रायः कलयति मुदं धर्मतनये ।
प्रकारैः सर्वैस्तान्भजति विदुरः पाण्डुतनया-
नुदासीनस्त्वं चेदहह विधिरेवाद्य कुटिलः ॥ ९४ ॥

गुरुरिति । स्पष्टम् ॥

वच साधिक्षेपं नृपतिरिति पुत्रस्य मनसा
विचिन्त्य ज्ञात्वार्तं भृशमनुनयन्प्राह मतिमान् ।
तवापि क्षोणीशाः सुत भुवि विनेयाः क्रतुवरं
त्वमप्येव कर्तुं प्रभवसि सहायैः परिवृत ॥ ९५ ॥

वच इति । साधिक्षेपनिरस्कारवाक्यसहितम् । [illegible]—[illegible] ॥

[illegible]—

अहं भीष्मो द्रोणस्तदनु तनयोऽस्याङ्गनृपति
प्रियोऽयं ते दुःशासन इह विधेयाः [illegible] ।
तथान्ये शल्याद्या मगधकुरुकर्णाटपतयः
कलिङ्गाः काम्बोजा अपि वत तवाज्ञापरवशाः ॥ ९६ ॥

अहमिति । [illegible] ॥

[illegible]-
[illegible] परि[illegible] ।

समानेतुं पार्थान्विदुरमनुनीयाप्यनुनिते
निदेशे चक्रे स प्रवणमनयाधीनहृदयः ॥ १०२ ॥

अथैतदिति । अनुनीयापीति अपिर्भिन्नक्रम । अनुनितेऽपि निदेशे यथाकथं-चित्प्रवण अनुकूल चक्रे ॥

स गत्वा पार्थानां सदनमवदद्धत्कुमतिना
कुरूणां नाशेन स्वहृदि निहितं द्यूतविषये ।
ततः श्रुत्वाह्वानं विदुरवचनात्पाण्डुतनयः
स्मितं कृत्वा वाक्यं मितमिदमवोचन्निपुणधी. ॥ १०३ ॥

स इति । स्पष्टम् ॥

विभो क्षत्तः सर्वं तव विदितमेवास्ति जगति
प्रकर्षं बुद्धेश्च त्वदधिगतवन्तो वयमिह ।
स राजा लोकानां स्थितिविदतुलप्राज्यधिषणः
कथ द्यूतक्रीडां कुरुहृज्जननीं कन्दलयति ॥ १०४ ॥

विभो इति । क्षत्त हे विदुर । त्वत् त्वत्त ॥

समाहूतश्चाहं कथय न कथं यामि विमृश-
न्कलेर्द्यूते वासः सकलजनमेधाधिकलितः ।
तथापि त्व यन्मे ह्युपदिशसि कार्यं हितविधौ
विधेयं वा नो वा तदिह करणीयं ध्रुवमिह ॥ १०५ ॥

समाहूत इति । 'आहूतो न निवर्तेत द्यूतादपि रणादपि' इत्युक्ते । द्यूते कलेः कलहस्य कलियुगस्य वा वास सर्वजनविदित इत्यर्थ ॥

विचारेऽस्मिन्कार्ये दैवमेव प्रधानम्, तदधीनश्च जनो न स्वाधीन । 'मतिरुत्पद्यते तादृग्व्यवसायोऽपि तादृश । सहायास्तादृशा एव यादृशी भवितव्यता ॥' इति वाक्यादिति विदुरः प्रत्याह—

तथा पार्थेनोक्त सदसि विदुर प्राह मतिमा-
न्मयासौ सदिष्ट स्तुतपरवशः कौरवपतिः ।
अभव्यं भव्यं वा परिणतिशुभ वाप्यशुभकृ-
न्न जानाति प्रायो ह्यपगतविचारो नियतिभाक् ॥ १०६ ॥

तथेति । अशुभमिति सर्वेषु विशेषणम् । नियतिर्दैवम् । 'भाग्यं स्त्री नियति-र्विधि' इत्यमरः ॥

विहायैतानन्ये क्षितिनिहितनेत्रा विमनसः
सवल्लेत्राम्भोभिर्धिगिति परमं दुःखमभजन् ॥ ११२ ॥

पराजैषीदिति । अम्बिकापुत्रो धृतराष्ट्रः ॥

अथासौ सम्प्रेक्ष्य क्षितितलसमालोकनपरा-
ञ्जितान्द्यूते पार्थान्रवितनयमूचे कुरुपतिः ।
जितेयं दासीत्वं भजतु मम कृष्णा किमधुना
विलम्बः कार्येऽस्मिन्क्रियत इह सागच्छतु सदः ॥ ११३ ॥

अथेति । कृष्णा द्रौपदी । इह कार्ये किमधुना विलम्ब क्रियते । आगच्छतु आयातु ॥

अवाच्यं तद्दुर्योधनकथितमाकर्ण्य विदुरः
समुत्थाय क्रोधान्निखिलमनुजे शृण्वति सति ।
जगादोच्चैः क्रोधाद्वचनमिदमालोक्य च पुनः
समुद्भूतामन्दप्रतिघभरसरक्तनयनः ॥ ११४ ॥

अवाच्यमिति । निखिलमनुज इति जात्यभिप्रायमेकवचनम् । प्रतिघ कोप । 'कोप. क्रोधामर्षरोषप्रतिघा' इत्यमर ॥

विदुरवाक्य पञ्चभिराह—

अरे मन्द प्रज्ञानयनसुत किं ते व्यवसितं
न जानीषे शीर्षे निवसित इहाशीविषधरान् ।
किमर्थं कोपेनाकुलितमनसः पाण्डुतनया-
न्वृणीषे मन्दात्मन्मरणविधये स्वस्य सहसा ॥ ११५ ॥

अरे इति । स्पष्टम् ॥

न दासीत्वं प्राप्ता द्रुपदधरणीपालतनया
यतो न्यस्ता राज्ञा ध्रुवमियमनीशेन कुमते ।
कृत ह्येतद्द्यूतं तव मरणबीजं कलय भो
समासन्ने मृत्यौ भवति विपरीता किल मति. ॥ ११६ ॥

नेति । पूर्वं स्वस्य द्यूते विजितत्वादनीशत्वम् ॥

पुरैवास्मै राज्ञे कथितमसकृन्मे ध्रुवमहो
विनाशो द्यूतेऽस्मिस्तव सुतशतस्यापि नियत. ।

अथैनं पप्रच्छ द्रुपदतनया द्यूतसदने
नृपः कस्माद्धेतोर्वत पणनमेवं समकरोत् ।
क एवं लोकेऽस्मिन्कथय परिदीव्येद्धृतमति-
र्यथा पार्थः स्वार्थाकुशलहृदयो बुद्धिविधुरः ॥ १२२ ॥

अथेति । स्पष्टम् ॥

अथो दूतः प्राह प्रथितकुलजेऽसौ तव पति-
र्यदा भीमं चान्यानपि निजमथात्मानमकरोत् ।
पणद्रव्यं पश्चात्त्वमसि पणितातो नरपतिः
सभायामस्यां त्वाह्वयति धृतराष्ट्रस्य तनयः ॥ १२३ ॥

अथो इति । स्पष्टम् ॥

किमात्मानं पूर्वं परिपणितवान्मां नु नृपतिः
सभां गत्वा पृष्ट्वा पुनरिह समायाहि सविधे ।
ध्रुवं ज्ञात्वा पश्चादयि नय सभां मामिति तया
नियुक्तो दूतोऽसौ नृपसविधमागात्पुनरपि ॥ १२४ ॥

किमिति । स्पष्टम् ॥

द्रौपदीवाक्यमाह—

अये राजन्कृष्णा वदति सकलान्वः पुनरियं
न राज्ञोऽनीशस्य प्रभवति मयि स्वत्वमधुना ।
अनार्यैश्चेत्सर्वैरधिगतमहो दैवहतकै-
र्विनाशः सर्वेषां ध्रुवमपरिहार्यो हि भविता ॥ १२५ ॥

अये इति । स्पष्टम् ॥

तदधिक्षेपवचः श्रुत्वा क्रुद्धः सन्दुःशासनं प्रेषितवानित्याह—

तथा दूतेनोक्तः सहजमथ दुःशासनमिदं
जगादासौ दुर्योधन इह मतेनाज्ञन्नृपतेः ।
अये दूतो भीमात्परमिह बिभेति त्वमधुना
बलादेनां कृष्णामुपनय करिष्यन्ति किममी ॥ १२६ ॥

तथेति । आज्ञप्यते कर्मणि । मतेन संमतेन ॥

ततो गत्वा सोऽन्तःपुर[illegible]
[illegible] ।
[illegible] गता-
[illegible] पुरत इव सा दैन्यहतक ॥ १२७ ॥

तत इति । स्पष्टम् ॥

तथा नीतां कृष्णामरिकरगलाकेशवसनां
रजोऽम्बराां वीक्ष्य क्षितिपतिसभा शत्रुनगना ।
न गातुं न स्थातुं [illegible] किञ्चिदपि वा-
भिभाषुं श्रोतुं वा हृदयकृतधिक्कारवचना ॥ १२८ ॥

तथेति । हृदये कृतं धिक्कारवचनं यया । दुर्योधनसभायामित्यर्थः । कर्णस्य द्रौपदीं प्रति वचनमाह द्वाभ्याम्—

अथावादीत्कर्णः किमिति न करोष्युन्नतमिदं
मुखाब्जं किं लज्जास्पदमिह भवत्याः कथय नः ।
तदैवेयं लज्जा द्रुपदतनयेऽद्धा परिहृता
धृता यल्लोभेन ध्रुवमिह तदा पञ्च पतयः ॥ १२९ ॥

अथेति । स्पष्टम् ॥

इदानीं गान्धारीतनयवशगासीप्सितमहो
समृद्धं ते कृष्णे परिहर पतीन्दीनमनसः ।
जितासि द्यूतेऽस्मिन्सुमुखि धृतराष्ट्रस्य धरणी-
पतेः पुत्रेणाद्य क्षममिह तदाज्ञानुसरणम् ॥ १३० ॥

इदानीमिति । स्पष्टम् ॥

ततोऽसौ दुष्टात्मा निजमनुजमाहातिशठधी-
रिमां दुष्टां पापां विगतवसनामाशु कुरु भोः ।
परीहासस्यैवं फलमनुभवत्वाशु कुटिला
पतीनां दासत्वं मम गतवतामद्य पुरतः ॥ १३१ ॥

तत इति । स्पष्टम् ।

अथासौ दुःखार्ता द्रुपदतनया वीक्ष्य दयिता-
न्परित्रातुं योग्यानपि समयबद्धान्विधिवशात् ।

दुकूलैः कौसुम्भैरतिललितमाञ्जिष्ठसलिला-
　　रुणैः सूक्ष्मैर्नीलैरपि वसनकृत्कौशलयुतैः ॥ १८७ ॥

सितैरिति । विचित्रैराश्चर्यजनकैः ॥

पलाशाभैर्नानाविधकिसलयाकारविजय-
　　प्रगल्भैः सत्सूचीरचितखगपुष्पादिरचनैः ।
समाच्छन्नानन्तैरपि विविधवासोविरचिता
　　तदा पाञ्चालीव ध्रुवमजनि पाञ्चालतनया ॥ १८८ ॥

पलाशाभैरिति । हरिद्वर्णैरित्यर्थः । 'पालाशो हरितो हरित्' इत्यमरः । किसलयानां नवपल्लवानां य आकारस्तज्जयप्रगल्भैः । सन्ति समीचीनानि यानि सूचीरचितानि खगानां शुकमयूरादीनां पुष्पाणां च विविधानां रचनानि 'कसीदा' इति भाषायां प्रसिद्धानि तानि येषु तैर्वस्त्रैराच्छन्ना विविधवासोभिर्विरचिता पाञ्चाली कृत्रिमपुत्रिकेव । 'पाञ्चालिका पुत्रिका स्यात्' इत्यमरः । पाञ्चालो द्रुपदस्तस्य तनया द्रौपदी ॥

अथ तदानीं दुःशासनावस्थामाह—

अथाकर्षंस्तस्या वसनमधिससद्धृदि वह-
　　न्नभिप्रायं दुष्टं शकुनिसहजादित्यजवशः ।
सभास्थैः साश्चर्यैः स्तिमितनयनैः पाण्डुतनयै-
　　र्नृपैरन्यैर्दृष्टः शिथिलितभुजो नान्तमगमत् ॥ १८९ ॥

अथाकर्षन्निति । ससदीत्यधिससत् । सहजो दुर्योधनः । अन्तं वस्त्राणां समाप्तिम् ॥

श्रमन्नेत्रस्तन्द्राकुलितविकलाङ्गोऽतिविवशः
　　समुद्भूतस्वेदोऽनधिगतनिजाभीप्सितलवः ।
सदा मानी दुःशासन इति स दुर्योधनहिता-
　　भिलाषी पापात्मा न्यपतदधमस्तत्र सदसि ॥ १९० ॥

श्रमन्नेत्र इति । तन्द्रा आलस्यं तया आकुलितानि विकलानि विह्वलान्यङ्गानि यस्य सः ॥

पाण्डवेषु तदानीं तत्प्रभावो ज्ञात इत्याह—

विना दीनोद्धारं भवजलधितारं व्रजवधू-
　　रदो हारं रूपद्रविणजितमारं नरवरम् ।

स्वदूरजनं विना कथं मे संसारतरणं भविष्यतीति शोचन्नाह—

अये संसाराब्धौ महति पतितोऽघौघनिचितः
कलत्रापत्यस्वप्रणयविवशः सत्यरहितः ।
सदा लोभक्रोधस्मरपरवशो भक्तिरहितः
प्रभो संसाराब्धिं कथमिव तरिष्यामि भगवन् ॥ १९६ ॥

अये इति । अघौघेति । 'कलुषं वृजिनैनोघम्' इत्यमरः ॥

नि साधनस्य मे करुणाकूपारेण भवतैवोद्धारः कर्तव्य इत्याह—

मदुद्धारे हेतून्यदि मृगयसे हन्त कठिनो
विधिः पापात्माहं विषयविवशो भक्तिरहितः ।
दयालुश्चेत्सत्यं यदि भवसि निःसाधनमपि
प्रभो दीनं मामुद्धर करुणया दुःखजलधेः ॥ १९७ ॥

मदुद्धारे इति । विधिः प्रकारः कठिनः । साधनहीनत्वान्ममेत्यर्थः ॥

साम्प्रतं त्वच्चरितामृतश्रवणेनैव संसारतरणम्, नान्योपाय इत्याह—

तिरोधाय स्वीयं त्रिभुवनमनोहारि ललितं
स्वरूपं यद्ध्यानाद्भवति कृतकृत्यो जन इह ।
कथं मुच्येतासौ पुनरिति विचिन्त्य स्वचरिता-
मृताब्धिं यस्तेने स वसतु मदीये हृदि हरिः ॥ १९८ ॥

तिरोधायेति । स्पष्टम् ॥

स कोऽपि श्रीगोपीजनहृदयहारी प्रतिदिनं
सदा ध्येयो नान्यः प्लव इह भवाम्भोधितरणे ।
यदीयं नामेदं जगदघभिदादीक्षितमहो
स्मरन्भक्तः प्रेमामृतरसनिमग्नो विजयते ॥ १९९ ॥

स कोऽपीति । स्पष्टम् ॥

अत्र ग्रन्थे गुणालंकाररसाद्यभावेऽपि भक्तानां रुचिर्भगवद्गुणवर्णनात्मकतया स्मर्य-
माणा भविष्यत्येवेत्याह—

न सदर्भे प्रौढिर्न च गुणसमूहो न कविता-
परीपाकः कश्चित्तदनुघटनाप्यत्र न तथा ।

[illegible]

[illegible] ॥ ४ ॥

[illegible] नृपतयः परिसेविताश्च
[illegible] खलु पर्यटिता धरेयम् ।
लब्धं मयाल्पमपि नैव धनं [illegible]
तृष्णेऽधुनापि कुटिले किल मां विमुञ्च ॥ ५ ॥

धरणी सकलापि गाहिता धनलुब्धेन मयातिदुर्गमा ।
न धनं खलु लब्धमल्पकं ननु तृष्णा न तथापि गच्छति ॥ ६ ॥

पुत्रे सर्वगुणान्विते रतिकलासौन्दर्यशीलादिकै-
र्युक्तायां तु गुणैर्हि योषिति तथा चित्ते च नानाविधे ।

[illegible]

[illegible] ॥ ८ ॥

[illegible] ॥ ९ ॥

[illegible] ॥ १० ॥

[illegible]
नित्य [illegible] ॥ ११ ॥

[illegible]
[illegible] ।
वृद्धत्वमपि नर संप्रति सार्थकं त-
द्ज्ञानरक्तसवनैः सफलं विधेहि ॥ १२ ॥

किं दानेन मुहुः कृतेन तपसा किं वा हरेः पूजया
किं वा धूर्ततया कृतैरनियमैर्नित्योपवासव्रतैः ।
किं यज्ञैर्बहुदक्षिणैरपि कृतैः श्रद्धाविहीनैः पुनः
स्वान्तं चेच्छुचि नास्ति पूरुष तदा किं तैर्वृथाडम्बरैः ॥ १३ ॥

कृतोर्ध्वपुण्ड्रो धृतशङ्खचक्रो धृन्दाक्षकैः कल्पितगात्रभूपः ।
करोति रामेति मुहुः प्रजल्पन्नरोऽतिधन्यः सफलं स्वजन्म ॥१४॥

सामर्थ्यं न तनौ मनागपि चलापाङ्गाङ्गनासंगमं
कर्तुं हन्त मयास्ति नेत्रपटुता सर्वापि नाशं गता ।
सर्वे प्राणसमा गताश्च सुहृदो दुर्दैवदग्धं मनो
नैवाद्यापि तथापि वाञ्छति जडं देहक्षयं मामकम् ॥१५॥

सन्ति क्षीणधनाः क्षितौ क्षितिभुजो दानाक्षमाः स्वामिनो
दुष्प्रापो हि वसुंधरातलगतः कष्टैर्महद्भिर्निधिः ।
द्रव्याधीनमहो सुख न तु धनं कुत्रापि हा लभ्यते
तस्मान्मानस साम्प्रतं समुचितां भक्तिं मुरारेः कुरु ॥ १६ ॥

तृणानि पशवः समे खलु वने सुख भुञ्जते
पिबन्ति च विलेशया. किल सदागतिं सादरम् ।
न जीवति नरो वरो नियतमन्नमेकं विना
तदन्नमिह लभ्यते जगति कष्टपुञ्जै. परैः ॥ १७ ॥

याभ्यां नो हरिपूजनं खलु कृतं ताभ्यां कराभ्यां नु किं
नो वै येन विधीयते हरिनतिः किं तेन मूर्ध्ना किल ।
किं वा तेन मुखेन येन सुखदा विष्णोः कथा नोदिता
मन्ये धन्यतमं तदङ्गमिह यत्कृष्णार्हणार्हं भुवि ॥ १८ ॥

यः स्त्रीणां न करोति भोगमथवा नो ब्रह्मचर्यं दृढं
नो भुङ्क्ते विविधप्रकारमशनं नो वा फलं भूरुहाम् ।
नो वस्त्रं हि बिभर्ति नेत्रसुखदं नैणं तु चर्माथवा
तं दृष्ट्वा खलु भोगयोगविफलं स्वान्तं भृशं दूयते ॥ १९ ॥

जिता युद्धैर्युद्धोद्धुरतरविपक्षप्रतिभटा
जिता लोके लोका. शुभतरगुणैर्येश्च गुणिनः ।
कलावन्तः सर्वेऽप्यभिनवकलाभिश्च विजिता
विजेतुं वै मृत्युं मनुज तव यत्नं न कलये ॥ २० ॥

मानापमानसुखदुःखवियोगयोग-
संपत्तिनैस्व्ययुगलेषु समानबुद्धिः ।
मोहाम्बुपूरकलुषं च स एव नूनं
संसारवारिनिधिपारमुदारमेति ॥ २८ ॥

पक्वानि सन्ति विपिनेषु फलानि तानि
शीतानि निर्झरनदादिषु पुष्कराणि ।
ज्ञेयो भृशं जडतरः स तु यः प्रभूणां
सेवां करोति हि धनार्थमनेककष्टैः ॥ २९ ॥

न धनं न सुतो न सुन्दरी न गृहं नोपवनं न बान्धवाः ।
न ममास्ति हि किंचिदुच्चकैरिति यो वेत्ति न मोहमर्हति ॥ ३० ॥

रूपं सर्वमपाकरोत्यपनयत्युच्चैर्बलं देहजं
ज्योतिर्नाशयति स्फुटं नयनयोः क्षामां करोति क्षुधाम् ।
अङ्गानामपि तानवं वितनुते व्याहन्ति शौर्यादिकं
लोकाय प्रददाति हन्त नियतं किं किं न कष्टं जरा ॥ ३१ ॥

भवति कलहो येनान्योन्यं द्वयोरनुरक्तयोः
प्रसरति पुनर्येनाकीर्तिर्महीवलयेऽखिले ।
भुवनविदितं पुण्यं लोकं नयेन हि जायते
मनुज नियतं तं वै लोभं परित्यज दूरतः ॥ ३२ ॥

क्रोधेनैव कृतान्य खलु मृतास्ते कौरवाः पाण्डवाः
क्रोधेनैव सती जुहाव मख्जे कुण्डे स्वकीयां तनुन् ।
क्रोधेनैव समं गतं यदुकुलं नैरेयपानाकुलं
क्रोधो बोधरिपुर्विधातुमुचितस्तस्मान्न विज्ञैर्नरैः ॥ ३२ ॥

सन्ति स्वङ्गानि ते ते जवजितपवनाश्चारवर्णास्तुरंगा-
स्ते ते दानाम्बुधारानिचिततरकराः प्रोन्नता दन्तिनश्च ।

---

१ नैरेयं [illegible]

रत्नस्वर्णादिकानां नरवर निवहा भान्ति ते ते च नूनं
मद्देहे निस्पृहत्वं भवति हि सकलं येन तत्पांशुकल्पम् ॥ ३४ ॥

किं कुर्वन्ति फलाशनं न विहगाः किं नो तवो (?) भुञ्जते
दध्यादीन्यनिलं पिवन्ति किमु नो सर्पा विषेणोद्धुराः ।
स्यादेवं यदि वै व्रती व्रतवरास्ते स्युस्तदा निश्चितं
तस्माद्यः सुकृती स याति सुखदं लोकं हरेर्ज्ञानवान् ॥ ३५ ॥

मा भक्ष्यचिन्तां कुरु भक्ष्यदाता स एव येनास्ति कृतं हि जन्म ।
तं देवमाराधय पूरुष त्वं न स्याद्यदाराधनतस्तु जन्म ॥ ३६ ॥

गमयसि समयं किमेवमेतैर्बत विषयैः क्षणभङ्गुरैः समस्तैः ।
अनुपमसुखदं तमेव देवं हृदय भजामि नवेन्दुखण्डचूडम् ॥ ३७ ॥

पिवति सलिलं गाङ्गं भुङ्क्ते सुधाकरनिर्मलं
विसमथ तनुं वस्ते नव्यैर्वराभववल्कलैः ।
भ्रमति हरिणैः सार्धं स्वैरं घने विपिने हि यः
स तु नरवरो देहान्ते तैः सुरैः सह मोदते ॥ ३८ ॥

न दातुं यः शक्तः कलुपहरदानानि नियतं
न वा कर्तुं नाकप्रदमखविधानं बहुविधम् ।
स हीनः सर्वैस्तैरहह खलु सांसारिकसुखै-
र्नरो दिष्टं व्यर्थं गमयति विनैकां हरिनुतिम् ॥ ३९ ॥

पुत्रमित्रवसुबन्धुपुरंध्रीग्रामधामरहिताः किल लोकाः ।
हन्त तेऽपि न भवन्ति विरक्तास्तेन मे भवति चेतसि चित्रम् ॥४०॥

चपलाचपलं हि जीवितं विषयाः सन्ति मम विषोत्कटाः ।
जडबुद्धिरसौ तथाप्यहो न जनो मुञ्चति तान्मनागपि ॥ ४१ ॥

हन्तुं केचन सन्ति मत्तकरिणां वृन्दं समर्थाः क्षितौ
सिंहं केचन कुम्भिकुम्भनिवहप्रध्वंसधीरं पुनः ।
शूराः केचन वज्रसारकठिनैः शस्त्रैर्युतं वैरिणं
कन्दर्पोद्भटदर्पदारणविधौ वीरा नरा दुर्लभाः ॥ ४२ ॥

धत्से यद्रुचिराम्बराणि कुरुषे यद्भोगमेणीदृशा
यद्दानानि ददासि यासि तुरगैर्मत्तैर्गजेन्द्रैश्च यत् ।
तत्ते प्राक्तनपुण्यकर्मफलितं भूयस्तदेवाचर
स्वान्तं स्यात्पुनरन्यजन्मनि सुखं येनैव नानाविधम् ॥ ४३ ॥

शेते सम्प्रति भोजनं प्रकुरुते नारीजने तिष्ठति
क्षोणीशः समयोऽस्ति नैव नृपतिं त्वं रे कथं द्रक्ष्यसि ।
यत्रैवं कथयन्ति दुष्टमतयो दौवारिकास्तत्र य-
द्गच्छन्त्येव जडा जनाश्च नियतं तल्लोभविस्फूर्जितम् ॥ ४४ ॥

भूपास्ते रणकर्कशा युवतयः सौन्दर्यसीमाश्च ताः
सद्विद्यासववशीकृताखिलबुधस्वान्ताश्च ते पण्डिताः ।
अन्ये चैव नटा विटाश्च कवयः सद्गायना नर्तका-
स्ते याता यदपाङ्गपातचकिताः कालाय तस्मै नमः ॥ ४५ ॥

इन्द्रस्त्वं नृप सुन्दरी तव शची पुत्रो जयन्तोपमो
गेहं भाति च वैजयन्तसदृशं नागोऽभ्रमोर्वल्लभः ।
इत्थं बोधकरैरसत्यवचनैः स्वैरं स्तुतः स्वं हरिं
वेत्ति प्रस्फुटविक्रमं स महिमा ज्ञेयो हरेर्मायिनः ॥ ४६ ॥

सद्विद्या सुकृतार्जितं वसु गुणग्रामाभिरामः सुतो
भार्या यौवनरूपशीलरुचिरा सेवापराः सेवकाः ।
मित्रं निष्कपटं नृपो गुणगणग्राही च दाता पुन-
र्नैतत्सर्वमवाप्यते हि मनुजैर्विष्णोः प्रसादं विना ॥ ४७ ॥

अचला कमला हि कस्य कस्य क्षितिपालः किल मित्रमस्ति लोके ।
इह वश्यतमा च कस्य वेश्या स्थिरमप्यस्ति च कस्य देहमत्र ॥ ४८ ॥

भोजनेन च धनेन सुदीर्घे जीवनेन तरुणीनिवहेन ।
जायते न मनसः परिपूर्तिस्तोष एव खलु तत्र विधेयः ॥ ४९ ॥

यस्य भालफलके यदलेखि ब्रह्मणा खलु सुखासुखयोश्च ।
तस्य तद्भवति तत्र न युक्तौ कर्तुमेव नर हर्षविषादौ ॥ ५० ॥

दुकूलैः कौसुम्भैरतिललितमाञ्जिष्ठसलिला-
रुणैः सूक्ष्मैर्नीलैरपि वसनकृत्कौशलयुतैः ॥ १८७ ॥

सितैरिति । विनिर्मैराश्चर्यजनकैः ॥

पलाशाभैर्नानाविधकिसलयाकारविजय-
प्रगल्भैः सत्सूचीरचितखगपुष्पादिरचनैः ।
समाच्छन्नानन्तैरपि विविधवासोविरचिता
तदा पाञ्चालीव ध्रुवमजनि पाञ्चालतनया ॥ १८८ ॥

पलाशाभैरिति । हरिद्वर्णैरित्यर्थः । 'पालाशो हरितो हरित्' इत्यमरः । किसलयानां नवपल्लवानां य आकारस्तज्जयप्रगल्भैः । सन्ति समीचीनानि यानि सूचीरचितानि खगानां शुकमयूरादीनां पुष्पाणां च विविधानां रचनानि 'कसीदा' इति भाषायां प्रसिद्धानि तानि येषु तैर्वसनैराच्छन्ना विविधवासोभिर्विरचिता पाञ्चाली कृत्रिमपुत्रिकेव । 'पाञ्चालिका पुत्रिका स्यात्' इत्यमरः । पाञ्चालो द्रुपदस्तस्य तनया द्रौपदी ॥

अथ तदानीं दुःशासनावस्थामाह—

अथाकर्षन्नस्या वसनमधिसंसद्धृदि वह-
न्नभिप्रायं दुष्टं शकुनिसहजादित्यजवशः ।
सभास्थैः साश्चर्यैः स्तिमितनयनैः पाण्डुतनयै-
र्नृपैरन्यैर्दृष्टः शिथिलितभुजो नान्तमगमत् ॥ १८९ ॥

अथाकर्षन्निति । संसदीत्यधिसंसत् । सहजो दुर्योधनः । अन्तं वस्त्राणां समाप्तिम् ॥

भ्रमन्नेत्रस्तन्द्राकुलितविकलाङ्गोऽतिविवशः
समुद्भूतस्वेदोऽनधिगतनिजाभीप्सितलवः ।
सदा मानी दुःशासन इति स दुर्योधनहिता-
भिलाषी पापात्मा न्यपतदधमस्तत्र सदसि ॥ १९० ॥

भ्रमन्नेत्र इति । तन्द्रा आलस्यं तया आकुलितानि विकलानि विह्वलान्यङ्गानि यस्य सः ॥

पाण्डवैस्तु तदानीं तत्प्रभावो ज्ञात इत्याह—

विना दीनोद्धारं भवजलधितारं व्रजवधू-
हृदो हारं रूपद्रविणजितमारं नरवरम् ।

त्वद्भजनं विना कथं मे संसारतरणं भविष्यतीति शोचनाह—

अये संसाराब्धौ महति पतितोऽघौघनिचित
कलत्रापत्यस्वप्रणयविवशः सत्यरहितः ।
सदा लोभक्रोधस्मरपरवशो भक्तिरहितः
प्रभो संसाराब्धिं कथमिव तरिष्यामि भगवन् ॥ १९६ ॥

अये इति । अघौघेति । 'कलुषं वृजिनैनोघम्' इत्यमरः ॥

निःसाधनस्य मे करुणाकूपारेण भवतैवोद्धारः कर्तव्य इत्याह—

मदुद्धारे हेतून्यदि मृगयसे हन्त कठिनो
विधिः पापात्माहं विषयविवशो भक्तिरहितः ।
दयालुश्चेत्सत्यं यदि भवसि निःसाधनमपि
प्रभो दीनं मामुद्धर करुणया दुःखजलधेः ॥ १९७ ॥

मदुद्धारे इति । विधिः प्रकारः कठिनः । साधनहीनत्वान्ममेत्यर्थः ॥

सांप्रतं त्वच्चरितामृतश्रवणेनैव संसारतरणम्, नान्योपाय इत्याह—

तिरोधाय स्वीयं त्रिभुवनमनोहारि ललितं
स्वरूपं यद्ध्यानाद्भवति कृतकृत्यो जन इह ।
कथं मुच्येतासौ पुनरिति विचिन्त्य स्वचरिता-
मृताब्धिं यस्तेने स वसतु मदीये हृदि हरिः ॥ १९८ ॥

तिरोधायेति । स्पष्टम् ॥

स कोऽपि श्रीगोपीजनहृदयहारी प्रतिदिनं
सदा ध्येयो नान्यः प्लव इह भवाम्भोधितरणे ।
यदीयं नानेदं जगदयमिदादीक्षितमहो
स्मरन्भक्तः प्रेमामृतरसनिमग्नो विजयते ॥ १९९ ॥

स कोऽपीति । स्पष्टम् ॥

अत्र ग्रन्थे गुणालंकाररसायनाभावेऽपि भक्तानां रुचिर्भगवद्गुणवर्णनात्तथान्या सहृदयानां भविष्यत्येवेत्याह—

न संदर्भे प्रौढिर्न च गुणसमूहो न कविता-
परीपाकः कश्चित्पदलघुघटनाप्यत्र न तथा ।

तथापि श्रीकान्तप्रगुणकथनेनात्र सुधियां
भवेच्चित्तासक्तिर्यदि फलवती स्यात्कृतिरियम् ॥ २०० ॥

न संदर्भ इति । स्पष्टम् ॥

भगवत्पराङ्मुखैर्नगरिनामृतश्रवणकुतूहलिभिरनादरणीयमेवेति प्रार्थयते—

यदि श्रीमन्नन्दात्मजचरणराजीवमधुनः
समास्वादासक्तो भवति भवतां चित्तमधुपः ।
कथायां वा तुच्छीकृतसुरसुधायां मधुरिपो-
र्मनोदूतं काव्यं शृणुत सरसं भक्तिरसिकाः ॥ २०१ ॥

यदीति । स्पष्टम् ॥

भङ्ग्यन्तरेण काव्योत्पत्तिमाह—

स्थिताद्वृन्दारण्ये तरणितनयातीरलहरी-
परीरम्भादम्भःप्रपतयुजि वंशीवटतले ।
सकान्ताच्छ्रीकान्तादधिगतवती सङ्गमनघा
मतिर्मे प्रासूत ध्रुवमिह मनोदूततनयम् ॥ २०२ ॥

स्थितादिति । स्पष्टम् ॥

वेदेन्दुवसुशीतांशु(१८१४) मितेऽब्दे मार्गशीर्षके ।
सिताष्टम्यामिदं काव्यमर्पितं हरिपादयोः ॥

नराणां धौरेयः सकलविदुषां शेखरमणि-
र्वदान्यानामग्रेसर इह महाभाग्यसुभगः ।
कलानां सर्वासां सदनमतिसौजन्यललितो
गुणानामागारो जयति हरिदत्तः प्रभुरसौ ॥

तदीयायां निष्कारणशुभदयायां परिणम-
त्प्रकृष्टोदर्कायां जगति विदितः पात्रमिह यः ।
ततो योगक्षेमावधिगतवतस्तस्य च कवेः
कृतिर्विद्वद्वन्द्यान्सुखयतु दयालुन्मयि जडे ॥

इति श्रीमत्तैलङ्गान्वयश्रीभूधरभट्टात्मजश्रीरामकृष्णतनयपञ्चनदान्वयव्रजनाथ-
विरचितं **मनोदूताभिधं** सहृदयहृदयाह्लादनापरनामधेयं काव्यं स्वकृत-
मञ्जुभाषिण्या टीकया समेतं समाप्तम् ।

गोस्वामिजनार्दनभट्टप्रणीतं

वैराग्यशतकम् ।

कालिन्दीकलकूलकाननकृतक्रीडाकलापोल्लस-
द्गोगोपालकबालकैः प्रतिदिशं सानन्दमावेष्टितम् ।
वंशीनादवशीकृतव्रजवधूस्वान्तं सदाह्लादकं
सद्भक्त्या समुपास्महे वयमघध्वंसैकधीरं महः ॥ १ ॥

मोहं मुञ्च लुनीहि लोभलतिकां कामं च वामं त्यज
प्रेमाबन्धमपाकुरु प्रविततं प्रौढासु नारीषु च ।
संसारार्णवमग्नभक्तनिवहोद्धारक्षमं सादरं
देव नूतनवारिवाहरुचिरं चेतः समाराधय ॥ २ ॥

एता कानपि मण्डयन्ति पुरुषान्नानाविधैर्भूषणै-
रेताः कानपि वञ्चयन्ति च जनान्मिथ्यावचोभिः पुनः ।
एता वै रमयन्ति कानपि वरान्भावैर्मनोजोत्कटैः
स्वान्त भ्रान्त करोषि किं बत मुधा नारीषु हार्दं हि तत् ॥ ३ ॥

पुत्रो मित्रं कलत्रं वसु च वसुमती वेश्म वासश्च वीति-
र्नागो रत्नं रथौघः परिजननिवहो नैव यास्यत्यनु त्वाम् ।
तस्मादस्माकमेतन्मतममृतसमं सावधानः शृणु त्वं
सेवामेकां विधेहि प्रणतजनभयध्वंसधीरां मुरारेः ॥ ४ ॥

वित्ताशया नृपतयः परिषेवितास्ते
वित्ताशयैव खलु पर्यटिता धरेयम् ।
लब्धं मयाल्पमपि नैव धनं क्वचिद्धे
तृष्णेऽधुनापि कुटिले किल मां विमुञ्च ॥ ५ ॥

धरणी सकलावगाहिता धनलुब्धेन मयातिदुर्गमा ।
न धनं खलु लब्धमल्पकं ननु तृष्णा न तथापि गच्छति ॥ ६ ॥

पुत्रे सर्वगुणान्विते रतिकलासौन्दर्यशीलादिकै-
र्युक्तायां तु गुणैर्हि योषिति तथा वित्ते च नानाविधे ।

[illegible] नुः [illegible] भवति नै [illegible] ।
[illegible] तु [illegible] ॥ ७ ॥
[illegible]
[illegible] पुनः ।
[illegible]
[illegible] तु [illegible] ॥ ८ ॥
पुत्र· पाति न पाति न [illegible] न पात्युत्कटं
तुष्टिः पाति न पाति नैव कविता नो पाति वित्तावृतम् ।
मानं नै परलोकमार्गगमने दीनं जनं केवलो
धर्म· पाति ततस्तु धर्मकरणात्तन्वन्महीमण्डले ॥ ९ ॥
तटे भागीरथ्याः कुशरचितसत्पीठसुभगे
स्थितः स्नातः शुद्धो धृतविमलवस्त्रोऽमलमति· ।
नरो नाम नामं स्मरति नवशीतांशुशकलो-
ल्लसन्मौलेर्वामा स तु भवति धन्य· क्षितितले ॥ १० ॥
यः सर्वत्र दयान्वितो भवति य· सर्वत्र वै सत्यवा-
न्यः सर्वत्र कृतक्षमो भवति यः सर्वत्र स स्नेहदृक् ।
य· सर्वत्र सुरासुरार्चितपदद्वन्द्वाम्बुजामम्बिकां
नित्यं संस्मरति क्षितौ स विबुधैर्योगीश्वर· कथ्यते ॥ ११ ॥
बाल्यं गतं सकलमर्भकलीलयैव
तारुण्यमप्यहह सत्तरुणीविलासैः ।
वृद्धत्वमस्ति नर सम्प्रति सार्थकं त-
द्गङ्गातरङ्गसवनैः सफलं विधेहि ॥ १२ ॥
किं दानेन मुहुः कृतेन कृतया किं वा हरेः पूजया
किं वा धूर्ततया कृतैरनियमैर्नित्योपवासव्रतैः ।
किं यज्ञैर्बहुदक्षिणैरपि कृतैः श्रद्धाविहीनैः पुनः
स्वान्तं चेच्छुचि नास्ति पूरुष तदा किं तैर्वृथाडम्बरैः ॥ १३ ॥

कृतोर्ध्वपुण्ड्रो धृतशङ्खचक्रो वृन्दाक्षकैः कल्पितगात्रभूषः ।
करोति रामेति मुहुः प्रजल्पन्नरोऽतिधन्यः सफलं स्वजन्म ॥१४॥

सामर्थ्यं न तनौ मनागपि चलापाङ्गाङ्गनासंगमं
कर्तुं हन्त मयास्ति नेत्रपटुता सर्वापि नाशं गता ।
सर्वे प्राणसमा गताश्च सुहृदो दुर्दैवदग्धं मनो
नैवाद्यापि तथापि वाञ्छति जडं देहक्षयं मामकम् ॥१५॥

सन्ति क्षीणधनाः क्षितौ क्षितिभुजो दानाक्षमाः स्वामिनो
दुष्प्रापो हि वसुंधरातलगतः कष्टैर्महद्भिर्निधिः ।
द्रव्याधीनमहो सुखं न तु धनं कुत्रापि हा लभ्यते
तस्मान्मानस सांप्रतं समुचिता भक्ति मुरारेः कुरु ॥ १६ ॥

तृणानि पशवः समे खलु वने सुख भुञ्जते
पिबन्ति च विलेशयाः किल सदागति सादरम् ।
न जीवति नरो वरो नियतमन्नमेकं विना
तदन्नमिह लभ्यते जगति कष्टपुञ्जैः परैः ॥ १७ ॥

याभ्या नो हरिपूजनं खलु कृतं ताभ्या कराभ्यां नु किं
नो वै येन विधीयते हरिनतिः किं तेन मूर्ध्ना किल ।
किं वा तेन मुखेन येन सुखदा विष्णोः कथा नोदिता
मन्ये धन्यतमं तदन्नमिह यत्कृष्णार्पणार्हं भुवि ॥ १८ ॥

यः स्त्रीणां न करोति भोगमथवा नो ब्रह्मचर्यं दृढं
नो भुङ्क्ते विविधप्रकारमशनं नो वा फलं भूरुहाम् ।
नो वस्त्रं हि बिभर्ति नेत्रसुखदं नैव तु चर्माम्बरा
तं दृष्ट्वा खलु भोगयोगविकलं स्वान्तं भृशं दूयते ॥ १९ ॥

जिता दुर्दैर्दुर्दोर्दुरतरविपक्षप्रतिभटा
जिता लोके लोका शुभतरगुणैर्धैर्य गुणिनः ।
कृतानन्त संकल्पाभिनवफलानिश्च [illegible]
[illegible] तद यत्न न फल्गे ॥ २० ॥

मानापमानसुराद्धु रविवियोगयोग-
सम्पत्तिनिम्नगायुगलेषु समानबुद्धिः ।
मोहाम्बुपूरकलुषं न स एव नूनं
संसारवारिनिधिपारमुदारमेति ॥ २८ ॥

पक्वानि सन्ति विपिनेषु फलानि तानि
शीतानि निर्झरनदादिषु पुष्कराणि ।
ज्ञेयो भृशं जडतरः स तु यः प्रभूणां
सेवां करोति हि धनार्थमनेककष्टैः ॥ २९ ॥

न धनं न सुतो न सुन्दरी न गृहं नोपवन न बान्धवाः ।
न ममास्ति हि किंचिदुच्चकैरिति यो वेत्ति न मोहमर्हति ॥ ३० ॥

रूपं सर्वमपाकरोत्यपनयत्युच्चैर्बलं देहजं
ज्योतिर्नाशयति स्फुटं नयनयोः क्षामां करोति क्षुधाम् ।
अङ्गानामपि तानव वितनुते व्याहन्ति शौर्यादिकं
लोकाय प्रददाति हन्त नियतं किं किं न कष्टं जरा ॥ ३१ ॥

भवति कलहो येनान्योन्यं द्वयोरनुरक्तयोः
प्रसरति पुनर्येनाकीर्तिर्महीवलयेऽखिले ।
भुवनविदितं पुण्यं स्तोकं नयेन हि जायते
मनुज नियतं तं वै लोभं परित्यज दूरतः ॥ ३२ ॥

क्रोधेनैव कृताजयः खलु मृतास्ते कौरवाः पाण्डवाः
क्रोधेनैव सती जुहाव मखजे कुण्डे स्वकीयां तनुम् ।
क्रोधेनैव समं गतं यदुकुलं मैरेयपानाकुलं
क्रोधो बोधरिपुर्विधातुमुचितस्तस्मान्न विज्ञैर्नरैः ॥ ३३ ॥

सन्ति त्वद्धाम्नि ते ते जवजितपवनाश्चारुवर्णास्तुरंगा-
स्ते ते दानाम्बुधारामलिनतरकराः प्रोन्नता दन्तिनश्च ।

१ 'मैरेय धातकीपुष्पगुडधानाम्बुसहितम्' इति माधवः.

रत्नस्वर्णादिकानां नरवर निवहा भान्ति ते ते च नूनं
मद्देहे निस्पृहत्वं भवति हि सकलं येन तत्पांशुकल्पम् ॥ ३४ ॥

किं कुर्वन्ति फलाशनं न विहगाः किं नो तवो (?) भुञ्जते
दध्यादीन्यनिलं पिबन्ति किमु नो सर्पा विषेणोद्धुराः ।
स्यादेवं यदि वै व्रती व्रतवरान्ते सुन्दरा निश्चितं
तस्माद्यः सुकृती स याति सुखदं लोकं हरेर्ज्ञानवान् ॥ ३५ ॥

मा भक्ष्यचिन्तां कुरु भक्ष्यदाता स एव येनास्ति कृतं हि जन्म ।
तं देवमाराधय पूरुष त्वं न स्याद्यदाराधनतस्तु जन्म ॥ ३६ ॥

गमयसि समयं किमेवमेतैर्बत विषयैः क्षणभङ्गुरैः समस्तैः ।
अनुपमसुखदं तमेव देवं हृदय भजासि नवेन्दुखण्डचूडम् ॥ ३७ ॥

पिबति सलिलं गाङ्गं भुङ्क्ते सुधाकरनिर्मलं
बिसमथ तनुं वस्ते नव्यैर्धराभववल्कलैः ।
भ्रमति हरिणैः सार्धं स्वैरं घने विपिने हि यः
स तु नरवरो देहान्ते तैः सुरैः सह मोदते ॥ ३८ ॥

न दातुं यः शक्तः कलुषहरदानानि नियतं
न वा कर्तुं नाकप्रदमखविधानं बहुविधम् ।
स हीनः सर्वस्मैरहह खलु सांसारिकसुखै-
र्नरो दिष्टं व्यर्थं गमयति विनैकां हरिनुतिम् ॥ ३९ ॥

पुत्रमित्रवसुबन्धुपुरंध्रीग्रामधामरहिताः किल लोकाः ।
हन्त तेऽपि न भवन्ति विरक्तास्तेन मे भवति चेतसि चित्रम् ॥४०॥

चपलाचपलं हि जीवितं विषयाः सन्ति मर्मे विषोत्कटाः ।
जडबुद्धिरसौ तथाप्यहो न जनो मुञ्चति तान्मनागपि ॥ ४१ ॥

हन्तुं केचन सन्ति मत्तकरिणां वृन्दं समर्थाः क्षितौ
सिंहं केचन कुम्भिकुम्भनिवहप्रध्वंसधीरं पुनः ।
शूराः केचन वज्रसारकठिनैः शस्त्रैर्युतं वैरिणं
कन्दर्पोद्धतदर्पदारणविधौ वीरा नरा दुर्लभाः ॥ ४२ ॥

भग्ने वह्निरामाराणि कुरुते मज्जोगणेणीदृशां
यद्यानानि करानि यानि तुरगैर्मत्तैर्गजेन्द्रैश्च सन् ।
तत्ते प्राक्तनपुण्यकर्मफलिन भूयन्तदेवान्तर
स्तान्तं स्यात्पुनरन्यजन्मनि सुरं येनैव नानाविधम् ॥ ४३ ॥
शेते सम्प्रति भोजनं प्रकुरुते नारीजने तिष्ठति
क्षोणीशः समयोऽस्ति नैव नृपति त्वं रे कथं द्रक्ष्यसि ।
यत्रैव कथयन्ति दुष्टमतयो दौवारिकास्तत्र य-
द्गच्छन्त्येव जडा जनाश्च नियतं तल्लोभविस्फूर्जितम् ॥ ४४ ॥
भूपास्ते रणकर्कशा युवतयः सौन्दर्यसीमाश्च ताः
सद्विद्यास्त्रवशीकृताखिलबुधस्वान्ताश्च ते पण्डिताः ।
अन्ये चैव नटा विटाश्च कवयः सद्गायना नर्तका-
स्ते याता यदपाङ्गपातचकिताः कालाय तस्मै नमः ॥ ४५ ॥
इन्द्रस्त्वं नृप सुन्दरी तव शची पुत्रो जयन्तोपमो
गेहं भाति च वैजयन्तसदृशं नागोऽभ्रमोर्वल्लभः ।
इत्थं बोधकरैरसत्यवचनैः स्वैरं स्तुत स्वं हरि
वेत्ति प्रस्फुटविक्रम स महिमा ज्ञेयो हरेर्मायिनः ॥ ४६ ॥
सद्विद्या सुकृतार्जितं वसु गुणग्रामाभिराम सुतो
भार्या यौवनरूपशीलरुचिरा सेवापरा सेवकाः ।
मित्रं निष्कपट नृपो गुणगणग्राही च दाता पुन-
र्नैतत्सर्वमवाप्यते हि मनुजैर्विष्णोः प्रसादं विना ॥ ४७ ॥
अचला कमला हि कस्य कस्य क्षितिपालः किल मित्रमस्ति लोके ।
इह वश्यतमा च कस्य वेश्या स्थिरमप्यस्ति च कस्य देहमत्र ॥ ४८ ॥
भोजनेन च धनेन सुदीर्घ जीवनेन तरुणीनिवहेन ।
जायते न मनसः परिपूर्तिस्तोष एव खलु तत्र विधेयः ॥ ४९ ॥
यस्य भालफलके यदलेखि ब्रह्मणा खलु सुखासुखयोश्च ।
तस्य तद्भवति तत्र न युक्तौ कर्तुमेव नर हर्षविषादौ ॥ ५० ॥

दारिद्र्य विबुधजनेषु वीक्ष्य लक्ष्मीमक्षीणामबुधगणेषु निन्दितेषु ।
इत्थं तत्कलियुगकौतुकं नितान्तं हा बाधा मम हृदि जायतेऽतिगुर्वी ॥५८॥

सन्ति क्षोणीतलेऽस्मिन्निजजठरदरीपूरणेऽतिप्रवीणाः
कर्तुं स्वाभीष्टमेकं कृतविविधतरप्रोद्यमोद्यास्त्वनेके ।
ये वै कुर्वन्ति पूर्णां परजठरदरीं ये पराभीष्टवार्ता
ते तु त्रैलोक्यवन्द्या भुवमवनितले दुर्लभा सन्ति लोकाः ॥ ५९ ॥

दैवाद्यथा यस्य तु मृत्युरस्ति तथैव नूनं म्रियते स कालः ।
हन्तु न शक्यस्तु निजेच्छया वै मत्तेन सूक्ष्मो मशको गजेन ॥ ६० ॥

पुष्पाशुगः कुसुमचापधरो विदेह-
श्चन्द्रावलाजनवसन्तसहायमात्रः ।
भस्मीकृतोऽपि हरनेत्रहुताशनेन
कामं कदर्थयति हन्त तथापि लोकम् ॥ ६१ ॥

पल्यङ्को विगतः स सम्प्रति धरा प्राप्ता हि पल्यङ्कतां
तन्नष्टं रुचिरोपधानमधुना जाता भुजा तत्पदे ।
तूली साप्यतुला किलाप विलयं दर्भावली तूलिका
जाताग्रे वत किं करिष्यति विधिर्नाहं तु जाने ह तत् ॥ ६२ ॥

धत्ते मौनमनर्गलं किल पिता लुब्धो यदर्थं पुन-
र्माता स्नेहभरं विमुञ्चति कलिं भ्राता करोति स्फुटम् ।
सर्वे बन्धुजना यदर्थमशुभं वाञ्छन्ति नानाविधं
भ्राष्ट्रे गच्छतु वह्निभारकलिते दुःखालयं तद्वसु ॥ ६३ ॥

कुर्यामहं दृढतरं भुवनाधिपत्यं
दद्यां च दानमखिलागतयाचकेभ्यः ।
हन्यां रिपूनिति नरास्ति तवाशयस्तु
को वेद किं मनसि तिष्ठति विश्वभर्तुः ॥ ६४ ॥

स मित्रं स भ्राता स च विमलबन्धुः स च पिता
स सूनुश्चैवास्ते स च विमलकीर्तिः परिवृढः ।

कायं मत्वा नश्वरं चञ्चलाभं चायुर्बुद्ध्वा भङ्गुरान्सर्वभोगान् ।
पारं गन्तुं विश्वसिन्धोर्विदग्धा योगाभ्यासे साधुबुद्धिं विदध्वम् ॥ ७३ ॥

निगमागमधर्मशास्त्रमार्गाः सकलाः सन्ति परस्परं विरुद्धाः ।
अत एव मतेः क्वचिन्न दार्ढ्यं भवति नृणामविवेकिनामिह ॥ ७४ ॥

काश्यां तिष्ठ सखे सुपर्वनिवहैर्नित्यं नुताया भज
श्रीकण्ठं निजभक्तरक्षणविधौ दक्षं दयावारिधिम् ।
गाङ्गे वारिणि पापहारिणि कुरु स्नानं स्मर श्रीपतिं
त्वं कष्टेन विनैव मोक्षपदवीं प्राणात्यये प्राप्स्यसि ॥ ७५ ॥

विरमत बुधवर्याः सगमादङ्गनाना
कुरुत कलुषवृन्दध्वंसनोग्रं हि धर्मम् ।
न खलु निरयमग्नानुद्धरिष्यत्यजस्रं
कुवलयदलनेत्रा कौतुकं हन्त युष्मान् ॥ ७६ ॥

पापिष्ठाः सन्ति धान्यद्रविणसुतसुताबन्धुवर्गादियुक्ता
दुःखैरुग्रैरनेकैर्विदलितहृदया सन्ति धन्याश्च सर्वे ।
दृष्ट्वैतद्वैपरीत्यं कलुषसुकृतयोः शश्वदाश्चर्यभृत
जानेऽहं वै निदानं कलियुगमपरं तत्र नो वेद्मि नूनम् ॥ ७७ ॥

लोभग्राहविमोहमीनकठिनक्रोधस्फुरद्वाडव-
क्रूरानङ्गकुलीरमत्सरजलैः पूर्णः समन्ताद्भृशम् ।
न ज्ञानाग्निममन्दरेण हृदयाम्भोधिर्हि मन्थ्यते
यावत्तावदियं न मुक्तिकमला येनाप्यहो लभ्यते ॥ ७८ ॥

दया दानं सत्यं परधनपरस्त्रीविमुखता
क्षमा श्रद्धा देवद्विजगुरुजने भक्तिरतुला ।
असौ [illegible]
गणोऽयं [illegible] ॥ [illegible]

[illegible] प्रियतमा [illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ [illegible]

ग्रामारामकलत्रपुत्रममता त्यक्ता च दूरीकृता-
स्ते मत्ता करिणो विचित्रवपुषस्ते ते मया वाजिनः ।
जीर्णायाचितलब्धनीरसतरेणान्नेन संप्रत्यहं
प्राणांल्लक्ष्मि बिभर्मि दीर्घतपसे मां मुञ्च मुञ्चाधुना ॥ ८१ ॥

आरामैः सदनैर्हयैर्गजवरैर्गानैः परिक्रीडनै-
र्वाद्यैर्यौवनगर्वमञ्जुलतरैर्वृन्दैश्च वामभ्रुवाम् ।
मुक्तिः स्याद्यदि तद्विहाय सकलं चैतत्प्रवीणा नराः
कर्तुं हन्त तपस्तु मुक्तिसुखदं कस्मादरण्यं गताः ॥ ८२ ॥

शिशिरकिरणो भानुर्वायुर्मही गिरयो नगाः
सलिलमनलो यच्चैवान्यच्चराचरमस्ति वै ।
तदखिलमिदं भस्मप्रायं भृशं प्रलयानले
भवति मनुज स्थास्यत्येतत्कथं तव वै वपुः ॥ ८३ ॥

निजमतिसमा विद्याधीता कृतं द्रविणार्जनं
प्रबलरिपवस्ते ते सर्वे जिता विविधोद्यमैः ।
तदपि च कृतं कर्तव्यं यद्बभूव धरातले
सरलमनसा सम्प्रत्येका स्मरामि गिरीन्द्रजाम् ॥ ८४ ॥

भक्तिर्देवे स्मरारौ विजनघनवने चास्ति नित्यं निवासो
नाशं सर्वे गतास्ते मनसि मनसिजस्योत्कटा वै विकाराः ।
लब्धं पातुं पवित्रं जलममरसरित्सम्भवं कन्दभक्ष्यं
वैराग्यं जातमुच्चैर्मम जगति पुनर्नान्यदस्त्यर्थनीयम् ॥ ८५ ॥

पातालं यासि चित्त भ्रमसि च गगनं तन्निरालम्बमेकं
नानारण्यं च नित्यं व्रजसि विशसि रे गह्वरं भूधरस्य ।
व्यर्थं कालं त्वमेव गमयसि सकलं निर्विवेकेन नूनं
मोक्षं दमाम्भूफलं वै कलयसि न कथं तत्परब्रह्म दिव्यम् ॥ ८६ ॥

न सुतं न सुन्दरीं न च वाञ्छामि गृहादिकं सुखम् ।
नीरदनीलविग्रहं किल भक्तिं तु विहाय केशवे ॥ ८७ ॥

कृष्णं केचन न स्मरन्ति नितरां दारिद्र्यदुःखातुरा-
स्तं यत्केचन न स्तुवन्ति विविधै रोगैर्भृश व्याकुलाः ।
तं नो केचन लोभलीनमनसः सम्यग्भजन्ते ततो
छिन्ना एव तदङ्घ्रिपूजनरता मुक्तिं लभन्ते जनाः ॥ ८८ ॥

क्वचित्कन्या जाता क्वचिदपि च पुत्रः समभव-
त्क्वचिद्दिव्यं गानं क्वचिदपि विधानं मृतनृणाम् ।
क्वचिद्धास्यं रोदः क्वचिदपि भवत्यत्र भुवने
भृशं मूढस्तत्त्व तदपि न हि जानाति मनुजः ॥ ८९ ॥

अस्मिन्भूवलये जनस्य महिमा भाग्येन संजायते
नो तत्रास्ति हि कारणं प्रयतता नैवाथ कश्चिद्गुणः ।
काकायाशुचिभोजिने हि वितरत्युच्चैस्तु लोको बलिं
मुक्ताहारपरायणाय शुचये नो हन्त हंसाय यत् ॥ ९० ॥

लुब्धः कश्चित्तु विश्वं धनमयमखिलं मन्यते कश्चिदुग्रै.
स्मारैः सर्वैर्विकारैर्विलुलितहृदयो वेत्ति नारीमयं च ।
त्यक्त्वाशेषप्रपञ्चं कलिकलुषभरत्रस्तचित्तोऽहमेको
मोक्षाकाङ्क्षी समग्रं किल भुवनतलं ब्रह्मरूपं हि जाने ॥ ९१ ॥

विरस परिणाम एव लक्ष्म्यास्त्वमवाप्य क्षणभङ्गुरं सहायम् ।
कुरु मानव मा मुधा हि गर्वं वद लक्ष्मीः किल कस्य चास्ति वश्या॥९२॥

इह जगति जनस्य कस्य चित्ते न वसति सौख्यविधानमुख्यवार्ता ।
खलु भवति तदेव तस्य सर्वं भुवनपतिस्तु यदीश्वरः करोति ॥ ९३ ॥

निर्मूल सकलं जगज्जडमते जानीहि कूलं कलं
गङ्गाया भज वल्कलं क्षितिरुहो दिव्यं दुकूलं कुरु ।
मूलं काननजं च भुङ्क्ष्व मधुरं संसारमूलं मुदा
देवं नीरदनीलविग्रहधरं नित्यं समाराधय ॥ ९४ ॥

ब्रह्मा भेजे मदनविकलः कन्यका तां निजां वै
सीता लङ्कामनयदतुलां रावणो रामजायाम् ।

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ७ ॥

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ८ ॥

[illegible]
[illegible] ।
तद्वीरसिंहनृपतेर्गुणोपमानं
नि[illegible] बभूव सुग[illegible] [illegible] निशायाम् ॥ ९ ॥

इत्थं नृ[illegible]नृपवीरनरेशनित्ये
नित्यं चकार कविराजपदानि कन्या ।
तातस्त्वदीयगुणगौरवगाढचित्त-
श्चिन्तां चकार सुतरां गुणिनं ददर्श ॥ १० ॥

श्रीराजहंसनमितेन पुरोहितेन
राज्ञे निवेद्य विजिताखिलतत्कथेन ।
काश्मीरकः कविरसौ गुणिनं दिदृक्षु-
स्त्वामागत क्षितिप बिह्लणनामधेयः ॥ ११ ॥

मुक्तेन्दुकुन्दकुसुमस्फटिकावदाता
सर्वामरेन्द्रभुजगेन्द्रनरेन्द्रवन्द्या ।
मन्त्रार्थतन्त्रजननी जननी श्रुतीनां
श्रीशारदास्ति विषय तत आगतोऽयम् ॥ १२ ॥

कृत्वा नतिं विषयपूर्वमथाशिषं तां
जग्राह वीरनृपतिः कविराजतोऽपि ।

मायाप्रपञ्चजगदर्णवभीतभीतः
सिद्धोपदेशमिव धर्मपरश्च लोकः ॥ १३ ॥

पृष्ट्वा समस्तकुशलं कुलदेवताया
आदिष्टवान्निजपुरोहितमस्य तृप्त्यै ।
यद्रोचते सुकवये पुरतः प्रभूतं
भोज्याम्बरादि विततार यथोपदिष्टम् ॥ १४ ॥

तस्मै विहस्य कविराजमथ क्षितीश-
प्रीत्या सुताध्ययनकारककोविदार्थी ।
दत्त्वा निकाममुदिताय मनोरथश्री-
श्रीवीरसिंहनृपतिर्मुदमाससाद ॥ १५ ॥

स्नानानुलेपनमनोरमभोजनानि
दिव्याम्बराणि बहुमानपुरःसराणि ।
काश्मीरकः कविवरोऽथ निशम्य रात्रौ
प्रातः पुरोहितयुतो नृपतिं ददर्श ॥ १६ ॥

सद्यः प्रबन्धविधिना गुरुणा कवित्वं
यद्रम्यपद्यरचनामधुना कवीन्द्रः ।
विद्यापगागहनवासपयोनिधित्वं
धीरं तुतोष स यथा न तथान्य एव ॥ १७ ॥

एवं विलोक्य लसितार्थपदं कवीन्द्र-
मामन्त्र्य तत्र तनया कवये निवेद्य ।
अध्यापय प्रमुदितो भगवन्निमां त्वं
कृत्वा प्रसादमथ चन्द्रकलामुवाच ॥ १८ ॥

उन्निद्रबुद्धिकुसुमः कविशेखरोऽयं
काश्मीरकः शशिकले कुरु पादपूजाम् ।
क्रीडां विहाय शुकसारिगता सखीनां
शास्त्रं गृहाण वचनं कविबिह्णस्य ॥ १९ ॥

---

१. 'यवचे प्रविश यवीरा इत्यपरपुस्तकस्य पाठ

शास्त्रोदितान्यनुदितानि च मोहनानि
पश्यन्नहर्निशमतीव निगूढचेताः ॥ २९ ॥
प्राह प्रियां स कविरेव मम प्रियेति
सा तं कविं कथयति स्म मम प्रियस्त्वम् ।
पृच्छाम्यहं यदि पुनः कथयोत्तरं मे
त्व चापि मे कथय नाथ कवीशमुख्य ॥ ३० ॥
अङ्गणं तदिदमुन्मदद्विपश्रेणिशोणितविहारिणो हरेः ।
उल्लसत्तरुणकेलिपल्लवां सल्लकीं त्यजति किं मतङ्गजः ॥ ३१ ॥
निरर्थकं जन्म गतं नलिन्या यया न दृष्टं तुहिनांशुबिम्बम् ।
उत्पत्तिरिन्दोरपि निष्फलैव दृष्टा प्रहृष्टा नलिनी न येन ॥ ३२ ॥
पूर्णेन्दुबिम्बसदृशं च नृपात्मजास्य-
मानम्य विद्रुमलतामिव चुम्बनाय ।
कामप्रियव्रतनिवेदनयाभिधाना-
मालिङ्गनं सपुलकं प्रथमं चकार ॥ ३३ ॥
नीवीनिबन्धनविधानविमोचनाय
नाभिप्रदेशनिहितः कविना प्रकोष्ठः ।
कन्दर्पमन्दिरनिधानहरः करोऽस्य
रुद्धः स तस्कर इव क्षितिराजपुत्र्या ॥ ३४ ॥
आलिङ्ग्य गाढमबलामुपनीय शय्या-
मारोप्य वक्षसि रदेन निपीड्य चोष्ठम् ।
सोऽङ्गुष्ठकेन चरणाग्रभवेन वस्त्र-
माकृष्य चाकुलतया सुरतं चकार ॥ ३५ ॥
चन्द्रानना सुरतकेलिगृहीतवस्त्रा
नेत्रे निरुध्य च करद्वितयेन तस्य ।
आरोप्य मञ्जुशयने पुरुषायमाना
सानन्दयत्कविवरं गुणसर्जनेन ॥ ३६ ॥

सुकोमला चन्द्रमुखी च बाला प्रियं वदन्ती मधुरा च वाणी ।
कृशोदरी गौरविशालनेत्रा ददातु मे शं किल जन्मजन्मनि ॥ ३७ ॥

पद्मानना चकितबालकुरङ्गनेत्रा
मत्तेभकुम्भयुगलस्तनभारनम्रा ।
काश्मीरकेण किल संपुटिताभिधेन
वोभुज्यते सररणे नरराजपुत्री ॥ ३८ ॥

चञ्चत्प्रवालरुचिरारुणदन्तवासा
दन्तप्रभाविजितहारकदम्बशोभा ।
संतुप्यते तदनु पीडितकेन नाम्ना
कान्तेन कान्तिकरणेन नरेन्द्रपुत्री ॥ ३९ ॥

चूतप्रवालकरपल्लवकेलिरम्या
वामाङ्गना सुगतिनिर्जितराजहंसी ।
पद्मासनाद्यकरणैश्च मनोविनोदा
संगम्यते सुकविना क्षितिपालपुत्री ॥ ४० ॥

उद्यन्मृगेन्द्रतनुमध्यरुपा पराङ्गी
सर्वाङ्गदत्तसुमना सुभगा सुशीला ।
सा सिद्धतामुपगता नरराजपुत्री
स्त्रीनैपुणं सुकविना यदि शिक्षितत्वात् ॥ ४१ ॥

दोलागतेन करणेन कवीश्वरस्य
सा रम्यते रतिकलाकुशला निशीथे ।
सौन्दर्यरूपगुणगौरवमत्र सर्वं
तस्मै समर्पितमहो गुरुदक्षिणार्थम् ॥ ४२ ॥

उन्निद्रचम्पकविशुद्धसुवर्णवर्णा
कर्णान्तगत्वरसरोरुहचारुनेत्रा ।
रेरम्यते सुरतनागरिकेण नाम्ना
श्रीविह्लणेन कविना नरपालपत्नी ॥ ४३ ॥

तद्धामसूचितमनङ्गरसप्रसाद-
चाटूक्तितत्क्षणवियोगसुदुःसहं च ।
प्रेम प्रवृद्धमितरेतरमप्रमेय
कामं तयोरतनुमेयतरं बभूव ॥ ४४ ॥

उत्तुङ्गपीवरघनस्तनमण्डनेन
बिम्बाधरेण रमणद्विजखण्डितेन ।
अङ्गेन कान्तपरिदत्तनखव्रणेन
शुद्धान्तरक्षिभिरलक्षि परोपभुक्ता ॥ ४५ ॥

आः कस्य सांप्रतमहो कुपितो विधाता
कृत्वेति ते हृदि ततः प्रणिपत्य भूपम् ।
देवाभयं शशिकला पुरुषोपभुक्ता
सत्याय ते स गुरुरीक्षित एव नूनम् ॥ ४६ ॥

रक्षाजनेन कविनामनिवेदितेन
भूपो बभूव किल दोलितचित्तवृत्तिः ।
किं सत्यमस्ति कथितं वितथं तु किंवा
जीवप्रिय द्वितयमेव कविः सुता मे ॥ ४७ ॥

विद्यानवप्रयतमन्मथचाटुवाक्यैः
कन्दर्पकेलिकुपितां नरराजपुत्रीम् ।
पुष्पेषुबाणमधुरीकृतमानसोऽयं
कामी प्रसादयति चन्द्रकलां यथेष्टम् ॥ ४८ ॥

यावत्प्रसादललितां नृप आहताङ्ग
त्वं कां प्रसादयसि दुष्टचरित्रभावैः ।
श्रुत्वेति लक्षचरितो नृप चौर्यगुह्यै
कामी दृशं निजकरेण ममर्द शीघ्रम् ॥ ४९ ॥

उत्थाय संमुखगतोऽक्षिशिरोवगुप्तं
तं प्राह धीरमनसा नृपतिः सचक्षुः ।

कान्तापि तापयति यः कुपितो जनोऽयं
येन प्रसादयति देव विचारयार्थम् ॥ ५० ॥

विर्त्ता प्रिया च वचनं कथितं निशम्य
वातोद्धतेव सहसा कदली चकम्प ।
तूष्णीचकार रममाणनिरीक्ष्यमाणां
ताम्बूलशोभितकरापि वराङ्गनाभिः ॥ ५१ ॥

श्रेयो वरं मयि न जीवितनाथ नाथ
त्वं किं परित्यजसि मामकृतापराधाम् ।
सूक्ष्मा च धर्मगतिरस्ति विचारय त्वं
जीवामि किं रमण ते विरहान्मुहूर्तम् ॥ ५२ ॥

सौदामिनी भवति किं जलदे प्रयाते
चास्तं गते शशिनि तिष्ठति चन्द्रिका किम् ।
हे जीवितेश रतिदायक कामराज
जीवामि न क्षणमदर्शनतस्तवाहम् ॥ ५३ ॥

बाले त्वमेव शरणं मरणेऽपि भूया-
न्मृत्युर्भविष्यति जनस्य च मादृशस्य ।
भूयाद्विपत्तिरिह राजसुतानिमित्ते
धर्मस्तदेति सुहृदं हृदयं चकार ॥ ५४ ॥

निर्वासनं स्वनगरात्खरपृष्ठयानं
नाशं करस्य वधबन्धनकं समस्तम् ।
अङ्गीचकार कुसुमेषुनिपीडिताङ्गः
काश्मीरको नृपसुतारमणानुगूढः ॥ ५५ ॥

---

१. एतत्पूर्वमिदं पाठोऽपरपुस्तकेऽधिक उपलभ्यते—
'कान्यं वचोऽरिति निशम्य निरीक्ष्य चक्षुर्यै विचार्य……परि प्रतीन. ।
श्रीभारतीविपदपातविलासलीला यान्ति जगाम स नृप क्षणमेव तदुस्तम् ॥
पुत्री नृपस्य नरनायनम प्रलम्ब प्रोवाच गद्गदवच. नृप …· तातम् ।
निद्राधिपो मम गुरुर्गुणवत्तु भाति त दोर्दिशु गुणवतामपि चित्तवृत्ति ॥
भूपे गतेऽप्य पततीन्दुकलां सुनीता कान्ते ममाद्य मदभा कुरुतं कुराम् ।
तत्पुरुष्यसीमनिरतापरि याति देशं न चार पान यदि यात्रि विना तदैव ॥'

त[illegible]निर्गमन[illegible]-
[illegible] न ।
[illegible]रेतर[illegible]
[illegible] तयोस्तनु[illegible] ॥ ४४ ॥

उत्तुङ्गपीनकठिनस्तनमण्डलेन
बिम्बाधरेण रमणद्विजखण्डितेन ।
अङ्गेन कान्तपरि[illegible]णेन
शुद्धान्तरक्षिभिरलक्षि परोपभुक्ता ॥ ४५ ॥

आः कस्य साम्प्रतमहो कुपितो विधाता
कृत्वेति ते हृदि ततः प्रणिपत्य भूपम् ।
देवाभयं शशिकला पुरुषोपभुक्ता
सत्याय ते स गुरुरीक्षित एव नूनम् ॥ ४६ ॥

रक्षाजनेन कविनामनिवेदितेन
भूपो बभूव किल दोलितचित्तवृत्तिः ।
किं सत्यमस्ति कथितं वितथं तु किंवा
जीवप्रियं द्वितयमेव कविः सुता मे ॥ ४७ ॥

विद्यानवप्रणयतमन्मथचाटुवाक्यैः
कन्दर्पकेलिकुपितां नरराजपुत्रीम् ।
पुष्पेषुबाणमधुरीकृतमानसोऽयं
कामी प्रसादयति चन्द्रकलां यथेष्टम् ॥ ४८ ॥

यावत्प्रसादललितां नृप आहृताङ्क
त्वं कां प्रसादयसि दुष्टचरित्रभावैः ।
श्रुत्वेति लक्षचरितो नृप चौर्यगुप्त्यै
कामी दृशं निजकरेण ममर्द शीघ्रम् ॥ ४९ ॥

उत्थाय संमुखगतोऽक्षिशिरोवगुप्तं
तं प्राह धीरमनसा नृपतिः सचक्षुः ।

कान्तापि तापयति यः कुपितो जनोऽयं
येन प्रसादयति देव विचारयार्थम् ॥ ५० ॥

वित्तां प्रिया च वचनं कथितं निशम्य
वातोद्धतेव सहसा कदली चकम्प ।
तूष्णींचकार रममाणनिरीक्ष्यमाणां
ताम्बूलशोभितकरापि वराङ्गनाभिः ॥ ५१ ॥

श्रेयो वरं मयि न जीवितनाथ नाथ
त्वं किं परित्यजसि मामकृतापराधाम् ।
सूक्ष्मा च धर्मगतिरस्ति विचारय त्वं
जीवामि किं रमण ते विरहान्मुहूर्तम् ॥ ५२ ॥

सौदामिनी भवति किं जलदे प्रयाते
चास्तं गते शशिनि तिष्ठति चन्द्रिका किम् ।
हे जीवितेश रतिदायक कामराज
जीवामि न क्षणमदर्शनतस्तवाहम् ॥ ५३ ॥

बाले त्वमेव शरणं मरणेऽपि भूया-
न्मृत्युर्भविष्यति जनस्य च मादृशस्य ।
भूयाद्विपत्तिरिह राजसुतानिमित्ते
धर्मस्तदेति सुहृदं हृदयं चकार ॥ ५४ ॥

निर्वासनं स्वनगरात्खरपृष्ठयानं
नाशं करस्य वधबन्धनकं समस्तम् ।
अङ्गीचकार कुसुमेषुनिपीडिताङ्गः
काश्मीरको नृपसुतारमणानुगूढः ॥ ५५ ॥

---

१ एतत्पूर्वमिमान्पाठोऽपरपुस्तकेऽधिक उपलभ्यते—
'काव्यं कवेरिति निशम्य निरीक्ष्य चक्षुरग्रे विचार्य······परि प्रतीत ।
गीनारतीविषयवासविलासलीला यान्ति जगाम स नृप क्षणये ततुरूम् ॥
पुत्री नृपस्य नरनाथनय प्रणम्य प्रोवाच गद्गदवचः स्पृ·· त्वरम् ।
विद्याधिपो मम गुरुर्गुणवत्तु भाति तं वीक्षितुं गुणवतामपि चित्तवृत्तिः ॥
नृपे गतेऽथ वदतीन्दुकलां सुशीला कान्ते ममाम्बुजदृशा कुरुते दुरन्तम् ।
तत्पुरुषदीपनिरतं यदि यामि देशं न स्तवान यदि याऊ पिता तथैव ॥'

खेदं न याति दधति स्वजने न लज्जां
ये स्त्रीरताः किल भवन्ति नरा विमूढाः।
सत्यां सतीं परममूर्तिमतीव गङ्गां
वामाङ्ग एव वहति त्वशिवः शिवोऽपि ॥ ५६ ॥
अङ्गी विधाय स शिवं च शिवेतरं च
काश्मीरकः शशिकलां रमते तथैव।
भूयः कविः कतिपयेषु दिनेषु दूती-
वक्रेण तेन गदितश्च पुरोहितेन ॥ ५७ ॥
अलमतिचपलत्वात्स्वप्नमायोपमत्वा-
त्परिणतिविरसत्वात्संगमेनाङ्गनायाः।
इति यदि शतकृत्वस्तत्त्वमालोकयाम-
स्तदपि न हरिणाक्षीं विस्मरत्यन्तरात्मा ॥ ५८ ॥
के वा न सन्ति भुवि वारिधरावतंसा
हंसावलीवलयिनो जलसंनिवेशाः।
किं चातकः फलमवेक्ष्य स वज्रधारां
पौरंदरीं कलयते नववारिधाराम् ॥ ५९ ॥
श्रुत्वा कवीन्द्रवचनं नृपपूज्यविप्रो
राजान्तिकं पुनरगाच्छ्रुतसर्ववृत्तः।
संप्राप्य भूपमितरेषु जनेष्वसत्सु
ह्यूचे मनोगतवचश्च पुरः पुरोधाः ॥ ६० ॥
श्रीवीरसिंह नृपवीर विपक्षवीर-
मत्तेभसिंह नरसिंह नरेन्द्रसिंह।
वैदेशिकः स्वकुललाञ्छनतां विधत्ते
तद्वीक्ष्य किं क्षमसि किं श्रुतमेव नास्ति ॥ ६१ ॥
वंशार्चितेन कथिते वचने नृवीरो
जज्वाल वह्निरिव वातविवृद्धवेगः।
आनीय तद्गृहसखीश्चरितं च पृष्ट्वा
ताभ्यः समस्तमपि भूपतिरग्रसाद ॥ ६२ ॥

ज्ञात्वा स्वयं सकलमर्थमनर्थमूलं
प्रोवाच रोषवशगः शुभमन्त्रिणस्तान् ।
चौरस्य किं भवति मन्त्रिभिरेवमुक्तं
शूलाधिरोहणमिति क्रियतां च तस्य ॥ ६३ ॥

भूपाज्ञया सपदि वर्षधरैर्विगाढं
तं नीयमानमुपलक्ष्य जनस्त्ववोचत् ।
चौरः किमेष सुकविः प्रभुरत्नहारी
लोकोक्तिरेवमभवन्नगरे समस्ते ॥ ६४ ॥

द्वारस्थितामथ निरीक्ष्य नरेन्द्रपुत्रीं
नेत्रच्छटां प्रदधतीं स उवाच कान्ताम् ।
बालेऽधुना सुरवधूरमणाय यामि
तन्नागमिष्यति पुनः कविबिह्लणस्त्वाम् ॥ ६५ ॥

नार्यो नरेन्द्रतनयागुरुवीक्षणार्थं
कुर्वन्त्यतीव गमने सविलासलीलाम् ।
काचित्करेण दधती परिधानवस्त्रं
काचिद्विमुञ्चति करादपि कञ्चुकीं च ॥ ६६ ॥

योषिन्निजोष्ठगतरक्तिमवीक्षणार्थ-
मादर्शमेव दधती स्वकरेण चान्या ।
काप्यञ्जनार्धगुफितां कबरीं करेण
पीनोन्नतस्तनतटे त्वरिता विधाय ॥ ६७ ॥

एकं विधाय जतुरङ्गविरञ्जितं च
पादं द्वितीयमपरा परिहाय यान्ती ।
आनञ्ज नेत्रमपरा न सुकज्जलेन
तद्दर्शने गतमना हि ययौ गवाक्षम् ॥ ६८ ॥

तद्दर्शनाय विविधा द्विजराजमल्ला
नानाविधाश्च विबुधा अपि बाहुजाश्च ।

वेश्याश्च सेवकजना नृपसेवकाश्चे-
त्यन्ये प्रदुद्रुरिति गोत्रिभिरेवमुक्त्वा ॥ ६९ ॥
ताम्बूलमेव दधती स्वकरेण कापि
हारावलीमधृत तत्र परा कृशाङ्गी ।
आलिङ्ग्य बाहुलतया ससखीं च कण्ठे
योषित्प्रगच्छति गवाक्षपथं सलीलम् ॥ ७० ॥
कामी स चापि नरराजनिदेशतस्तै-
र्वध्यावनीं प्रतिगुणैरभिनीयमानः ।
दृष्टो जनैः सकरुणं युवराङ्गनाभि-
रुक्तं तदा शिव शिवेति विमोचयैनम् ॥ ७१ ॥
वध्यावनीमथ निरोपितशूलरौद्रां
नीत्वा कविं तु वधकाः कथयांबभूवुः ।
स्नानं विधेहि परिचिन्तय देवमाद्य-
मन्ते मतिर्भवति या सुकवे गतिः सा ॥ ७२ ॥
संसारदुस्तरपयोनिधितारणाय
ध्यायन्ति यं विविधयोगरता मुनीन्द्राः ।
यः सर्वलोकहृदयाम्बुजकोशहंस-
स्तं सर्वगं स्मर सदैव विमुक्तिहेतुम् ॥ ७३ ॥
लोकोक्तिषु स्थितवतीषु जनेषु सत्सु
तामेव पश्यति पुरोऽपि च पृष्ठतोऽपि ।
चित्ते स्थितामथ नरेशसुतां विचिन्त्य
ह्यद्यापि तामिह हि वेद्मि न देवमाद्यम् ॥ ७४ ॥
अद्यापि तां कनकचम्पकदामगौरीं
फुल्लारविन्दवदनां नवरोमराजीम् ।

१. अस्माभिः प्राप्तेषु त्रिषु पुस्तकेषु एकस्मिन्पुस्तके 'इति बिल्हणकविविरचितं नव्य वलितं पूर्वचतुःसप्तत्यपरनामकं लघुकाव्यं समाप्तम्' इत्युपलभ्यते, प्राचीनयोरित-

सुप्तोत्थितां मदनविह्वलसालसाङ्गीं
विद्यां प्रमादगलितामिव चिन्तयामि ॥ ७५ ॥

अद्यापि तद्विकसिताम्बुजमध्यगौरं
गोरोचनातिलकपाण्डुरमध्यदेशम् ।
ईषन्मदालसविघूर्णितदृष्टिपातं
कान्तामुखं पथि मया सह गच्छतीं च ॥ ७६ ॥

अद्यापि तत्कनककुण्डलघृष्टगण्ड-
मास्यं स्मरामि विपरीतरताभियोगे ।
आन्दोलनश्रमजलस्फुटसान्द्रबिन्दु-
मुक्ताफलप्रकरविच्छुरितं प्रियायाः ॥ ७७ ॥

अद्यापि तां शशिमुखीं नवयौवनाढ्यां
पीनस्तनीं पुनरहं यदि गौरकान्तिम् ।
पश्यामि मन्मथशरासनपीडिताङ्गीं
गात्राणि सम्प्रति करोमि सुशीतलानि ॥ ७८ ॥

अद्यापि तन्मनसि संप्रति वर्तते मे
रात्रौ मयि क्षुतवति क्षितिपालपुत्र्या ।
जीवेति मङ्गलवचः परिहृत्य कोपा-
त्कर्णेकृतं कनकपद्मनालपन्त्या ॥ ७९ ॥

अद्यापि तां मकरकेतुशरातुराङ्गी-
मुत्तुङ्गपीवरपयोधरभारखिन्नाम् ।
सम्पीड्य बाहुयुगलेन पिबामि वक्त्रं
प्रोन्मत्तवन्मधुकरः कमलं यथेष्टम् ॥ ८० ॥

अद्यापि तां कुटिलकोमलकालकेशी-
मुन्निद्रतामरसपद्मविशालनेत्राम् ।
प्रोत्तुङ्गपीवरकठोरपयोधराढ्यां
ध्यायामि चेतसि यथैव गुरूपदेशम् ॥ ८१ ॥

अद्यापि तद्विकचकुन्दसमानदन्तं
तिर्यग्विवर्तितविलोलविलोचनान्तम् ।
तस्या मुखं मयि मनागपि विस्मरामि
चित्तात्कृतज्ञ इव हन्त कृतोपकारम् ॥ ८२ ॥

अद्यापि तत्सरलमञ्जुलतुङ्गभासं
किंचित्स्मितोच्छ्वसितपाण्डुरगण्डभागम् ।
पश्यामि पूर्णशरदिन्दुसमानकान्ति
कान्ताननं विकचपङ्कजपत्रनेत्रम् ॥ ८३ ॥

अद्यापि तन्मदनकार्मुकभङ्गुरभ्रु-
दन्तद्युतिप्रकरकर्बुरिताधरोष्ठम् ।
कर्णावसक्तपुलकोज्ज्वलदन्तपत्रं
तस्याः पुनः पुनरपीह मुखं स्मरामि ॥ ८४ ॥

अद्यापि तां झटिति वक्रितकन्धराग्र्यां
न्यस्तैकपाणिकमलां स्तनितम्बबिम्बे ।
वामांसपृष्ठलुलदुज्ज्वलकेशपाशं
पश्यामि मां प्रति दृशा बहुशः क्षिपन्तीम् ॥ ८५ ॥

अद्यापि मामवगणय्य कृतापराधं
मा पादमूलपतितं सहसा चलन्तीम् ।
वस्त्राञ्चलं मम करान्निजमाक्षिपन्ती
मामेति रोषपरुषं वदतीं स्मरामि ॥ ८६ ॥

अद्यापि तामभिविशालनितम्बबिम्बां
गम्भीरनाभिकुहरां तनुमध्यभागाम् ।
अम्लानकोमलमृणालसमानबाहुं
लीलालसाञ्चितगतिं मनसा स्मरामि ॥ ८७ ॥

अद्यापि तत्कुलिननादनिमीलिताक्ष-
मास्यं स्मरामि सुरतं सुरतावसाने ।
तत्कालनिःश्वसितनिह्नुतकान्तकान्ति
स्वेदाम्बुबिन्दु परिपाण्डुरितं प्रियायाः ॥ ८८ ॥

अद्यापि ता मयि कृतागसि धृष्टभावं
संभावयत्यपि मुहुर्निगृहीतवाचम् ।
अन्तर्निरुद्धगुरुकोपसबाष्पकण्ठीं
निःश्वासशुष्यदधरा रुदती स्मरामि ॥ ८९ ॥

अद्यापि ता समपनीतनितम्बवस्त्रां
पश्यामि मन्मथशरासनविह्वलाङ्गीम् ।
एकेन गुह्यनिहितेन करेण पाणि-
मन्येन नाभिकुहरादवतारयन्तीम् ॥ ९० ॥

अद्यापि ता रहसि दर्पणमीक्षमाणां
संक्रान्तमत्प्रतिनिधि मयि पृष्ठलीनाम् ।
पश्यामि वेपथुमती च सुविभ्रमां च
लज्जाकुलां च दयितां च सविभ्रमां च ॥ ९१ ॥

अद्यापि ता सुरभिदुर्धरगन्धलोलं
धावन्तमास्यमनिशं गतिचञ्चरीकम् ।
किंचिच्चकोररुचिकुञ्चितचारुनेत्रां
पश्यामि केलिकमलेन निवारयन्तीम् ॥ ९२ ॥

अद्यापि तामितरतश्च पुरश्च पश्चा-
दन्तर्बहिः परित एव परिभ्रमन्तीम् ।
पश्यामि फुल्लकनकाम्बुजसंनिभेन
वक्रेण चारुपरिवर्तितलोचनेन ॥ ९३ ॥

अद्यापि तानि मम चेतसि संस्फुरन्ति
कर्णान्तसंगतकटाक्षनिरीक्षितानि ।
तस्याः स्मरस्मरकराणि मदालसानि
लीलाविलासबहुलानि विलोचनानि ॥ ९४ ॥

अद्यापि ता मयि कपाटसमीपलीने
मन्मार्गगुरुकहरामाननदसहलाम् ।

मद्भावचिह्नितपदं मृदुकाकलीभिः
किंचिद्विमानमनिशं मनसि स्मरामि ॥ ९५ ॥
अद्यापि तत्तरलतारतताक्षमास्य-
मालिप्तचन्दनरसाहितपाण्डुकान्ति ।
कस्तूरिकाकुटिलपत्रलताभिरामं
गण्डस्थलं हृदि गतं स्थिरयामि तस्याः ॥ ९६ ॥
अद्यापि तत्कृतकचग्रहमाग्रहेण
दन्तैर्मया दशनवाससि खण्ड्यमाने ।
तस्या मनाङ्मुकुलिताक्षमलक्ष्यमाण-
सीत्कारगर्भमसकृद्वदनं स्मरामि ॥ ९७ ॥
अद्यापि तानि ममचेतसि विस्फुरन्ति
बिम्बोष्ठमृष्टपरिकीर्णशुचिस्मितानि ।
पीयूषपूरमधुराणि त्वदुत्तराणि
वाक्यानि मन्मथभवानि मृदूनि यस्याः ॥ ९८ ॥
अद्यापि तां कनकपत्रसनाथकर्णा-
मुत्तुङ्गकर्कशकुचार्पिततारहाराम् ।
काञ्चीनिपुञ्जितविशालनितम्बबिम्बा-
मुद्दामनूपुररणच्चरणां स्मरामि ॥ ९९ ॥
अद्यापि ता भुजलतार्पितकण्ठपाशां
वक्षस्थलं मम पिधाय पयोधराभ्याम् ।
ईषन्निमीलितसलीलविलोचनान्तां
पश्यामि मद्वदनमुक्तमदं पिबन्तीम् ॥ १०० ॥
अद्यापि तानि परिवर्तितकन्धराणि
किंचित्स्लुतत्रुटितकञ्चुकजालकानि ।
तस्या भुजाग्रलुलदुद्बलकुन्तलानि
चित्ते स्फुरन्ति मम वक्रविलोचनानि ॥ १०१ ॥

अद्यापि तत्सपरिवेषशशिप्रकाश-
मास्यं स्मरामि जडगात्रविवर्तनेषु ।
तद्वेल्लदुज्ज्वलकराङ्गुलिनालगुम्फ-
दो:कन्दलीयुगलकं दयितं प्रियायाः ॥ १०२ ॥

अद्यापि तामनुनयत्यपि मय्यसक्तां
व्यावृत्तकेलिशयने शयतीं पराचीम् ।
निद्राकुलामिव ममाभिमुखीभवन्तीं
प्रातर्मदङ्गनिहितैकभुजां स्मरामि ॥ १०३ ॥

अद्यापि तां स्मितमुखीं पुरुषायितेषु
लम्बालकाकुलकपोललतां स्मरामि ।
आन्दोलनश्रमजलाकुलविह्वलाङ्गीं
श्वासोत्तरं वनिभृतं मुहुहुः शशाङ्कीम्(?) ॥ १०४ ॥

अद्यापि तां मयि गते चिरकोपयन्तीं
यान्तीं समागतवतीं परिवर्तनानाम् ।
ऊर्ध्वस्थिता किमपि मञ्चतलं निषण्णा
शय्यां समाश्रितवतीमधिकं स्मरामि ॥ १०५ ॥

अद्यापि तामरुणयत्यरुणेन्तरिक्ष-
मापृच्छमानमपि माम विधारयन्तीम् ।
उत्थाप्य निश्चलदृशौ मम नि:श्वसन्तीं
चिन्ताकुलां किमपि नम्रमुखीं स्मरामि ॥ १०६ ॥

अद्यापि ता जघनदर्शनलालसेन
श्रान्तं मया इव(?)स्तनाञ्चलमेव पश्चात् ।
पूर्वोक्तितामपरतो बहुशः क्षिपन्तीं
मन्दाक्षरं( )कुचितसर्वतनुं स्मरामि ॥ १०७ ॥

अद्यापि तां सुनिर्मृतं पदमापतन्तं
मां द्वारि वीक्ष्य तस्सैव निषण्णतुष्टाम् ।

अद्यापि तां समुपगम्य मयाकृताक्षी
कोऽयं वदेत्यभिहिता बहुशः सखीभिः।
मातर्न विद्म इति सस्मितमुल्लपन्ती-
मुत्पन्नगाढपुलकाकुलितां स्मरामि॥ ११५॥

अद्यापि तां गतिनिराकृतराजहंसी
धम्मिल्लनिर्जितमयूरकलापभाराम्।
चक्षुःश्रिया हसितमत्तचकोरनेत्रां
सञ्चिन्तयामि कलकण्ठसमानकण्ठीम्॥ ११६॥

अद्यापि तां मदनमन्दिरवैजयन्ती-
मन्तर्मुखे मदधरोष्ठदलं विधाय।
अङ्गैरनङ्गविकलैर्मम गाढमङ्ग-
मालिङ्ग्य केलिशयिता दयितां स्मरामि॥ ११७॥

अद्यापि तामुपवने परिवारयुक्तां
सञ्चिन्तयाम्युपगता च महोत्सवाय।
मां पार्श्वसंनिहितलोकभयात्सशङ्कं
व्यावर्तितेक्षणमनुक्षणमीक्षमाणाम्॥ ११८॥

अद्यापि तामुरसिजद्वयमात्रमध्ये
भ्रश्यद्वलित्रितयलक्षितरोमराजिम्।
ध्यायामि वलितभुजां विहिताङ्गभङ्गं
व्याजेन नाभिकुहरं मम दर्शयन्तीम्॥ ११९॥

अद्यापि तानि मृदुसारसुभाषितानि
तिर्यग्विवृत्तनयनान्तनिरीक्षितानि।
लीलारसाञ्चितगतानि सुविस्मितानि
तस्याः स्मरामि हृदि विभ्रमचेष्टितानि॥ १२०॥

अद्यापि तामसममीलितसाचिनेत्रां
लोलद्भुजा वलयझङ्कृतिशब्दहस्ताम्।

उक्तस्तदा नृपजनैः सुजनैस्तथान्यै-
भूर्यः कविः शशिकलां हृदि चिन्तयित्वा ।
निःश्वस्य तां प्रति ततान सुरस्य वाक्या-
स्त्यक्तो घृणां भयमपीह भविष्यमेतत् ॥ १२८ ॥

वेलाञ्चलं न्यस्य कुचाञ्चले मामालोकयन्ती नयनाञ्चलेन ।
इतो गता साध्वगता न जाने गेहं गता वा हृदयं गता मे ॥ १२९ ॥

येऽमी कूर्चकवासकङ्कणरणत्कर्णाटसीमन्तिनी-
हस्ताकर्षणविभ्रमे च सुहृदः प्राप्ताः परामुन्नतिम् ।
तेऽमी सम्प्रति यान्ति नायतभुजा भ्राम्यन्निशान्तक्षुर(?)-
क्षुण्णाः क्षोणितलेपनानि पुरतः प्राप्तापराधा इव ॥ १३० ॥

भवत्कृते चाञ्जनमञ्जुलाक्षि शिरो मदीयं यदि याति यातु ।
नीतानि नाशं जनकात्मजायै दशाननेनापि दशाननानि ॥ १३१ ॥

प्रासादे सा पथि पथि च सा पृष्ठतः सा पुरः सा
पर्यङ्के सा दिशि विदिशि सा चोर्ध्वतः सा ह्यधः सा ।
हृद्यन्तः सा बहिरपि च सा नास्ति दृश्यं द्वितीयं
सा सा सा सा त्रिभुवनगता तन्मयं विश्वमेतत् ॥ १३२ ॥

संगमविरहवितर्के वरमिह विरहो न संगमस्तस्याः ।
सङ्गे सैव तथैका जगदिद तन्मयं विरहे ॥ १३३ ॥

हरिहरविधिमुख्या लोकपालाः समेता
वच इह मम सर्वैः श्रूयतां साक्षिभिर्यत् ।
निवसति यदि चेतो भावनायां सुतन्वी
भवतु शशिकला यज्जन्मजन्मेऽपि जाया ॥ १३४ ॥

मम यदि सुकृतं स्यात्पूर्वजन्मार्जितं चे-
द्यदि सकलगुणानामर्जनं मेऽस्ति किंचित् ।
[illegible]

त्राहि त्वं मरणाद्देवि [illegible] महा-

[illegible] ननु [illegible] नैव सा ।

हत्वा [illegible] च वाच [illegible](?)

[illegible] ध्रुवं [illegible] ॥ १४४ ॥

या नार्य [illegible]

[illegible] ।

[illegible]

[illegible] ॥ १४५ ॥

[illegible] ।

[illegible] ॥ १४६ ॥

[illegible] ।

[illegible] ॥ १४७ ॥

[illegible]

[illegible]
[illegible] ॥ १५२ ॥

[illegible]
[illegible] ॥ १५३ ॥

[illegible]
[illegible] ॥ १५४ ॥

उक्तं च—

नहि भवति यन्न भाव्यं भवति च भाव्यं विनापि यत्नेन ।
करतलगतमपि नश्यति यस्य हि भवितव्यता नास्ति ॥ १५५ ॥

अवश्यंभाविभावानां प्रतीकारो भवेद्यदि ।
तदा दुःखैर्न बाध्येरन्नलरामयुधिष्ठिराः ॥ १५६ ॥

तथा चोक्तं स्मृतौ—

आततायिनमायान्तमपि वेदाङ्गपारगम् ।
जिघांसन्तं जिघांसीयान्न तेन ब्रह्महा भवेत् ॥ १५७ ॥

पूर्वं कृतं सुकविना महता श्रुत नः
पाणिग्रहं वपुरविजते(?) पुरत. सखीनाम् ।
युक्तापराधमपि दैववशाच्च शङ्के
राजन्निवारय मनो ह्यनयाच्च पापात् ॥ १५८ ॥

एवं विचार्य बहुधा नृपवीरसिंहः
पथ्यं वचस्तदनु धर्मवती च मेने ।
आदिष्टवान्वरकवेर्मरणे निषेध
तस्थौ तदागमनमेव निरीक्षमाणः ॥ १५९ ॥

त भूपतिः कविवरं च विमोचयित्वा
दत्वा सुतामपि वरिष्ठगुणाय तस्मै ।

देशं तथा पुरशताधिकमेकरम्यं
वासासि हस्तितुरगाश्च रथांश्च पत्तीन् ॥ १६० ॥
तां सुन्दरीं च सकलाभरणान्विता वै
गावो महिष्यः(?) परिवारसम सुदास्यः ।
यानानि भूपतिसमानसुखासनानि
प्रादात्प्रभुः सुतनया कवये मुदा यः ॥ १६१ ॥
इत्थं भूमिपतेः परात्परतरं लब्ध्वा प्रसादं परं
काश्मीर. कविशेखरो मुदमगाच्छ्रीबिह्लणः सत्कविः ।
आदिष्टो नृपवीरसिंहप्रभुणा नेष्टं निजं मन्दिरं
सम्प्राप्तो वरपञ्चशब्दनिनदैर्मार्गेऽतिथीन्पूजयन् ॥ १६२ ॥
तत्रैव रतः कविवरः सहजान्विकारा-
न्नानाविधानभिमतान्सतत व्यनक्ति ।
········शशाङ्ककञ्जया(?) च दिवा निशायां
सापि प्रमोदमगमत्कविराजमेत्य ॥ १६३ ॥
इति वरचरितं यः श्रीकवेर्बिह्लणस्य
प्रपठति नियत यः सावधानः शृणोति ।
भुवि अवनिपतीशैर्मान्यता मानिनीभि-
र्व्रजति हि परमन्ते शाश्वत धाम मर्त्य ॥ १६४ ॥

इति काश्मीरिकबिह्लणकविविरचित बिह्लणचरितापरनामधेय
चन्द्रलेखासक्तबिह्लणकाव्यम् ।
